

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA
A LITERATURY

Tvorba interaktivní čítanky světových pohádek

Diplomová práce

České Budějovice 2010

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Daniel Bína, Ph. D.

Vypracovala:
Pavla Horáková

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v soulasu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

Datum

Podpis studenta

.....

.....

Děkuji Mgr. Danielu Bínovi, Ph. D. za odborné konzultace a všechny užitečné připomínky při tvorbě diplomové práce.

Anotace – Tvorba interaktivní čítanky světových pohádek

Diplomová práce postihuje využití a vymezení pohádky v teorii a praxi.

Diplomová práce se skládá z části teoretické a praktické. Teoretická část pojednává ve stručnosti o komparatistice, která využila pohádku jako jeden z velmi vhodných materiálů ke studiu. Dále srovnává různé přístupy k vymezení a klasifikaci pohádek. V teoretické části je následně představen vliv pohádky na předškolní děti a děti mladšího školního věku. Část je věnována naratologii neboli teorii vyprávění a jednotlivým druhům pohádek.

Praktická část představuje práci na připravované čítance světových pohádek. Obsahuje postup výběru literatury, strukturu jednotlivých kapitol v čítance, tvorbu CD-Romu. Dále je zde obsažena kapitola Metody aktivního vyučování, kde jsou představeny metody, které odpovídají trendům dnešního školství. Praktická část je zakončena dvěma kapitolami z připravované čítanky, věnovanými italským a řeckým pohádkám. Kapitoly plně odpovídají struktuře připravované čítanky. Obsahují i pracovní listy, využívající některé metody aktivního vyučování.

Abstract - Multimedia Reading-book of Folktales

The thesis involves the usage and definition of folktale in theory and practice.

The thesis consists of theoretic and practical parts. The theoretic part briefly deals with comparative law that used the folktale as one of the suitable material to study. It also compares different attitudes of defining and classifying folktales. Afterwards in the theoretic part there is introduced the influence of folktales on the pre-school and middle-school children. One part is devoted to narratology as a theory of narration and to particular kinds of folktales.

The practical part introduces the preparation of worldwide folktale reading-book. It contains the way of selection of the literature, the structure of particular chapters of reading-book and creation of CD. Further there is the chapter Methods of active teaching, where the methods, responding to the trends of nowadays education, are introduced. The practical part ends with two chapters from the prepared reading-book, devoted to Italian and Greece folktales. The chapters fully correspond to the structure of the prepared reading-book. They also contain worksheets using some methods of active teaching.

Obsah	
ÚVOD	7
A. Osobní motivace	7
B. Pohádky a edukace	8
C. Struktura práce	10
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Stručně ke komparatistice	11
2. Teoretická vymezení pohádky	16
3. Klasifikace pohádek	18
3. 1 Antti Aarne	18
3. 2 Psychologický výklad pohádek	21
3. 2. 1 Interpretace pohádky podle psychologie	21
4. Pohádka	23
4. 1 Staroegyptská pohádka o dvou bratřích	24
5. Mýtus vs. pohádka	29
6. Několik pojmů z naratologie	32
7. Druhy, žánry lidové pohádky	37
7. 1 Kouzelná (též fantastická) pohádka	38
7. 1. 1 Kouzelné pohádky u J. V. Proppa	38
7. 2 Pohádka o zvířatech (též zvířecí pohádka)	40
7. 3 Realistická pohádka (též novelistická)	41
7. 4 Legendární pohádka	41
7. 5 Kumulativní pohádka	42
8. Pohádka a její vliv na děti	43
PRAKTICKÁ ČÁST	48
9. Seznámení s přípravou interaktivní čítanky světových pohádek	48
9. 1 Výběr literatury	48
9. 2 Struktura kapitol	48
9. 2. 1 Zeměpisné údaje	48
9. 2. 2 Ukázka celé pohádky	49
9. 2. 3 Stručné obsahy vzorkových pohádek	49
9. 2. 4 Slovníček	49
9. 2. 5 Typologie pohádek	50
9. 2. 6 Něco o jazyce	50
9. 2. 7 Pracovní listy	50

10. Tvorba a struktura CD-Romu	50
11. Metody aktivního učení	52
11. 1 Myšlenková mapa	52
11. 2 Pětilístek	52
11. 3 Volné psaní	53
11. 4 Brainstorming	53
11. 5 Klíčová slova	53
11. 6 I. N. S. E. R. T.	53
11. 7 Učíme se navzájem	54
11. 8 Poslední slovo patří mně	54
11. 9 T-graf	55
11. 10 Diskusní pavučina	55
11. 11 Pětiminutové pojednání	56
11. 12 Skládankové učení	56
11. 13 Řízené čtení	56
11. 14 Čtení s předvídáním	56
11. 15 Kmeny a kořeny	56
11. 16 Čtyři rohy	57
11. 17 Literární kroužky	57
12. Ukázka z čítanky č. 1 – Itálie	58
13. Ukázka z čítanky č. 2 – Řecko	74
ZÁVĚR	93
LITERATURA	95
A. Literatura k teoretické části	95
B. Literatura k praktické části	97
C. Internetové zdroje – slovníková hesla a obrázky	97
D. Výběr z další literatury k tématu	97
PŘÍLOHY	99
Příloha č. 1 – Návrh titulní strany připravované interaktivní čítanky světových pohádek	100

ÚVOD

A. Osobní motivace

Představit v diplomové práci tvorbu interaktivní čítanky světových pohádek jsem se rozhodla proto, že jsem takovýto typ materiálu postrádala. Pohádky jsem se rozhodla zpracovávat, když jsem se dozvěděla, že krásné české pohádky Boženy Němcové, jsou svým charakterem odlišné od pohádek jiných národů. Božena Němcová také sbírala lidové pohádky, ale přetvářela je k obrazu svému. Jako romantička do nich vnášela idylický pohled na svět. Idealizovala své postavy, dodělávala jejich charaktery tak, aby proti sobě stálo jasné dobro a zlo. Aby to se zlem nemuselo dopadnout špatně, nechala je vždy v závěru napravit. Sběratelé lidových pohádek ve světě však v mnoha případech nechávali pohádky tak, jak je slyšeli. Zaznamenali je prostě tak, jak je vyprávěl jejich vypravěč z řad lidu. Nutno podotknout, že prapůvodně nesloužila pohádka k uspávání dětí. Naopak. Vyprávěli si ji sluhové, služky, komorné, čeládka, zkrátka dospělí lidé mezi sebou. Chtěli si svými vyprávěními ukrátit dlouhou chvíli. Postěžovat si jinotajnou formou na svůj špatný život, přísného pána, vzpomenout na své erotické sny apod. Není proto divu, že mnoho pohádek nekončí dobře, nejsou veselé, optimistické.

Když jsem přemýšlela, jakou podobu pro diplomovou práci zvolím, sehrála velkou roli má praxe na základní škole. Jako studentka na asistentské praxi jsem seděla v lavici stejně jako ostatní žáci. A setkala jsem se s klasickou frontální výukou. Paní učitelka před tabulí, žáci v lavicích, otázky, odpovědi, práce striktně podle učebnice. Čtení z čítanky odstavec po odstavci, lavice za lavicí. Žádná větší pozornost žáků. Stačilo jim spočítat, kolik spolužáků je na řadě před nimi, aby věděli, že mohou na pět, na deset minut odeslat své myšlenky do světa doma rozehrané počítačové hry. Na začátku každé hodiny, i literární výchovy, psali žáci krátké pravopisné cvičení. Text v pravopisném cvičení nijak nesouvisel s informacemi, které žáci následně při vyučování získali.

A v ten moment jsem si položila otázku, proč, když už musí být pravopisné cvičení i na začátku literatury, nevycházet ze stejného textu, který pak budou číst? A zrodila se myšlenka vytvořit diplomovou práci, která by umožnila vzít učiteli do ruky ucelený soubor pracovních listů nebo jen vybranou část, předložit ho žákům a motivovat je k další práci.

V současném školství se nejvíce hovoří o rozvíjení komunikační kompetence žáků. Žáci musí umět vyjádřit svůj názor, nakoupit v obchodě, komunikovat se svým okolím. A škola se v tomto směru dostává na místo, které dříve zastupoval rodič. Dnes

se učitelka v první třídě zaobírá tím, jak naučit děti zdravit, jak je naučit, aby o něco slušně požádaly, jak je přimět, aby se omluvily, pokud někomu ublíží apod. Věci, které se dříve učily děti od základů v rodině a škola je jen upevňovala. Proč tedy nepoužít pohádku, kde se rozvíjí mnoho dialogů s výchovným charakterem. Kde je stále v jednání kladných postav zastoupena slušnost, vstřícnost, ochota.

Během školního roku se objeví období, kdy už máme přečtené všechny texty v čítance. Texty týkající se zimy už máme přečtené, ale jaro ještě nezačalo. Takže, co budeme při hodině literární výchovy dělat? Proč nesáhnout po některé ze světových pohádek? Proč se nepodívat, jakého mužíčka ze dřeva mají ve Francii, v Itálii. Když hovoříme o Evropské unii nebo o sousedech České republiky, proč si nepřečíst pohádky sousedních národů? Proč psát pravopisné cvičení o zahradníkovi s motykou, když můžeme použít jeden odstavec z pohádky? Zbytek pohádky pak může posloužit k osvojení učiva, případně probírání nové látky.

A tak jsem se rozhodla, že se pokusím vytvořit čítanku světových pohádek, kterou doplním připravenými výukovými materiály a náměty, jak pracovat s textem.

V teoretické části diplomové práce se budu zabývat pohádkou, jejím vymezením, typy, pohledy na ni, přístupy k její interpretaci.

V praktické části, která bude publikována na CD, uvedu konkrétní materiály. Kapitola bude obsahovat zeměpisné údaje dané země, jednu vybranou ukázkou pohádky v plném znění, obsahy dalších studovaných pohádek, rozbor, slovníček, kapitolu Něco o jazyce a sadu pracovních listů. Některé pracovní listy zaměřené na český jazyk, některé na literaturu a sloh.

B. Pohádky a edukace

Pohádky hrají nezastupitelnou roli v životě každého dítěte. Mnozí dospělí se k pohádkám z dětství stále vracejí. I když v trochu pozměněné „televizní“ podobě. Není ale pohádka jako pohádka. Různé národy mají specifické názory. A tyto se poté v jejich pohádkách odrážejí. Existuje samozřejmě i skupina pohádek, kde si jsou jednotlivé tak podobné, že se téměř nedá zjistit, kde se daný motiv pohádky objevil poprvé. Jaký národ si ji může vzít za své. I v této oblasti existuje řada teorií, které vznik a vývoj pohádky vysvětlují. Jedni říkají, že pohádka migrovala tak jako lidé. Další autoři mají ten názor, že existovala všem národům společná pravlast a tam lidé pohádky poznali. Jiní autoři zase hledají v pohádkách archetypy skryté v nevědomí.

Bylo napsáno velké množství textů, které vypovídají o vhodnosti (či nevhodnosti) použití pohádky při výchově dítěte. Vesměs z nich vyplývá, že pokud je

pohádka vyprávěna nebo čtena „s rozumem“, tzn. že to negativní je v ústním projevu spíše potlačováno, a jedinec, kterému je pohádka předkládána, je po psychické stránce vyrovnaný, není důvod, proč se pohádek bát. Navíc se pohádky jeví jako ideální materiál, který dětem zprostředkovává základní morální a společenské hodnoty. Zároveň je učí pracovat s fantazií a rozvíjet ji. Učí je komunikaci s druhými lidmi.

V předškolním věku slouží pohádka dítěti jako první seznámení s chaotickým světem. Přináší mu pocit jistoty, uspořádání vztahů, jasnou hierarchii. Zkrátka strukturuje svět kolem něj. V průběhu mladšího školního věku již dítě touží po dobrodružství. Ví, jak pohádkový svět funguje, co může očekávat za negativní chování apod. S přechodem na druhý stupeň základní školy, tedy do staršího školního věku, „ztrácejí“ pohádky pro děti význam. Nenabízejí takové dobrodružství, jaké dítě vyhledává. Ukazují svět příliš černobíle. Dítě samo v tomto věku přichází na to, že svět je ve skutečnosti komplikovanější. Oblastí zájmu se stává dobrodružná literatura, komiks, detektivka ... Navíc dítě zjišťuje, že ono samo není jako pohádkový hrdina, že se vyvíjí, má rozdílné pocity, nálady. Obrací proto svůj zrak k jiným literárním žánrům a pohádku odsouvá do pozadí. Vráť se k ní zase až v dospělosti. To už ji ale bude nahlížet s jistým respektem, jako něco spojeného s dětstvím.

Prostřednictvím připravované Interaktivní čítanky světových pohádek bych chtěla vrátit pohádku dětem staršího školního věku. Nevím, nakolik je pravděpodobné, že by si vzaly do ruky klasickou pohádkovou knihu. Ale čítanka používaná ve škole může být alternativou, jak dětem pohádku zprostředkovat. Na trhu s učebnicemi existuje řada čítanek různého obsahu a kvality. Ale čítanka takového typu, zaměřená pouze na pohádky, a to světové pohádky, na trhu chybí. Rozhodla jsem se tedy takovouto čítanku vytvořit. A pro potřeby moderního školství bude čítanka doplněna pracovními listy.

V dnešní době vyměňování a sdílení informací, v době, kdy je stále těžší žáky zaujmout, je pro učitele jakýkoliv inspirační zdroj vítanou pomůckou při přípravě na vyučování. Cílem pracovních listů bude nabídnout učiteli materiál, který by mohl použít kdykoliv, nezávisle na probírané látce jako opakování, nebo jako pomůcku při probírání konkrétní nové látky.

Připravovaná čítanka bude publikována na CD-Romu v programu kompatibilním s ostatními běžně dostupnými programy. Bude naplňovat potřebu mezipředmětových vztahů, protože její nedílnou součástí je i zeměpisná charakteristika dané země.

C. Struktura práce

Cílem mé diplomové práce je:

1. Seznámit se s různými pohledy na pohádky, s jejich využitím ve školní praxi, s jejich pojetím, výchovnými aspekty pohádky apod.

2. Představit vznikající Interaktivní čítanku světových pohádek. Strukturu jednotlivých kapitol. Její tvorbu a uplatnění.

3. Ukázat možné cesty práce s uvedenými pohádkovými texty za použití metod aktivního učení. Vytvořit pracovní listy, které by byly pomocí při učitelské praxi. Všechny tyto materiály by měly vycházet z potřeb Rámcového vzdělávacího programu. Měly by odrážet aktuální tendence v českém vyučování.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí. Z části teoretické a části praktické. Teoretická část pojednává o pohádkách, o hledání přístupů k jejich vymezení. O vědní disciplíně zvané komparatistika, která využila pohádku jako jeden z velmi vhodných materiálů ke zkoumání. Ve stručnosti ukazuje teoretická část problematiku naratologie a odlišností mezi mýtem a pohádkou. V neposlední řadě je oddíl teoretické části věnován druhům pohádek a jejich využití ve výchově dětí předškolního a mladšího školního věku.

Praktická část představuje tvorbu Interaktivní čítanky světových pohádek. Ukazuje strukturu jednotlivých kapitol. Obsahuje ukázky dvou kompletně zpracovaných oddílů v té podobě, jakou budou mít i v čítance na CD-Romu, včetně pracovních listů, které jsou jedním z nejdůležitějších výstupů připravované Interaktivní čítanky světových pohádek. Některá cvičení v pracovních listech využívají aktivní metody učení. Tyto metody slouží k rozvíjení základních kompetencí vyplývajících z rámcového vzdělávacího programu. Jedná se o metody, které jsou využívány v programu RWCT (Reading & Writing for critical thinking), neboli Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Školy, které se do tohoto programu zapojily, usilují o výchovu dětí, jako samostatně myslících bytostí, dětí, které dokáží vyjádřit a obhájit svůj názor, komunikovat s jinými lidmi apod.

TEORETICKÁ ČÁST

Tato část diplomové práce pojednává o komparatistice jako literární vědní disciplíně, která si vybrala pohádku pro svá zkoumání. Pohádka tomuto přístupu vyhovovala jako velmi vhodný materiál. Pohádky mají všechny národy, existuje jich velké množství, mají své zákonitosti. To vše se literární komparatistice hodilo. Dále se tato část věnuje teoretickým vymezováním pohádek, jejich klasifikaci, jednotlivým přístupům k pohádkám, porovnání mýtu a pohádky. Část je věnována seznámení s naratologií, neboli naukou o vyprávění. V závěru teoretické části je kapitola věnovaná druhům pohádek a nechybí ani různé názory na pohádku a její vliv a působení na výchovu dítěte.

1. Stručně ke komparatistice

Komparatistika je slovo, které bývá používáno pro označení obecné nebo srovnávací literární vědy.

Nejdříve je potřeba zmínit, jaký je rozdíl mezi obecnou a srovnávací literární vědou. Angelika Corbineau-Hoffmannová ve své knize Úvod do komparatistiky píše: „*Obecná literární věda je studium literatury bez ohledu na lingvistické hranice, srovnávací literární věda oproti tomu studium národních literatur ve vzájemném vztahu.*“ (Corbineau-Hoffmannová 2008, s. 16 – 17) Je tedy patrné, že komparatistika nechce studovat jednu literaturu, ale chce být otevřená myšlenkám literární vědy mimo hranice. Zároveň jde o porovnávání literatury a jejích vztahů k jiným kulturním oblastem. Po přečtení výše zmíněné definice, může vyvstat otázka. Je komparatistika světovou literaturou?

Na tuto otázku se snaží nalézt Corbineau-Hoffmannová odpověď. Nejprve poukazuje na pojem světové literatury u Goetha. Goethe považoval za světovou literaturu tu, kterou vytvářeli jeho současníci. Spisovatelé různých národů mají vzájemně poznávat svá díla. „*Světová literatura by takto byla formou literární komunikace mezi žijícími autory různých národností, duchovní výměnou za účelem působení na společnost, druhem pospolitosti in litteris.*“ (Corbineau-Hoffmannová 2008, s. 23) Literární komunikace mezi národy se děje pomocí překladů. Jeden národ tak od druhého získává informace o své kultuře, o literatuře. Nejde ale o setření kulturních rozdílů, nemá se ztrácet specifičnost jednotlivých národů. Hrabák vymezuje pojem světová literatura vůči pojmu generální literatura. Ve skriptech Literární komparatistika píše: „*Aby se udělal pořádek v termínech, doporučuji říkat generální*

literatura studiu jevů společných více literaturám (tedy jevů obecných; sem by patřila například problematika mezinárodních literárních proudů a směrů) a světová literatura těm vybraným dílům různých literatur, která se stala součástí povědomí všech kulturních čtenářů. Z toho by vyplývalo, že do světové literatury vstupují pouze jednotlivá díla [...] (Hrabák 1971, s. 44)

Dalším autorem, který se pokusil vymezit pojem světová literatura byl René Etiemble. Ten chápe světovou literaturu jako to všechno, co bylo kdy ve světě napsáno. Proto musí komparatistika pojmut co největší množství národních literatur. Včetně a především literatur mimoevropských, které bývaly opomíjeny. Největší pozornost byla věnována literatuře francouzské a jiným evropským literaturám. Kulturní okruh mimo Evropu byl opomíjen. Nutno k této teorii podotknout, že zde není myšleno veškeré písemnictví světa, ale pouze beletrie. K tomuto názoru lze připojit myšlenku Josefa Hrabáka. Komparatistika ve svém tradičním pojetí má zpracovávat díla různých literatur. To je důležitý faktor pro tak zvané malé literatury, které si srovnáváním s cizími literaturami „vytvářejí bezpečné zázemí pro objektivní a náročné hodnocení: poměrná chudost domácího kontextu se nahrazuje zřetelem ke kontextu mezinárodnímu. Kde tento široký srovnávací moment schází, nebo kde se záměrně opouští, domácí literatura snadno upadne do provinciálnosti.“ (Hrabák 1971, s. 11)

Dalším přístupem k pojmu světová literatura je ta myšlenka, která se nejvíce podobá výkladu tohoto pojmu na univerzitách. Vychází z toho, že do světové literatury patří díla různých národních literatur, která jsou čtená jinými národy, po smrti svého autora, která překračují svým sdělením dobu, v níž vznikla a která se dají více méně považovat za platné i v aktuální době.

A jaké tedy vyvozuje ze zmíněných teorií autorka knihy Úvod do komparatistiky Corbineau-Hoffmannová závěry? Je komparatistika synonymem pro světovou literaturu? „Komparatistika není „vědou o světové literatuře“: disponuje sice jako mezinárodní a intermediální srovnávací věda vlastními kritérii k určení (případně „světově literárního“) významu díla – jsou to například mezinárodní recepce nebo „překlad“ jinými druhy umění; přesto není „světová literatura“ předmětem komparatistiky. [...] Světová literatura a komparatistika jsou na jednu stranu sice spřízněné (vzhledem k recepci mimo národní hranice), na druhou stranu ale při bližším zkoumání zůstanou „falešnými přáteli“. (Corbineau-Hoffmannová 2008, s. 31 – 32)

Komparatistika je tedy vědou, která se zabývá srovnáváním textů. Komparatista může dospět a dospívá do situace, kdy porovnává jeden text s mnoha jinými texty.

Množství těchto může neustále rozšiřovat. Proto komparatistika hledá přesné vymezení pro pojmy literatura a text. Corbineau-Hoffmannová vyvozuje původ slova literatura ze slova littera, což znamená písmeno. Literatura je tedy všechno to, co je zachyceno písmem. Text zachycený písmem se pak stává trvalým a umožňuje překročení doby svého vzniku. Zároveň umožňuje adresátovi, čtenáři recepci podle jeho individuálních schopností.

Dalším podstatným znakem literatury je její fiktivnost. Řada autorů zahrnuje pod pojem literatura pouze ty texty, které jsou fiktivní, tzn. vystupuje u nich do popředí jazyk. Texty, které po přečtení nesměřují k svému vyčerpání, ale jakoby čtenáři zamotávají hlavu. Jde o texty, o kterých čtenář ví, že nevypovídají o skutečném světě, ale pouze se tak tváří. Takovéto vysvětlení pojmu literatura je ale nedostačující. Fiktivní charakter nebude to jediné, co vymezuje literární text.

Jak ale vymežit samotné slovo text? *„Obecně se text vyznačuje koherencí, obsahem („zprávou“), intencionalitou a vymezením: co text v příslušném časovém a prostorovém rámci vypovídá, je již samo strukturováno, neseno záměrem a směřováno k recipientovi. Rovněž platí, že bez tématu není text, neboť k definici textu patří, že ho chápeme jako formu promluvy, která mluví o něčem.“* (Corbineau-Hoffmannová 2008, s. 37) Pro text je charakteristickým prvkem to, že je čten podle individuálních zkušeností adresáta. Je tedy věcí výkladu. Komparatistika pak vychází z té myšlenky, že text nikdy nemůže být pochopitelný sám ze sebe. Vždy kolem něj existuje řada jiných textů, které jeho význam vysvětlují.

Kromě pojmů literatura, text, fiktivnost pracuje komparatistika také s pojmem kontext, jak je nastíněno výše. Text není chápán sám o sobě, ale vždy ve spojitosti s jinými texty – kontexty. Kontexty můžeme rozlišit na reálné a virtuální. Reálné jsou takové, které se vztahují k výchozímu textu. Virtuální pak takové, které se volně asociují při četbě textu. Více o kontextu je možno se dozvědět v knize Angeliky Corbineau-Hoffmannové Úvod do komparatistiky, kde je kontextu věnována kapitola Komparatistika a kontextualita: prolegomena k teorii „okolí textu“.

Výše zmíněné informace bychom mohli shrnout slovy Josefa Hrabáka z vysokoškolských skript Literární komparatistika, zároveň tak přidáme další pohled na komparatistiku, tentokrát jednu z teorií českých. *„Literární komparatistika (slovo je odvozeno z latinského comparare = srovnávat) je literárněvědná disciplína, která se zabývá srovnáváním děl různých literatur. Nejde ovšem o pouhé mechanické kladení podobných zjevů vedle sebe a jejich soupis (katalogizaci), nýbrž o zjišťování souvislostí*

mezi literárními díly. [...] Obsah termínu „literatura“ je přitom chápán v širokém slova smyslu, tedy jako písemnictví i ústní slovesnost.“ (Hrabák 1971, s. 5)

Srovnávací literární vědy nahlíží na literární dílo dvěma způsoby. První způsob zkoumá dílo v kontextu jiných literárních děl. Druhý způsob je hledáním souvislostí mezi dílem a autorovým životem, zkoumáním pravdivosti a společenského dopadu díla. Z toho tedy vyplývají dva postoje. Zkoumání literárního díla z hlediska genetického a typologického a nahlížení na dílo z hlediska fungování literárního díla ve společnosti. Hledisko genetické znamená, že z děl vyplývá ta skutečnost, že jeden jev vychází z druhého, je na něm závislý. Hledisko typologické nenalezá genetickou souvislost mezi jednotlivými jevy díla.

Při srovnávání děl dochází k jejich třídění a vyhledávání vztahů mezi nimi. Podle Hrabáka se srovnávání děje na dvojí ose. Obecné a časové. Při zkoumání po obecné ose se odhalují obecné zákonitosti literárního díla. O těchto se můžeme dozvědět více v poeice. Srovnáváme-li literární díla po ose časové, vychází nám konkrétní literární vývoj, tedy to, jak spolu jednotlivá díla souvisí. O historických souvislostech v literárních dílech pojednává literární historie.

Josef Hrabák si pokládá otázku, jaký je vlastně cíl komparatistického studia. *„Obecně se dá říci, že se literární komparace může nést trojím směrem, že má trojí cíl. Prvním je hodnocení literárních děl a srovnávání se proto zaměřuje ke kritice. Druhým cílem je odhalení genetických vztahů a komparace směřuje k literární historii. Třetí směr má těžiště v typologii a cílí k poeice a obecné literární teorii.“ (Hrabák 1971, s. 11)*

V případě literární kritiky je srovnávání její hlavní metodou. Kritika porovnává jednotlivá díla a vynáší soudy. Říká, jestli je ono dílo lepší než jiné, v čem se odlišuje a proč.

Komparatistika pracuje se shodnými pojmy jako obecná literární věda. Používá je však v trochu odlišných významech. V následující části jsou uvedeny některé z těchto pojmů a jejich vysvětlení.

Látka literárního díla je v komparatistice chápána jako významový komplex, který již byl zpracován. *„Látka se zde obyčejně chápe jako určitý komplex dějový (fabule, angl. plot).“ (Hrabák 1971, s. 13)*

Motiv bývá definován jako nejmenší tematická jednotka. Prvek, který již nemůže být dále rozkládán. V komparatistice je motiv jakási větší tematická jednotka,

kteřou lze najít v různých dílech. V literárním díle ukazuje motiv nazpět, k tomu, z čeho situace vznikla, ale zároveň dopředu, protože předznamenává novou situaci.

Jak je uvedeno výše, je literární komparatistika vědou, která porovnává literární tvorbu různých národů. Důležitou roli pro srovnávání hraje překlad. A to především tři zásadní prvky. Kvalita překladu, tzn. je-li zvolen odpovídající jazyk a styl textu. Tyto by měly odpovídat stylu v originále. Další důležitou složkou překladu jsou posuny, ke kterým dojde zásahem překladatele, například vypuštění některých částí. A v neposlední řadě záleží také na výběru překládané literatury.

V závěru kapitoly o komparatistice bychom mohli uvést ještě několik jmen. Za českou komparatistiku uvádíme jména Jiří Polívka, Václav Tille, Václav Černý, Frank Wollman, Karel Horálek. Za světovou komparatistiku pak známá jména Alexandr Veselovskij, Paul van Tieghem, J. V. Propp, Theodor Benfey, René Wellek, Stith Thompson, Aanti Aarne, René Etiembe aj. S teoriemi některých těchto autorů se setkáme na následujících stránkách tohoto textu. Do textu jsou vybráni autoři čeští i zahraniční, aby bylo představeno více různých pohledů na stejnou věc.

Komparatistika jako srovnávací věda využila ke svému zkoumání také pohádku. Pohádka, jako hojný folkloristický materiál, se zdála být vhodná k použití. A právě pohádka je nejvíce propracovanou oblastí folklórní tvorby z hlediska komparatistiky. Zpočátku byla většina zkoumání v oblasti pohádky zaměřena na látkosloví. Je to pochopitelné, protože lidové pohádky různých národů si jsou v mnoha případech dosti podobné. Teprve později se začala sledovat morfologie pohádek. O prosazení tohoto přístupu se postaral nejvíce ruský komparatista J. V. Propp, který vypracoval knihu *Morfologie pohádky*. Tato srovnávací bádání dala vzniknout novému odvětví, tzv. pohádkosloví.

2. Teoretická vymezení pohádky

Na konci 19. století docházelo k masivnímu sběru lidových vyprávění. Na základně sesbíraných materiálů pak vzniklo několik teorií. Ty se snažily tento materiál analyzovat a utřídit podle společných rysů.

Karel Horálek v knize *Pohádkoslové studie* považuje za zakladatele slovesné komparistiky orientalistu Theodora Benfeye. Ten je autorem tzv. indické teorie o původu fantastických (čarodějných) pohádek. Benfey vypožoroval, že indický sborník *Pañčatantra* byl šířen v různých překladech a působil na ústní tradici. Podle Benfeye pocházejí tedy všechny pohádky z Indie. Benfey předpokládal, že indické pohádky se do evropského prostředí šířily tzv. severní, sibiřskou cestou. Nositeli tohoto šíření byli Mongolové, kteří, jak je známo, pronikli až do střední Evropy. Ač se tato teorie severní cesty nepotvrdila, měla i své zastánce. Přesto ale sílila nedůvěra k výsledkům, kterých Benfey a jeho následovníci dosahovali. Jejich teorie přikládala nadměrný význam kulturním migracím.

Další teorie říká, že musela existovat určitá pravlast společná všem národům, odkud se pohádky šířily migrací. Tuto teorii nazýváme migrační teorií. Kupci, mořeplavci, vojáci a jiní na svých cestách vyslechli příběhy, které pak vyprávěli pro návratu ve svých domovech. V rámci migrační teorie se setkáváme se dvěma směry. Jeden směr tvrdí, že za pravlast se považuje ta oblast, kde se pohádkový motiv vyskytuje v nejprimitivnější formě. Druhý směr zase pravlast spatřuje tam, kde je motiv nejpropracovanější.

Jiná skupina vědců si povšimla, že se v pohádce objevují domorodé zvyky, magické představy, víra v magii, rituální pojmy. Tito vědci sbírali a zapisovali pohádky přímo v jejich etnografickém prostředí. Proto se nově vzniknuvší teorie nazývá etnografická. Zastánci této teorie jsou E. B. Tylor a A. Lang. Etnografická teorie říká: *„že pohádky jsou zbytky skutečných pravěkých mytologií a řádů; že vyslovují původní představy o poměru duše k tělu, o záhrobním životě, o působnosti magie, o vztahu k zvířatům a tak dále.* (Čapek 1984, s. 97 – 98) Zajímavostí této teorie je vytržení pohádky ze sféry fantazie a její přiřazení k náboženské funkci. Karel Čapek však u této teorie spatřuje jeden problém. A to ten, že ne všechna vyprávění se dají zahrnout pod mytologické představy. V tomto případě by muselo dojít k vyloučení pohádkových novel a šprýmů z oblasti pohádek.

Jako reakce na Benfeyovu teorii vznikla tzv. antropologická teorie, kterou formulovali především angličtí vědci. Nutno podotknout, že antropologická teorie je do

značné míry podobná teorii etnografické. A to z toho důvodu, že obě sledují otisky mytologie v lidových vyprávěních. *Podle antropologické teorie je třeba vysvětlovat příbuzné pohádky v různých končinách světa nejen přejímáním (migracemi), ale také působením stejných zákonitostí při přetváření kulturního prazákladu, který je obecným majetkem všech tzv. primitivních etnik.* (Horálek 1979, s. 10) Angličtí představitelé této teorie hledají obecný základ pohádkových tradic ve starobylých mýtech.

Antropologická teorie pracuje s teorií mýtů stejně tak, jako mytologická teorie. Do této problematiky zasáhl V. J. Propp. Jeho myšlenky mohou být považovány za specifický způsob obnovy právě mytologické teorie. Zabýval se otázkou historických souvislostí mezi mýty a čarovnými pohádkami. Rozebíral ruské materiály a prokázal, že v čarovných pohádkách přežívají mytické prvky. A co více, čarovná pohádka z mytických kořenů přímo vyrůstá.

Na Proppovu teorii navázal hlavní představitel „neomytologické“ školy J. M. Meletinskij. Autor zastává názor, že *mýty mají svůj základ v tzv. hloubkovém mechanismu myšlení a plní důležité kulturní funkce.* (Horálek 1979, s. 37) V literatuře dochází k funkční přeměně mýtů. Tyto přeměny oslabují platnost mýtu, ale nemění nic na jejich podstatě. Stejně tak dochází k posunům i v čarovných pohádkách. Objevují se v nich až parodické tendence.

Na antropologickou teorii navazuje teorie typologická. Tuto teorii vytvořil V. M. Žirmunskij. *Žirmunskij celkem přesvědčivě ukázal, že tradiční komparatistika zveličovala význam zkoumání tzv. kontaktních jevů (bylo pro ni příznačné přeceňování literárních vlivů) a že zvláště v lidové slovesnosti jsou různé shody a podobnosti nejen výsledkem tzv. inter-etnických migrací a přijímání, ale často také působením stejných sil, stejných zákonitostí kulturní tvorby při stejných nebo podobných společenských podmínkách.* (Horálek 1979, s. 8). Žirmunskij zavádí pojmy jako typologické souvislosti, vstřícné vývojové tendence apod. Upozorňuje, že k přejmutí dochází tam, kde jsou patrné potřeby, které se přejatou hodnotou uspokojují. Pokud by nedošlo k uspokojení potřeby hotovým „výrobkem“, vytvořil by se jeho funkční ekvivalent, náhrada.

3. Klasifikace pohádek

Přes všechny výše uvedené snahy se ale nepodařilo systematicky utřídit všechen získaný folkloristický materiál. Na první ucelenou klasifikaci si veřejnost musela počkat až do prvních let 20. století. Ve 20. století se o klasifikaci lidových vyprávění pokusil Antti Aarne (1867 – 1925).

3.1 Antti Aarne

Klasifikace pohádek se poprvé začala provádět na finské škole. Kaarle Krohn zadal úkol klasifikovat pohádky svému žákovi Antti Aarnemu. Přístup k lidovým vyprávěním, který Krohn uplatňoval vycházel z historicko-geografické metody. „*Podle této metody je pro důkladné prozkoumání folklórní prózy potřeba pracovat v mezinárodním měřítku a nashromáždit co největší počet variant, na jejichž základě mohou být jednotlivé příběhy analyzovány.*“ (Luffer 2006, s. 289) Ve svém třídění pak Aarne rozlišuje motiv, epizodu a typ (syžet, viz níže). Přičemž typ je úplné vyprávění, které dostane své číslo. Pod tímto číslem se pak nachází v Aarneho katalogu. Aarneho klasifikace pohádek je tříděním pohádek podle syžetů.

Aarneho práce vyšla poprvé roku 1910. Byla vydána helsinskou společností studující folklor Folklore Fellows. Na základě této práce pak vznikla řada katalogů, zaměřená především na pohádky severských národů. Aarneho katalog byl v průběhu doby aktualizován a doplňován o nové pohádkové typy.

O první doplnění se postaral Stith Thompson (1885 – 1976). „*Thompson zachoval Aarneho obecné schéma a čísla typů, která obsadil novými typy, nashromážděnými do té doby badateli v jiných katalozích. Mimoto sám na katalog aplikoval francouzská vyprávění a známé příběhy literárního původu, které zdomácněly v lidové tradici. Rozšířen byl i text popisující jednotlivé typy.*“ (Luffer 2006, s. 290) Druhá Thompsonova aktualizace katalogu doplnila řadu nových typů. Po formální stránce se podoba katalogu po druhé aktualizaci nijak neměnila. Autor aktualizace podotýká, že se stále ještě nejedná o katalog, který by zahrnoval vyprávění z celého světa. Aarne-Thompsonův katalog, jak se nazýval podle svých autorů, zahrnoval pohádky evropské, západoasijské a pohádky zemí, které byly osídleny evropskými a západoevropskými obyvateli.

Třetí aktualizace, kterou provedl v roce 2004 Hans-Jörg Uther, byla odlišná od dvou předchozích. Šlo-li dříve o pouhé doplňování informací, došlo nyní k zásadnímu přepracování celého katalogu. Zachována byla ve většině případů čísla typů. Nově byly

doplněny popisy u typů s lascivním obsahem, které Thompson nepopisoval, a doplňoval pouze slovo obscénní. Došlo ke změně některých názvů pohádek. Doplněny byly vazby typu k jiným typům, se kterými by se mohly kombinovat. Dále jsou Utherem doplněny typy úplně nové nebo ty, které byly z předcházejících revizí nedostatečné (slovanské prostředí, Švýcarsko, jižní Evropa).

Antti Aarne se domníval, že neexistuje jedna země, ze které by všechny pohádky pocházely. Naopak předpokládal, že lidová vyprávění pocházela z různých zemí. Zastával názor, že u každého typu pohádky existuje nejlepší, nejoriginálnější, nejrozsáhlejší „prapohádka“ – vyprávění, které je originálem, a všechna ostatní vyprávění jsou odvozená. Při odvozování od originálu dochází, podle Aarneho, vždy k degeneraci.

Tento názor vyvrací autorka knihy *Psychologický výklad pohádek* Marie-Louise von Franz. Říká, podobně jako i další známý komparatista Max Lüthi, že původ pohádky je v místní pověsti. Různé obměny místní pověsti, které směřují k pohádce, nemusí nutně znamenat degeneraci původního textu. Jde o individuální schopnosti vypravěče vyjadřovat se, rozvíjet příběh. Jde o znalost reálií původní místní pověsti a tak podobně. Některý vypravěč ve svém vyprávění řekne méně, než se skutečně stalo. Pak můžeme mluvit o degeneraci. Některý ale přidá do příběhu kus svého názoru, své fantazie a máme naopak příběh, který je obohacený. Ne vždy tedy znamená odvozování příběhu od originálu jeho degeneraci.

Aarne sbíral a porovnával varianty jednotlivých syžetů. Vycházel z toho, že každý syžet může působit samostatně, protože je ucelený. V tomto postupu vidí problém V. J. Propp v knize *Morfologie rozprávky*. Propp píše: „*Sujety (najmä sujety čarodejných rozprávok) sú navzájom veľmi úzko spríbuznené. Určiť, kde sa končí jeden s jeho variantami a kde sa začína druhý, môžeme iba potom, keď rozprávky podrobíme medzisujetovému studiu a keď presne zafixujeme princíp výberu sujetov a variantov.*“ (Propp 1971, s. 20) Propp v největší míře namítá, že výběr syžetu je zcela individuální pro každého čtenáře, literáta i vědce. Tam, kde jeden může vidět nový syžet, vidí druhý jen jeho variantu a naopak.

Aarne a jiní autoři patřící k finské škole založili svoji teorii na analýze syžetů. Vycházejí tedy z toho, že syžet je vlastně komplexem motivů a že motivy se jednotlivým syžetům přizpůsobují. Druhá skupina vědců, v čele s Proppem nebo Veselovským, hledá v pohádkovém textu nejprve motivy, protože syžet chápou jako spojení. Jako něco již pokročilého. Proto je nutné vyjít ze základního prvku, tedy z motivu.

O jeden z nejrozsáhlejších výkladů pohádek se pokusila psychologie. Podle této teorie vychází pohádky ze snových zážitků. Psychologický výklad pohádek pracuje s pojmy jako archetyp, animus, anima apod.

3. 2 Psychologický výklad pohádek

„Pohádka stojí mimo kulturní a rasové rozdíly, proto může tak snadno putovat. Řeč pohádek se tedy jeví jako mezinárodní jazyk celého lidstva – všech dob, ras i kultur.“ (von Franz 1998, s. 24)

Podíváme-li se na citaci z knihy Psychologický výklad pohádek od německé autorky Marie-Louise von Franz, spatříme v jedné výpovědi valnou část toho, co v pohádce spatřuje psychologie.

Pokud se snaží psychologie vykládat pohádky, pracuje s termínem archetyp. Vidí pohádky jako zdroj, který zobrazuje archetyp v jeho nejjednodušší a nejpřesnější podobě. Pro psychologický výklad pohádek je důležité to, že pohádky popisují obecně lidské základy.

Nejprve bychom si měli vysvětlit, co se myslí pojmem archetyp. Slovník cizích slov vysvětluje archetyp následujícími slovy: *„podle C. G. Junga psychické obsahy před vědomým zpracováním, archaické představy a symboly klíčového významu, které nepocházejí z vrstvy osobní zkušenosti, ale jsou podle Junga v jistém smyslu vrozené, tj. společné, vyskytující se nezávisle u všech národů na urč. stupni kulturně-sociálního vývoje a vytvářející hlubší vrstvu tzv. kolektivního nevědomí, modely duševního dění a prožívání, nacházející své vyjádření např. v mýtech nebo v pohádkách.“* (Klimeš 1998, s. 36)

3. 2. 1 Interpretace pohádky podle psychologie

Archetypový příběh, neboli pohádka, se musí při interpretaci rozdělit na různé části.

První částí je expozice (místo a čas). V pohádkách je místem ono kdesi. Toto kdesi se dá vyjádřit různými způsoby. (Byl jednou jeden ..., Daleko za devatero horami a devatero řekami ...) Čas v pohádkách můžeme pojmenovat slovem kdysi. Doba blíže neurčená, která odkazuje většinou do daleké minulosti. (Za dávných dob ..., Už je to dávno ...)

Další část, které je věnována při interpretaci pohádky pozornost, je představení zúčastněných postav. Marie-Louise von Franz píše: *„Doporučuji sečíst počet osob na začátku a na konci příběhu. Začíná-li pohádka slovy „Král měl tři syny ...“, všimneme si, že jsou zde čtyři osoby, ale chybí matka. Příběh možná skončí s jedním z oněch synů, s jeho nevěstou, dále s nevěstou jeho bratra a nějakou další nevěstou – což znamená, že tu budou opět čtyři osoby, ale v jiném seskupení. Jestliže jsme na začátku příběhu viděli,*

že chybí matka, a na konci již jsou ženy tři, můžeme tušit, že se celé vyprávění zabývá osvobozením ženského principu.“ (von Franz 1998, s. 31)

Po tom, co jsou představeny jednající postavy, se dostáváme k další části. A to k počátku problému. Jde hlavně o to pochopit, co za problém se v pohádce vyskytuje (král je nemocný, jabloň nenese jablka ...).

Následuje část nazvaná peripetie. Hlavní příběh. Peripetie se mohou odehrávat na mnoha stránkách a příběh se značně prodlouží, nebo je v příběhu peripetie pouze jedna a příběh tedy rychle směřuje do další fáze. Dojde k vyvrcholení příběhu.

Vyvrcholení nebo také katastrofa. Jde o poslední část výkladu. Pohádka může dospět ke „šťastnému“ konci, kdy si princ vezme dívku, kterou zachránil. Nebo příběh skončí „nešťastně“, všichni spadnou do hluboké propasti, utopí se apod.

Výše jsou tedy uvedeny jednotlivé části, které psychologický výklad rozlišuje, pokud analyzuje pohádku. Toto dělení do značné míry odpovídá členění antického dramatu na expozici, kolizi, krizi, peripetii a katastrofu.

Pro psychologický výklad má každá postava nějaký význam. Jak psychologie postupuje při analýze symbolu, ukáže následující pasáž, rozebírající symbol krále. Psychologický výklad chápe symbol krále jako ztělesnění božského principu. Takovéto pochopení symbolu krále vyplývá z pochopení myšlení primitivních společností. „*V těle krále žije totemový duch kmene. Má tedy spoustu znaků, které naznačují, že bychom ho mohli chápat jako symbol bytostného Já.*“ (von Franz 1998, s. 42) Král je hlavní a dominující symbol. Je bytostné Já a proto musí být neustále obnovován. Co to tedy znamená pro naše pohádky? Že když král hledá na začátku pohádky svého nástupce, na konci pohádky musí být zvolen nový král, nebo musí být nějakým jiným způsobem utvořen.

4. Pohádka

Ladislava Lederbuchová v knize Průvodce literárním dílem s podtitulem Výkladový slovník základních pojmů literární teorie definuje pohádku následujícím způsobem.

„Pohádka – jeden z nejstarších epických žánrů lidové slovesnosti ovlivněný mýtem (v evropské kulturní oblasti především antickým, ale i příběhy Bible, Starým i Novým zákonem), antickým a rytířským eposem, později rytířským románem, středověkou zábavnou prózou, vyprávěnou pověstí, renesanční facetií a historkou. Pohádka zpětně průběžně ovlivňovala tvorbu uměleckou. Protože jde o žánr velmi starý, má několik historických podob a existuje mnoho variant téže pohádkové látky.“ (Lederbuchová 2002, s. 237)

Tato kapitola představí pohledy různých autorů na pohádku. Co ten který autor pod pojmem pohádka vidí, jak ji definuje, čím ji vymezuje. Na začátku se podíváme, od kdy se již hovoří o pohádce. Jaká pohádka je považována za nejstarší a podobně.

Pohádka vyjadřuje myšlení lidu. Toto myšlení zprostředkoval svým individuálním pojetím lidový umělec, který svými schopnostmi (zde schopnost vyprávět) převyšoval ostatní. Právě proto, že se lidé odedávna snažili zobrazit skutečný život, vypráví řada pohádek o tom, jak těžce se žilo na světě, jak je svět nespravedlivě uspořádán. Kromě toho ukázat, co je na světě špatně, v sobě pohádky nesou i řešení. Oslíček se otřepe a chudák je bohatcem. Obyčejný hrneček, který je v každé chalupě, navaří jídla dost pro všechny. Ubrousek se prostře na stůl a lidé již nikdy nepoznají hlad.

Stejně tak je v pohádkách představen obraz ideálního vládce. Měl by pomáhat svým poddaným, má být nadaný lidovou moudrostí a chytrostí. Ne nadarmo chtějí lidé v pohádkách za krále Honzu, který přechytračí naduté, hloupé pány. O typu pohádkového hrdiny, který lze nazvat Hloupý Honza, píše zajímavou kapitolu Václav Tille v knize O lidových pohádkách. Poukazuje, že Hloupý Honza je postava, která se vyskytuje v řadě jiných národních literatur. Přesto ale nemá vyhraněné charakterové vlastnosti. Pro německého Hloupého Honzu jsou vlastnosti jiné, než pro českého, francouzského nebo italského. Je tedy s podivem, že se pro jinou charakteristiku používá stejného jména.

U lidových vyprávění většinou neznáme autora. Za autora u lidové pohádky považujeme jejího vypravěče. Není proto divu, že neznáme přesná jména. Mnoho pohádek totiž existuje již odedávna. Lidové pohádky jsou nadčasové.

Pohádka se dál přenáší a rozšiřuje ústním podáním. Každý nový vypravěč pohádku pozměňuje. Některý ji vylepší, jiný ji oseká jen na základní dějovou linii. Vypravěč upravuje pohádku tak, aby co nejvíce odpovídala aktuálním podmínkám. Používá k tomu své vypravěčské, rozumové a jiné schopnosti. Proto může jedna pohádka existovat v různých zněních. Hovoříme tedy o různých variantách.

A kdy se vlastně objevila pohádka poprvé? Karel Horálek považuje za nejstarší pohádku egyptské vyprávění o dvou bratřích Anupovi a Batovi.

4. 1 Staroegyptská pohádka o dvou bratřích

Karel Horálek v díle Pohádkoslovné studie uvádí, že jde o nejstarší úplně zachovanou kouzelnou pohádku. Rukopis, který tuto pohádku obsahuje pochází ze 4. století př. n. l., je napsán hieratickým, poměrně dobře čitelným, písmem. Tento byl objeven na počátku 50. let 19. století. Rukopis, ve kterém je pohádka zachycena se nazývá papyrus Orbiney, podle Angličanky Alžběty d'Orbiney, která rukopis získala do osobního vlastnictví a poskytla ho vědeckému zkoumání. Nyní je rukopis pečlivě uschován v Britském muzeu v Londýně.

Egyptská pohádka o dvou bratřích má tři hlavní dějové části. Je zajímavé, že novodobé celosvětové adaptace se nikdy nevztahovaly k pohádce jako celku, ale k nějaké ze tří jejích částí. Z toho vědci usuzují, že pohádka vznikla na základě ústní tradice, a to spojením různých pohádek, případně jen jejich částí.

Egyptská pohádka o dvou bratřích má tuto dějovou osnovu:

Byli kdysi dva bratři, starší Anup a mladší Bata. Anup byl ženat a měl dům, Bata žil a pracoval pilně pro něho. Jednou, když oba byli na poli a Bata musel jít domů pro obilí na setí, Anupova žena chtěla svést Batu; ten ji však rázně odmítl. Žena měla strach, že ji Bata prozradí a žalovala sama muži, když se vrátil z pole, na Batu; předstírala, že ji chtěl znásilnit. Anup jí uvěřil a chtěl bratra zabít. Bata byl při návratu domů varován krávou a dal se před rozzlobeným bratrem na útěk. Anup jej pronásledoval, Bata si však vyprosil od boha pomoc – mezi pronásledujícím a pronásledovaným se objevila řeka plná krokodýlů. Z druhého břehu vyložil Bata bratrovi celou záležitost, provedl na sobě kastraci. Pak bratrovi oznámil, že odchází do kraje cedrových lesů a že si tam vyřízne srdce z těla a uloží je na vrcholek stromu. Kdyby někdo tento strom podťal, způsobí to Batovi smrt. Anupovi pak bude dáno znamení tím, že se mu

zkalí pivo ve džbáně. Pak má jít Anup Batovi na pomoc. Anup se vrátil smutně domů a manželku za trest zabil.

Bata trávil čas v cedrových lesích, až zasáhli do jeho života bohové. Ozámili mu, jak potrestal Anup svou ženu a jeden z bohů vytvořil Batovi životní družku. Bylo jí však osudem určeno, že špatně skončí, nebezpečí jí hrozilo z moře. Bata žil se svou ženou šťastně a bránil jí, aby chodila k moři. Když byl jednou mimo domov, odešla žena k moři a to se jí chtělo zmocnit. Ženě se podařilo hrozcímu nebezpečí uniknout, jen vonnou kadeř jejích vlasů moře uneslo. Voda vlasy odnesla na místo, kde se pralo prádlo pro krále. Z kadeře přecházela vůně na královo prádlo, dozorce běličů kadeř našel a přinesl ji králi. Král dal zavolat rádce a dověděl se od nich, že kadeř patří ženě božského původu. Z podnětu rádců pro dívku poslal své lidi, ale Bata je všechny pobil, jen jednoho ponechal na živu, aby králi oznámil osud ostatních. Pak král poslal pro ženu velké vojsko a zároveň lstivou ženu, jež měla dívku získat dary. Tato žena pak dívku králi přivedla a ten si z ni udělal první milostnici. Od Batovy ženy vyzvěděl král tajemství života jejího muže. Může být usmrcen, bude-li podřít strom, na jehož vrcholku je uloženo Batovo srdce. Král dal strom podřít a v té chvíli Bata klesl mrtev.

O Batově smrti se dověděl druhá den Anup podle ohlášeného znamení – zakalilo se mu pivo ve džbáně. Odešel hned do cedrových lesů, našel tam bratrovo mrtvé tělo a dlouho marně hledal Batovo srdce. Teprve po sedmi letech, když již se zoufalý chtěl s nepořízenou vrátit, srdce našel. Podle návodu, který dostal od bratra při rozchodu, dal srdce do vody a jakmile se srdce nasáкло vodou, mrtvé tělo okřívalo. Bata ožil úplně, když srdce s vodou polkl. S pomocí bratra se pak Bata chystal k pomstě na zrádné ženě a zlém králi. Proměnil se v býka se zlatou srstí a dal se odvést ke králi. Král i lid se z býka radoval, Bata ve zvířecí podobě se dal ženě poznat, ta si pak žádala jeho smrt. Když byl býk poražen, spadly dvě kapky krve na zem a z nich vyrostly dvě velké broskvoně. Král a jeho lidé se radovali, Bata se dal opět v nové podobě ženě poznat; žena žádala krále, aby broskvoně vykácel. Při porážení stromů jedna tříška odlétla, padla do úst královy milostnice a ona otěhotněla. Narodil se jí chlapec, který se stal po smrti krále dědicem trůnu. Byl to Bata v novém vtělení. Ženu dal za její špatné skutky potrestat a povolal k sobě bratra a dlouho a šťastně vládli zemi. Po jeho smrti se ujal vlády Anup.

(Horálek 1979, s. 176 – 177)

Na následujících řádcích jsou popsány motivy, které se v této pohádce o dvou bratřích objevují. O těchto motivech hovoří americký folklorista Stith Thompson v knize *The Folktale*, vydané r. 1951 v New Yorku. Nachází jedenáct motivů, které jsou stěžejní a které jsou přebírány i do vyprávění jiných národů. Jde o motivy Potifarova žena¹, mluvící kráva radí, magický útěk, duše oddělená od těla, předpověď špatné budoucnosti, láska k neznámé ženě vzbuzená při spatření jejích vlasů, žena prozradí tajemství života svého muže, znamení života: zakalené pivo, vzkříšení mrtvého

¹ Josef přišel s kupci do Egypta. Tam ho prodali faraonovu dvořanu Potifarovi. Josef pracoval pro Potifara a všechno, co dělal, se dařilo. Bůh byl totiž s ním. Potifar udělal Josefa správcem. Potifarova žena chtěla Josefa svést. Protože ji odmítal, očernila ho u svého muže. Potifar nechal Josefa uvrhnout do vězení. Tenkrát byli ve vězení také faraonův pekař a číšník. Oba měli v noci sen. Vyprávěli o tom Josefovi a on jim uměl říci, co jejich sen znamená. Číšník měl být osvobozen a měl se vrátit ke své práci. Pekař měl být odsouzen a popraven. Všechno se stalo, jak Josef řekl. (Gn 37; 39-40)

vrácením srdce do těla, opakované převtělení, proměnění osoby v předmět, který polknut způsobí otěhotnění ženy, dítě je novým vtělením hrdiny.

Na tuto podobnost s novodobými pohádkami se přicházelo postupně. Když byla původní pohádka objevena a poskytnuta ke zkoumání, vzbudila velký zájem, nejen u egyptologů, ale i u kulturních historiků nebo etnografů. Prvním krokem samozřejmě bylo zařadit tuto staroegyptskou pohádku do světových souvislostí. Poprvé se o toto pokusil německý etnograf W. Mannhardt statní *Das älteste Märchen. Satu und Anepu oder die Beiden Brüder*. Po něm se touto pohádkou zabývalo ještě několik vědců, kteří se dostávali dále a dále. Přicházeli na nové paralely mezi nejstarší kouzelnou pohádkou a národními pohádkami celého světa.

Na dalších řádcích je popsán jeden z motivů, které rozpoznal Thompson. Jde konkrétně o motiv duše oddělená od těla. Této problematice se věnuje J. G. Frazer ve svém díle *Zlatá ratolest*. V kapitole *Vnější duše v lidových pohádkách* se mimo jiné zmiňuje i o staroegyptské pohádce o dvou bratřích. Ukazuje, jak lidé ve folklórních vyprávěních schovávali své duše na bezpečná místa, aby je nikdo nemohl usmrtil. Pokud byl tento předmět, který lidé nazývali duší nebo životem, bezpečně uschován, bez úhony, dařilo se člověku dobře. Stane-li se mu ale něco, znamená to konec i pro člověka. Nejznámějším případem těchto myšlenek je pravděpodobně severský příběh o „Obru, který neměl srdce v těle.“ Na této pohádce je zřejmé, jak toto vytržení duše z těla a její uschování na bezpečné místo funguje. *Obr říká princezně: „Daleko, daleko odtud je v jezeře ostrov, na tom ostrově je chrám v tom chrámu je studna, ve studni je kachna a v kachně je vejce a v tom vejci je mé srdce.“* (Frazer 1994, s. 578) Co následuje poté je asi patrné. Pohádkový hrdina, nápadník princezny, se za pomoci zvířat, ke kterým se zachoval hezky a pomohl jim, zmocní vejce a rozbije ho. Obr umírá.

Stejný případ uschování duše, života mimo tělo vidíme i v staroegyptské pohádce o dvou bratřích. „*Ve staroegyptském příběhu ‚O dvou bratřech‘, jenž byl napsán za vlády Ramessea II. kolem roku 1300 př. n. l., čteme, že jeden z bratrů zaklel své srdce do květu akáciového stromu, a když byl na přání jeho ženy květ utržen, ihned klesl mrtev; ale zase ožil, když jeho bratr našel ztracené srdce v akáciové bobuli a hodil je do poháru studené vody.*“ (Frazer 1994, s. 580)

Seznámili jsme se tedy s nejstarší kouzelnou pohádkou. Určitě ale neexistovala jen tato. Platón se zmiňuje o povídkách, které chůvy vyprávěly dětem. Z 2. století n. l. pochází pohádka Amor a Psýché. Zpracovává stejný motiv jako nám více známá

pohádka Kráska a Zvíře. V obou těchto vyprávěních se krásná dívka stává vysvoboditelkou zakletého milence.

Nyní bude představeno několik náhledů na pohádku od domácích i zahraničních autorů.

Karel Čapek určuje u pohádek tři charakteristické rysy. Jmenuje odlehlost místní, odlehlost časovou a sociální odlišnosti.

Pod jednotlivými rysy je možné představit si následující. Děje pohádek se obvykle odehrávají na vzdálených blíže neurčených místech. Konkrétní jména nejsou užívána, i když je možné najít nějaké výjimky. Příběhy postav se odehrávají za dávných časů, v dávných dobách. Obě tyto odlehlosti umožňují čtenáři, posluchači, vžívat se do rolí svých hrdinů. Mohou si představovat rozličné scenérie, rozličné časy. To vše umožňuje časová i místní neurčitost.

Čapkův rys sociální odlišnosti vychází z toho, že v pohádkách vystupují princezny, králové, knížata na jedné straně a na straně druhé chudí venkované, sedláci, sirotci. Dále pak pod sociální odlišnosti zahrnuje postavy podle toho, zda se pohybují v centru nebo na periferii. V centru dění se pohybují postavy jako král, princezna, sedlák, sirotek a podobně. Na periferii se pohybují čarodějové, loupežníci, poustevník.

Kromě výše zmiňovaného Karel Čapek v knize Marsyas v kapitole K teorii pohádky rozlišuje pohádky krátké a dlouhé. Jako krátké uvádí například anekdotické pohádky, bajky, pohádky intelektuální. Tedy takové které: *„jsou namířeny na zcela určitou pointu k níž směřují bez odboček a s jakousi dějovou suchostí. Jejich pointa je verbální vtíp, poučení nebo mravní příklad.“* (Čapek 1984, s. 109) Dlouhá pohádka je taková, kterou rodiče vyprávějí dětem před spaním. Má posluchače napnout, ale také ukolébat.

Následující text se znovu vrací ke komparatistovi jménem Max Lüthi. Jaký přístup k pohádce tedy zvolil Max Lüthi? Marie-Luise von Franz představuje Lüthiho přístup následujícími slovy. Lüthi pojímá pohádky jako: *„abstrakce místních pověstí, které nabyly zhuštěné a krystalizované podoby, a tak mohou být předávány dál a dají se tak lépe zapamatovat, protože se lidem líbí.“* (von Franz 1998, s. 174) Jak Lüthi k tomuto názoru dospěl? Vycházel z rozdílu mezi místní pověstí a pohádkou. Místní pověst hovoří o konkrétním místě, stavení, zřícenině, hradu, vesnici a týká se konkrétní jednající postavy XY. Má základ v reálné události. Jak čas plyne a vzdaluje se od doby, kdy k události došlo, stává se z konkrétního místa jedno místo a z konkrétní postavy jedna postava. Například: Na jednom hradě se děly divné věci. K hradu přišel jeden

mládenec ... V momentě, kdy se z konkrétního místa stává nějaké jedno, tedy abstraktní místo, nemůžeme již hovořit o místní pověsti, ale o pohádce. Ta se stává platnou pro více lidí, protože jeden hrad už není konkrétní, ale může to být jakýkoliv hrad, kdekoliv na světě.

Takto lze ve zkratce popsat Lüthiho teoretický přístup k pohádce.

Marie Benová ve stati K psychologii pohádky, která je součástí sborníku statí a článků O pohádce, píše o lidových vyprávěních: „*Pohádka jako každé umělecké dílo je odrazem skutečnosti, a to uměleckým. Podává umělecké obrazy, jež jsou založeny na typizaci skutečnosti. V jedinečné formě vystihuje obecný obsah. Protože pohádka není jednoduše obrazem skutečnosti v reálné podobě, není vydávána za skutečnost, ale vystižení vztahů mezi lidmi (i když se v pohádce mluví o zvířatech nebo neživých věcech jako o osobách) je realistické, třeba silně zjednodušující.*“ (Benová 1960, s. 229)

Eduard Petiška v knize Velká cesta k malým dětem věnuje jednu kapitolu pohádkám a jejich vlivu na děti. Klade důraz především na fantastično v pohádkách. „*Významným rysem pohádky je zasahování nadpřirozených sil do děje, fantastický, překvapující obrat v ději, který je způsobený něčím, s čím se ve skutečném životě nesetkáváme.*“ (Petiška 1984, s. 58)

Luděk Richter, který se zabývá pohádkami, a jejich předěláváním a využitím v divadle, píše v úvodu ke knize Pohádka ... a divadlo: „*Pohádka je umělecká slovesná smyšlenka, o níž vypravěč i posluchač vědí, že není hodnověrnou věcnou zprávou o skutečnosti, nýbrž zábavným výmyslem, jehož odtaziť od reality je zdůrazněna nejen přímo vysloveným „bylo-nebylo“, přítomností kouzel, zázraků, nadpřirozených bytostí nebo přinejmenším až neuvěřitelné nadsázky, ale i zasazením děje do neurčité (většinou daleké) minulosti a svébytnou kompozicí.*“ (Richter 2006, s. 5) Richter dále potvrzuje názor, že pohádky vznikaly v době, kdy si člověk vysvětloval svět jako příběh. Nebyl pro člověka něčím pevně daným, ale plným dějů, které si neuměl vysvětlit. Pohádka tedy vznikala u primitivních společností, které prostřednictvím magických fórmulí a specifického pohledu na svět dokázaly oživovat věci kolem sebe. Stejně tak jak je tomu u malých dětí.

Podle Richtera mají pohádky nejvíce nadnárodních znaků. Jak se tyto nadnárodní rysy projevují? Tak například v řadě evropských pohádek je patrná víra ve stejné mravní principy (ve spravedlnost, v závaznost slova, lidový humor, kladný

přístup k životu). Evropský pohádkový hrdina je ušlechtilý, aktivní, statečný, bojuje s nadpřírozenem, ale i se zlými a hloupými lidmi. A nakonec mají evropské pohádky podobnou kompozici, postupy, motivy, postavy.

5. Mýtus vs. pohádka

Dagmar Mocná a Josef Peterka v knize Encyklopedie literárních žánrů definují mýtus jako: „*Symbolické vyprávění vyjadřující víru v plnost a celistvost nadčasového řádu.*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 400) Autoři dále rozlišují klasický mýtus, literární mýtus a politický mýtus.

Klasický mýtus je příběh, který si v ústním podání vypráví celé generace. Mohl by být nazván jako primární, přírodní, kmenový. Jde o anonymní příběh, který se vztahuje k celému kolektivu. Pro kolektiv má především funkci mystickou. To znamená, že udržuje a povzbuzuje myšlenky na spojení s tajemnou stránkou vesmíru. Dále pak funkci integrační, protože učí normám daného kolektivu a upevňuje je.

Okolní svět bývá zobrazován jako antropomorfní a animistický. Zkrátka jako živý organismus. Toto je jeden ze shodných rysů náhledu na svět u přírodních národů a u dětí. Dítě, především ve věku od čtyř do šesti let si svět kolem sebe také představuje jako živý. Hovoří s věcmi, které ho obklopují, pokud se uhodí o nějaký předmět, domnívá se, že bylo předmětem záměrně „bouchnuto“ apod.

Mýtus vypráví o událostech, které se odehrály v pradávných dobách. Dávno před tím, než se začala psát historie. V čase bez nevratných změn. Jde tedy o něco, co je uzavřené, nemůže se již proměňovat. „*Mýtus je ztělesněním stálých a neměnných pravd. Nezná rozdíl mezi pravdou a fikcí. Ačkoli je z moderního hlediska fantastickou projekcí, současníkům ztělesňuje vědění, je považován za pravdivý a posvátný zároveň, čímž se liší od vědomě fantastických lidových vyprávění určených pro zábavu, zvl. pohádek nebo bajek. Obecná platnost mýtu byla stvrzována rituálem, tj. závazně opakovaným slavnostním předváděním mytického příběhu příslušníky společenství.*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 400)

V mýtech je svět členěn na dvě oblasti. Přírozenou, reprezentovanou „obyčejnými“ lidmi a nadpřírozenou, složenou z božských nebo nadpřírozených démonických bytostí. Je nasnadě, že přírozená oblast je pod nadvládou oblasti nadpřírozené. V mýtech jsou, stejně jako v kouzelných pohádkách, patrné univerzální archetypální konstrukty. (Mocná, Peterka 2004, s. 401)

Hrdina mýtu je výjimečný. Často mívá božské vlastnosti, protože je alespoň z části božím potomkem. Takovýto hrdina pak vykonává mimořádné činy, stává se vzorem lidské odvahy, podnikavosti, zručnosti. Hrdina bývá následně zakladatelem nějaké nové kulturní oblasti.

Klasický mýtus můžeme ještě rozřadit, podle toho, jaká témata a jaké otázky zpracovává. Kosmologický mýtus vypráví o původu a vzniku světa. Teogonický mýtus zobrazuje původ a zrození bohů. Etiologický mýtus zase přičiny, původ a podstatu různých objektů, zvyků nebo jevů. A nakonec heroický mýtus, který vypovídá o původu a založení různých kultur.

Jednotlivé mýty se slučují v daných kulturních oblastech do souborů, tzv. mytologií. V naší kulturní oblasti je rozlišován například mýtus antický a křesťanský.

Literární mýtus už není pro naši práci stěžejní záležitostí. V tomto případě již vstupují do hry prostředky poetiky a autorská fabulace, která má napomoci literárnímu mýtu přiblížit se mýtu klasickému. „*Archaické mýty jakožto prototext vši literatury jsou pak v průběhu historie nesčetněkrát adaptovány, parafrázovány, aktualizovány, interpretovány, přičemž samy inovované verze se stávají v řetězci literární tvorby východiskem pro další konkretizace. Literarizace mýtu tak aktivizuje vnitřní paměť kultury a dialog věků, jehož předpokladem jsou proměny a nová vtělení mýtů velmi rozličného typu [...]*“ (Mocná, Peterka 2004, s. 402)

Jinými slovy může být mýtus (též by mohlo být zvoleno označení báje) popsán následujícími slovy, které uvádí Alena Zachová v knize Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století v kapitole Mýty a mýtotvorné příběhy v četbě dětí a mládeže. „*Mýtus [...] znamená vyprávění, uchovává v paměti příběhy o vzniku a povaze světa, vypovídá o historii bohů. Jako literární žánr však nepředstavuje fixovaný nebo kanonizovaný umělecký postup, neboť jeho původní podoba vycházela z ústní formy. Mýtus je definován více filozoficky než literárně, představuje univerzální způsob bytí, vyprávění událostí s hlubším smyslem, zaznamenává lidské zkušenosti do modelových, archetypálních příběhů. Vytváří svět sám pro sebe, existující paralelně se skutečností, skrze nějž lidé hledali a nacházeli jednotu s řádem vesmíru. [...] Za základní funkci mýtu se pokládá pochopení řádu světa“.* (Zachová 2004, s. 240)

Michal Černoušek v knize Děti a svět pohádek od sebe odděluje pohádku a mýtus. Spatřuje v obou společné rysy, ale také jeden, ve kterém se tyto dva folklorní útvary od sebe odlišují. Dalo by se říci, že neuvažuje o tom, že by pohádka měla základ

v mýtu. Ukazuje, že mýtus a pohádka čerpají ze stejné touhy, a to vysvětlit základní lidské otázky. Proč jsme na tomto světě? Kam směřujeme? Co nás čeká? Oba útvary používají stejné prostředky, události i postavy, ale každý má jiné vyústění. Mýtus je pesimistický a končí tragicky. Mýtus ukazuje to, že život každého člověka směřuje ke smrti. Pohádka je spíše optimistická a končí šťastně. Podle Černouška se mýtus a pohádka podobají třetímu útvaru a to snu. „*Zatímco je sen výrazem nevědomých hlubin, je pohádka i mýtus projevem kolektivních sil lidové imaginace.*“ (Černoušek 1990, s. 27)

Mýtus i pohádka směřují k prvopočátkům věcí. Pohádka směřuje k počátkům individuální existence, zatímco mýtus ukazuje návrat ke kolektivní existenci. V pohádkách vystupují bezejmenné postavy, pohádka je tedy anonymní útvar. V mýtech mají hrdinové svá jména.

V následující tabulce si shrneme společné a odlišné rysy pohádek a mýtů.

	Mýtus	Pohádka
Hrdina	Bývá pojmenován, s nadlidskými schopnostmi a vlastnostmi, výjimečná postava.	Nejčastěji bezejmenný, s obyčejnými lidskými vlastnostmi a schopnostmi, často člověk chudý, obyčejný.
Místo	Často se váže ke konkrétnímu místu nebo oblasti.	Neurčité místo.
Kompozice	Složitá kompozice, dějové odbočky.	V případě pohádek kouzelných je kompozice složitější. V případě pohádek zvířecích zase jednodušší.
Ostatní postavy	Postava se setkává s jí podobnými postavami, hrdina si sám pomáhá z nebezpečných situací. Vyš než hlavní hrdina stojí jen božstva.	Hlavní postava v kouzelných pohádkách pochází často z chudé vrstvy. V nebezpečí jí pomáhají jiné, nejčastěji nadpřirozené, bytosti.

Charakterové vlastnosti	Hrdina v mýtu nemá tak ostře oddělené vlastnosti jako v pohádce.	Pohádkové postavy jsou černo bílé. Jednotlivé vlastnosti jsou ostře odděleny.
-------------------------	--	---

6. Několik pojmů z naratologie

Naratologie je cizí název používaný pro teorii vyprávění. Naratologie je synonymum, které označuje vědu o vyprávění. Jako systematická vědní disciplína vznikla naratologie ve druhé polovině 20. století. Zrodila se ze strukturalistických myšlenek, ač předchůdce můžeme vidět i v Aristotelově poeice. Ansgar Nünning v knize Lexikon teorie literatury a kultury považuje za zakladatele, spíše průkopníka, teorie vyprávění Stanzelovo dílo Teorie vyprávění. Nünning dále píše: „*Pojem t. v. zdůrazňuje, že příspěvky k jeho řešení by měly představovat teoretické, systematické, explicitní, popisné a ověřitelné konceptuální struktury; tyto modelové přístupy jsou odděleny od ostatních forem práce s narativními texty. Cílem internacionální a interdisciplinární t. v. je systematicky analyzovat složky v. a jejich strukturální souvislosti. T. v. zkoumají specificky narativní dimenzi vyprávěcích textů a vytvářejí modely, popisující struktury vyprávění. Rozsah působnosti t. v. závisí na tom, jak definujeme narativitu, resp. vyprávěcí složku textu. T. v. se neomezuje pouze na liter. texty, poněvadž narativní složky se vyskytují v nejrůznějších druzích textů a žánrech a přesahují jednotlivé kultury i epochy.*“ (Nünning 2006, s. 810)

Naratologie zkoumá například roli vypravěče. Nebo bychom také mohli uvést název narátor (=vypravěč). V Průvodci literárním dílem od Ladislavy Lederbuchové je napsáno o vypravěči následující. Vypravěč je složkou syžetu. Má specifickou funkci vyprávět příběh. Vyprávět příběh pak znamená předkládat čtenáři obrazy různých situací ze svého hlediska. Vypravěč může komentovat dění v pásmu postav, může zaujímat hodnotící postoje k postavám, k vypravěči samotnému a i ke čtenářům. „*Podle toho, jak je v syžetu utvářena vypravěčská distance (odstup) mezi pásmem dějů, o nichž se vypráví, lze rozlišit vypravěčské typy.*“ (Lederbuchová 2002, s. 346) Jde o vypravěče autorského, vypravěče personálního, vypravěče přímého a vypravěče okem kamery.

Vypravěč autorský je typem vypravěče vševědoucího, který stojí mimo pásmo jednajících postav. Nazírá na vypravování z vnějšku, ví o postavách více, než je možno vypořadovat z jejich promluv. Zná celý příběh, takže může náznakem poukázat na

budoucí děj. Hodnotí v průběhu situace, podle toho, jak on je nahlíží. Jde o druh vypravěče, který má velkou vyprávěcí kompetenci. Promluvové pásmo tohoto typu vypravěče je přísně odděleno od promluvového pásma jiných postav, označeného přímou řečí. Vypravěč používá er-formu.

Vypravěč personální bývá také nazýván reflektor. Jeho pohled na dění v pásmu postav odpovídá pouze pohledu určité postavy. Vypravěč je vlastně jednou z postav. Sleduje tedy dění z pásma postav, očima jedné z nich. Jde o vypravěče, který přišel o svou vševědoucnost, právě proto, že sleduje dění z vnitřní perspektivy. O příběhu a o postavách ví právě tolik, kolik ví postava, za kterou promlouvá. Vypravěč personální často používá vnitřní monolog.

Dalším typem je vypravěč přímý, označovaný také jako skazový. Jde o vypravěče, který je přímo jednou z postav. Příběh prožívá a vypráví. Vypravěč používá jen vnitřní perspektivu. Může hovořit pouze o tom, co sám prožil. Tento druh vypravěče používá ich-formu. U tohoto typu vypravěče jsou rozlišovány ještě dvě formy. Jeden vypravěč prezentuje situaci, do které je „aktuálně“ bytostně ponořen. Takové formě říkáme prožívající já. Druhou formou je vyprávějící já, kdy vypravěč vypovídá o situaci, která se udála již dříve. Není aktuálním prožitkem vyprávěného. (Lederbuchová 2002, s. 347)

O druhu vypravěč okem kamery píše Lederbuchová tato slova: „*Vyprávění er-formou se omezuje na detailní popis prostředí a vnějších projevů postav. Pásmo postav je ze syžetu téměř vytlačeno pásmem vypravěče, pokud se vyskytuje přímá řeč, vypravěč ji nekomentuje a neuvádí její psychologickou motivaci. Jde o nahlíživé snímání situace, vyprávění je vedeno důsledně z vnější perspektivy. Je-li vypravěč autorský vševědoucí, pak je vypravěč oka kamery zcela nevědoucí, vypravěčská kompetence je dána jen schopností registrovat dílčími záběry projevy postav v určitém prostředí, aniž jsou dílčí významy vypravěčem dávány do souvislostí v rámci situace nebo celku textu.*“ (Lederbuchová 2002, s. 348)

Vymezováním naratologie jako vědní disciplíny se zabývala řada vědců a skupin. Volili pro označení podobných skutečností rozličné názvy. Můžeme se setkat s pojmy fabule a syžet, to nejdříve u ruských formalistů. U francouzských autorů se setkáme s pojmem historie a diskurs.

Fabule neboli zápleтка nemá jasnou definici. Různí autoři ji definují různě. Představu o fabuli si čtenář může udělat až v momentě, kdy přečte celý text. Obsahuje-li příběh fabule, znamená to, že je dějový. Postavy prožívají události, které jsou spjaty

v jediný příběh. Jedna ze základních definic fabule říká, že je to: „*způsob, jak jsou logicky příčinně propojeny součásti průběhu děje.*“ (Nünning 2006, s. 877)

Syžet se používá jako označení tematických složek textu. Například vypravěče, postavy, prostředí, události – děje. „*Syžet znamená takové uspořádání tematických složek, které podle autorské záměrnosti některé významy zdůrazňuje a jiné potlačuje a vytváří významový komplex vlastní jen dané struktuře. Kompozice syžetu ve vztazích postav, prostředí a událostí určuje, zda bude zaměřena pozornost více na postavu, např. na její psychologii, nebo na prostředí, nebo na sled událostí.*“ (Lederbuchová 2002, s. 324 – 325) Osnova syžetu se skládá z pěti částí. Expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa.

Hovoříme-li o syžetu a fabuli, musíme zmínit i děj syžetu a děj fabule. Děj fabule vyjadřuje, že příběh se odehrává v časové návaznosti (odvíjí se od minulosti do budoucnosti). Mezi jednotlivými událostmi jsou příčinné vztahy (událost předchozí motivuje událost následující, ta je jejím důsledkem). Události se odvíjejí podle zákonitostí reálného světa.

„*Děj syžetu je výsledkem kompozičního uspořádání dějových významových složek textu.*“ (Lederbuchová 2002, s. 59) Jde o uspořádání a aktualizaci významových složek textu tak, aby jedny vystoupily, druhé se upozadily. V syžetu nemusí být dodržena přirozená posloupnost věcí.

Důležitou složkou v syžetu je postava. Za postavu je počítáno zvíře, materiální nebo duchovní entity. Vždy však má postava lidský rozměr. Odkazuje k dalším postavám v textu. Řada postav má svůj model v reálně existujících bytostech. Znalost modelu pak usnadňuje interpretaci významů a situací v textu. Postavy plní rozličné role v pásmu postav. Pokud se jméno postavy objeví v názvu díla, jedná se o tak zvané postavu titulní. Hlavní postava se podílí na všech dějových fázích kompozice.

Další ze složek syžetu je pak prostředí. Jde o obraz vnějšího světa, jak přírodního, tak společenského. Jedno z hledisek rozděluje prostředí na reálné a fantaskní.

Jaroslav Toman ve skriptech *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury* stanovuje následující strukturu literárního díla.

1. Obsah a forma

2. Tematická složka

2. 1 Ideově tematický základ

- 2. 2 Literární postava a vypravěč
- 2. 3 Děj, syžet a fabule
- 2. 4 Prostředí
- 3. Kompoziční výstavba
- 4. Obrazná pojmenování
- 5. Jazyková složka

Toman poukazuje na nejednotné definování obsahu. Upozorňuje, že obsah je něco širšího než děj nebo téma. „*Představuje komplex všech informací, které dílo poskytuje, tedy informací věcných, ideologických a estetických.*“ (Toman 1992, s. 19)

Formou pak nazývá způsob, jakým autor uměleckou výpověď sděluje. Formou je myšlena například fonetická a grafická podoba jazyka, významy vázané na lexikální, gramatické a stylistické jazykové prostředky, ale také kompozice, žánr a styl.

Toman tedy chápe literární dílo jako strukturu, ve které se jednotlivé složky a prvky vzájemně doplňují. Ve struktuře díla rozlišuje složku tematickou, kompoziční a jazykovou.

Pro tuto práci je nejdůležitější tematická složka, takže jí bude věnován podrobnější pohled.

Nejdůležitějšími prvky tematické složky literárního díla jsou téma a idea. Toman definuje téma jako: „*zdroj literárního uměleckého obsahu v mimoestetické skutečnosti, jako okruh jevů a faktů objektivní reality vybraný spisovatelem k uměleckému zobrazení a postihující významovou složku díla, tj. vypravěče, postavy, prostředí, děj a sémantickou stránku jazykových prostředků.*“ (Toman 1992, s. 20) Téma je možno určit až po přečtení celého literárního díla. Téma jako celek bývá tvořeno nejmenšími jednotkami, které ještě poskytují nějaké informace, motivy.

Idea je pak vyjádřením autorova vztahu k zobrazované skutečnosti. Jde o vyjádření autorova názoru na svět.

Důležitým prvkem tematické složky literárního díla je postava. Postava je obrazem člověka. Zachycuje jeho vnější a vnitřní rysy, řeč, myšlení, vztahy k sobě a jiným, ale i vztahy k materiálnímu prostředí apod. Zpravidla literární postava tlumočí autorův názor, záměr. Postava je tedy nositelkou hlavní myšlenky díla.

Zvláštní pozici v literárním díle zaujímá vypravěč. Hraje roli prostředníka mezi čtenářem a obsahem uměleckého díla. Nemůžeme ale ztotožnit vypravěče s osobou autora. Vypravěč dokonce ani nemusí být hlasatelem autorových názorů.

Ve vztahu vypravěče k dalším postavám můžeme rozlišovat tři postoje. Prvním typem je u Tomana vypravěč nazvaný neosobní. Jde o situaci, kdy se autor distancuje

od svých postav, snaží se je vidět objektivně, ví o nich všechno. Proto takovýto vypravěč používá tak zvanou er-formu, neboli vyprávění ve třetí osobě.

V dalším případě se autor stylizuje do role pozorovatele. Neví o psychologii postav nic, snaží se pozorovat jen jejich vnější projevy. Také tento vypravěč používá vyprávění ve třetí osobě.

Posledním typem postoje je situace, kdy autor vystupuje v roli hlavního aktéra. Dochází především k okrývání vlastního nitra, myšlenek, postojů. Tento typ vypravěče používá ich-formu, to znamená vyprávění v první osobě.

Toto rozdělení vypravěčů lze porovnat s rozdělením, které bylo představeno výše v textu.

Další významnou složkou tematické výstavby literárního díla je děj. Děj je realizován v řadě událostí, příhod a situací, které jsou spojeny časovou posloupností a kauzální souvislostí. Děj je uspořádán do několika fází – expozice, kolize, krize, peripetie a katastrofa.

Toman také poukazuje na rozdíly ve významech pojmů děj, fabule a syžet. „*Pod pojmem děj rozumíme pouze jednu ze složek tematické výstavby literárního díla, kdežto syžet zahrnuje všechny jeho tematické složky, tj. děj, postavy, vypravěče a prostředí, označuje konkrétní způsob jejich uspořádání, postihuje jejich systém, kompoziční jednotu. Syžet konstruuje autor díla na základě fabule, příhody, o které vypravuje. Fabuli tedy chápeme jako souhrn časově seřazených a příčinně podmíněných událostí obsažených v literárním výtvoru. Syžet je [...] specificky pojatým uměleckým vyprávěním.*“ (Toman 1992, s. 24)

Nedílnou součástí tematické výstavby textu je prostředí. Zachycuje vnější svět postav literárního díla. Odehrávají se v něm různé, často konfliktní, situace. Prostředím je myšleno jak zobrazení přírodních reálií, tak společenských poměrů. Ale také jako zobrazení ideové atmosféry, místo pro vytváření etického prostředí apod.

7. Druhy, žánry lidové pohádky

To, co si dnes autoři představují pod pojmem pohádka, má svůj původ v pohádce lidové. Ta vznikla ještě dávno před tím, než první folkloristé začali pohádky zapisovat. Snaha zachytit lidová vyprávění se poprvé ve značné míře objevila dvě stě let zpátky. Různí „literární“ nadšenci začali slyšené pohádky zapisovat. Někteří zcela autenticky, jiní vnášeli do pohádek kus své invence. Vytvořili tak základ tomu, co si dnes čteme my. Většina z nás pravděpodobně nikdy neslyšela vyprávět pohádku skutečného lidového vypravěče. My už známe právě pohádky zaznamenané, zařazené na papíře.

Pohádka tvoří spolu s pověstmi, povídkami ze života, prozaickými legendami, mýty, bájemi, anekdotami jeden z žánrů folklorní slovesnosti.

Většina autorů, mluví-li o pohádce a neuvede-li jinak, má na mysli pohádku kouzelnou. Ta je pravděpodobněji nejstarší a nejlépe se na ní dají pozorovat rysy, které dělají pohádku pohádkou.

Z literatury není patrný příklon k jednomu dělení. Není ani ustáleno, zda hovořit o druhu nebo o žánru. Názor na druhy/žánry pohádek je různý. Existuje řada dělení podle různých autorů. Některé dělení je stručnější, jiné podrobnější.

V české folkloristice se setkáváme s dělením lidových pohádek na: pohádky kouzelné (nebo též fantastické), pohádky o zvířatech (též zvířecí), pohádky realistické (nebo také novelistické, ze života, o lidech), pohádky legendární, pohádky kumulativní.

V. J. Propp v knize Morfologie dětské knihy rozděluje druhy pohádky na žánry. Propp uvádí podrobnější dělení. Vyděluje některé jiné žánry, než česká folkloristika. Nalézáme u něj pohádku kouzelnou (také fantastickou), kumulativní, o zvířatech, o rostlinách, o neživé přírodě, o předmětech, o lidech (také novelistická), lhářskou, škádlivou.

Podle katalogu A. Aarneho a S. Thompsona se rozlišují pohádky kouzelné, o zvířatech, legendární, novelistické, o hloupých čertech a obrech, o hlupácích, humorné, kumulativní.

Pojďme se nyní podívat, jak by se dali jednotlivé pohádkové druhy vymezit. Co musí pohádka obsahovat, aby mohla být zařazena k svému druhu.

7. 1 Kouzelná (též fantastická) pohádka

Jak již název tohoto druhu pohádek napovídá, hraje v této nejdůležitější roli přítomnost kouzel nebo nadpřirozených bytostí. Příběhy se odehrávají ve světě králů, královen, princů a princezen. Často musí postava putovat do neznámé, kouzelné země, aby splnila svůj úkol, a z ní se vrací znovu nazpět. Kouzelné pohádky jsou často založené na osudovém dění. Má-li se něco stát, stane se, nikdo tomu nedokáže zabránit. Kouzelné pohádky mívají složitou kompozici. Vystupuje v nich více postav, odehrává se více dějů, hrdina musí překonávat více překážek apod. Oldřich Sirovátka rozlišuje v knize Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře dva druhy kouzelné pohádky. V jednom druhu je jedním hrdinou mladík. Ten se vydává do světa, plní rozmanité úkoly, setkává se s různými zápornými postavami, nad kterými zvítězí, a získá tak za ženu princeznu. Ve druhém druhu kouzelných pohádek vystupuje ženská postava. Bývá utlačovaná, pronásledovaná, odstrkovaná. Nakonec i ona dosáhne svého štěstí.

Český komparatista Karel Horálek používá označení fantastické pohádky a v knize Slovanské pohádky o nich píše následující slova. „*Ve fantastických pohádkách se vypráví o lidech, kterým slouží k dosažení nějakého cíle zvláštní bytosti, zvířata nadaná nadpřirozenými vlastnostmi, kouzelné (magické) předměty atd. Nadpřirozené bytosti člověku také v pohádkách škodí, někdy jim dovede čelit sám člověk (např. drakobijce), jindy k tomu potřebuje pomoc jiných nadpřirozených bytostí nebo kouzel. Častými postavami fantastických pohádek jsou princezny, ohrožované nebo vězněné netvory (draky), osoby obdařené zvláštními schopnostmi (např. Dlouhý, Široký, Bystrozraký), dále osoby, které jsou přezírané, odstrkované nebo nevinně pronásledované (např. Popelka, Prašiváček atd.), ale kterým nadpřirozené bytosti (sudičky, víly, do zvířete převlečená matka) pomáhají ke štěstí.*“ (Horálek 1964, s. 9)

Následující dělení kouzelných pohádek zvolil Aarne ve svém katalogu. Podle Aarneho patří mezi kouzelné pohádky tyto kategorie: 1. zázračný protivník, 2. zázračný manžel (manželka), 3. zázračná úloha, 4. zázračný pomocník, 5. zázračný předmět, 6. zázračná síla nebo schopnost, 7. další zázračné motivy.

7. 1. 1 Kouzelné pohádky u J. V. Proppa

Propp je zastáncem a průkopníkem metody, která zkoumá formy pohádek. Nejvíce pozornosti věnuje právě čarodějným, kouzelným pohádkám. Tuto problematiku zpracovává v knize Morfológia rozprávky. Morfológie u Proppa znamená: „*Opis*

rozprávky podľa jej komponentov, ich vzájemného vzťahu a vzťahu k celku.“ (Propp 1971, s. 29)

Při zkoumání pohádek hovoří Propp o funkcích účinkujících postav. Funkce je u Proppa to, co u některých jiných autorů motiv. Jde o situace, kdy jsou různým postavám připisovány stejné činnosti. Zaměřuje svoji pozornost především k otázce, co dělají pohádkové bytosti? A dospívá k názoru, že existuje velké množství pohádkových postav, ale malé množství funkcí. *„Pod funkciou rozumieme čin účinkujúcej osoby, ktorý sa určuje z hľadiska jeho dôležitosti pre priebeh deja.*“ (Propp 1971, s. 31) Soubor funkcí je omezený.

Funkce jednajících postav jsou tedy základními součástmi, stálými a pevnými, bez ohledu na to, kdo nebo jak je vykonává.

Pokud si badatel stanovil jednotlivé funkce, přichází na řadu další fáze zkoumání. Nastává čas porovnávání pohádek, které mají stejné funkce. Takto se nám vytvoří soubor pohádek jednoho typu. Zkoumáním vzorku Propp přišel na tu skutečnost, že počet funkcí v kouzelných pohádkách je omezený. Dále pak vyzoroval, že funkce jsou v kouzelné pohádce za sebe řazeny vždy ve stejném pořadí.

Podle Proppa začíná pohádka vždy takzvanou *„východiskovou situací“* (Propp 1971, s. 35), kdy se seznamujeme s jednajícími postavami. Hlavní hrdina je buď jmenován, nebo se seznamujeme s jeho situací. Za touto východiskovou situací přichází na řadu první funkce. Propp stanovuje celkem třicet jedna funkcí. V následujícím výčtu jsou tyto funkce ve zkratce jmenovány.

1. Jeden z členů rodiny odchází z domu.
2. Hrdinovi je něco zakazováno někým.
3. Zákaz je porušován.
4. Protivník se pokouší vyzvídat.
5. Protivník dostává zprávy o své oběti.
6. Protivník se pokouší oklamat svoji oběť, aby ji dostal, anebo aby získal její majetek.
7. Oběť uvěří klamu a tím neúmyslně pomáhá nepříteli.
8. Protivník způsobuje jednomu členovi rodiny škodu nebo újmu.

Propp poukazuje na mimořádnou důležitost této funkce. Jde o funkci, která dává pohádku do pohybu. Předchozích sedm částí je jakousi přípravou pro funkci osmou. Až samotné poškození odstartuje zápletku. Propp následně uvádí na dvě desítky forem školení.

9. Neštěstí nebo chudoba se přenáší, k hrdinovi se obrací s prosbou nebo s příkazem, posílají ho nebo propouštějí.
 10. Hledač souhlasí nebo se rozhodne postavit se na odpor.
 11. Hrdina opouští dům.
 12. Hrdinu zkoušejí, zpovídají ho, napadají ho a jiné. To je příprava, aby dostal kouzelný prostředek nebo pomocníka.
 13. Hrdina vytváří činnost, aby získal kouzelný prostředek nebo pomocníka.
 14. Hrdina získá kouzelný prostředek.
 15. Hrdinu přenášejí, dopravují nebo přivádějí na místo, na kterém se nachází hledaný předmět.
 16. Hrdina a protivník vstupují do bezprostředního zápasu.
 17. Hrdinu poznamenají.
 18. Vítězství nad protivníkem.
 19. Počáteční neštěstí nebo chudoba se odstraňuje.
 20. Hrdina se vrací.
 21. Hrdina je pronásledován.
 22. Hrdina se před pronásledovatelem zachraňuje.
 23. Hrdina přichází domů nebo do jiné krajiny a není nikým poznán.
 24. Falešný hrdina si činí neopodstatněné nároky.
 25. Hrdina dostává těžký úkol.
 26. Úkol se řeší.
 27. Hrdina je poznán.
 28. Falešný hrdina, protivník nebo škůdce je usvědčen.
 29. Hrdina dostává nový vzhled.
 30. Nepřítel je potrestán.
 31. Hrdina se ožení a získá království.
- Touto funkcí je pohádka ukončena.

Názvy výše uvedených jednatřiceti funkcí jsou volně přeloženy ze slovenského vydání Proppovy knihy Morfológia rozprávky, kapitoly III. Funkcie účinkujúcich postáv, str. 35 – 68.

7. 2 Pohádka o zvířatech (též zvířecí pohádka)

Zvířecí pohádka je velmi blízká bajce. V bajce jsou skutečné nebo vymyšlené vlastnosti přisuzovány zvířatům. Z chování zvířat, ať kladného nebo záporného, má

vycházet ponaučení. A to je právě rozdíl mezi bajkou a zvířecí pohádkou. Ve zvířecí pohádce nejde o ponaučení, o morality, ale o samotnou zábavnost vyprávění. Ve většině případů by se dalo říci, že zvířecí pohádka má téměř vždy humorný charakter. Takováto pohádka mívá jednodušší děj a nevystupuje v ní tolik postav (často jen dvě).

7. 3 Realistická (též novelistická) pohádka

Jak je uvedeno výše, Propp tyto nazývá také jako pohádka o lidech. Nebo se také můžeme setkat s označením pohádka ze života. To je dosti příznačné pojmenování. Tento druh pohádek se ještě dále rozděluje na dobrodružné povídky, romantické sentimentální příběhy, žertovné a satirické humoresky a anekdoty.

Jak již název tohoto druhu pohádky napovídá, vycházejí z každodenního života na vesnici nebo ve městě. Postavy, které v pohádkách vystupují, jsou také z běžného života. Jednajícími postavami jsou sedláci, řemeslníci, vojáci, sloužící, chalupníci apod. Realistická pohádka mívá často jen dvě jednající postavy. Hlavního hrdinu a jeho oponenta. Vítězem se stává vždy hlavní hrdina, jako sociálně podřízená postava. Často se objevuje hovorový jazyk, aby podtrhl realitu prostředí. Kompozice pohádky je prostší. Objevuje se humorná nadsázka.

Sirovátka hovoří o novelistických pohádkách následovně: „*Významnou část pohádkového fondu tvoří pohádky, které se od fantastických pohádek odlišují hlavně tím, že kouzla a nadpřirozené postavy mají omezený význam. Odehrávají se rovněž v jiném prostředí, nikoliv v „pohádkovém“ světě, nýbrž na vesnici a ve městě. Vystupují v nich postavy, které posluchači a vypravěči znali ze svého každodenního života – sedláci a chalupníci, řemeslníci a nádeníci, cikáni a žebráci, kupci a faráři, doktoři a advokáti, panští správci a šlechtici na nedalekém zámku. Pro tuto skupinu badatelé užívají název pohádka realistická nebo novelistická. Syžety realistických pohádek líčí příběh jakoby vzatý a odpozorovaný ze života, příhody napínavé, dobrodružné, tragické i směšné, jež však zůstávají na reálné půdě skutečnosti nebo možnosti a pravděpodobnosti. Zatímco kouzelná pohádka rozvíjí fabuli v tzv. fantastické konvenci, pohádka realistická neboli novelistická vypráví příběh v konvenci realistické, avšak mísí do něj fantastické prvky a motivy, a ty jej zařazují mezi pohádky.“ (Sirovátka 1998, s. 42)*

7. 4 Legendární pohádka

„*Pohádky legendární vyprávějí o lidech, kteří pochybili a podstoupili pak neuvěřitelná trápení, ale díky pokoře a pokání došli smíření, i o těch, kteří díky pýše*

a nerozumu dopadli přesně naopak. Úplně nejčastěji však o Smrti, kterou se někdo nemoudře pokusil polapit, aby nakonec zjistil, že život bez smrti být nemůže nebo o tom, kterak Otec nebeský či pán Ježíš se svatým Petrem chodili po světě, případně o svatých.“ (Richter 2006, s. 20)

Rozdíl mezi legendární pohádkou a legendou je v tom, že legendární pohádce nikdo nepřikládá skutečný význam. Vypravěč i posluchač vědí, že má pouze zábavnou funkci. Jde o smyšlenku, která byla vytvořena, aby pobavila humorem nebo dobrodružstvím. Legendární pohádky mívají jednoduchý děj.

7.5 Kumulativní pohádka

Bývá uváděna jako specifický druh. Její zvláštnost tkví v tom, že jsou napojovány stejné děje nebo prvky, dokud se takto vytvořený řetěz nepřetrhne, tzn. nedobere se konce. Jedním z příkladů kumulativní pohádky je O veliké řepě. Postupně přicházejí noví účastníci, kteří se pokouší řepu vytáhnout. Až přijde poslední, který zakončí lidský řetěz, a řepu se podaří vytrhnout.

Richter uvádí dva typy kumulativních pohádek. Prvním typem je formulové řetězení. Při připojování nového článku se opakují všechny články předchozí. Takové řetězení je pak zajímavé hromaděním zvláštních slov, rýmů apod. Druhým typem je epické řetězení. Tento typ je „pomalejší“ než předchozí. Články jsou opět řazeny za sebe, ale každý v jiném stylu. Jsou vyprávěny klidným způsobem a hrdina se pozvolna dostává k svému cíli.

Pokud je třeba rozhodnout, k jakému druhu má být pohádka přiřazena, je nutné sledovat především hlavního hrdinu a to, proti čemu se hrdina staví. Neznaменá, že když má pohádka v názvu zvíře, bude automaticky přiřazena k pohádce o zvířatech. Pokud není zvíře jednající postavou, jedná se o jiný druh pohádky. Stejně tak je-li jednající postavou sedlák, nemusí se hned jednat o pohádku realistickou, pokud se tento pohybuje v kouzelném prostředí.

8. Pohádka a její vliv na děti

Zvykem každých rodičů je vyprávět nebo číst dětem před spaním pohádky. Pohádka je tedy jednou z prvních zkušeností dítěte vůbec. Dítě skrz ni poznává svět jistot naplněný harmonií. V prvních letech života si buduje kladný vztah ke společenství lidí, seznamuje se s kladným i záporným lidským chováním.

Děti do čtyř let dávají přednost spíše jednodušším vyprávěním, než je například kouzelná pohádka. Přitahují je zejména pohádky a příběhy se zvířecím hrdinou.

Mezi čtvrtým až šestým rokem, začíná dítě samo pohádky vyhledávat. Zprvu jednodušší a kratší, postupem času je zainteresováno i ve složitých kouzelných pohádkách. Důležité pro dítě je, aby dobro vítězilo nad zlem, aby v pohádce vystupovaly charakterově chladné postavy. Kladné vlastnosti bývají u dětí často spojeny s krásou. Krásné pak bývá to, co je barevné. Nejoblíbenějšími barvami jsou zlatá a stříbrná. V tomto věku je pro děti, stejně jako pro pohádky, typický animismus, antropomorfismus a manismus. Děti hovoří s předměty okolo sebe, udeří je, pokud se o ně „bouchnou“ apod. Pro dětského posluchače je důležitá pohádková názornost. Jasně vymezení dobra a zla, přirovnávání věcí k tomu, co již zná.

Luděk Richter v knize *Pohádka ... a divadlo píše o logice pohádkových vyprávění. „Pohádky svou vlastní logikou (logickou vztahů, motivací, jasným zařazením postav a činů do dichotomie dobrý-zlý) odpovídají logice dětského myšlení (ve věku čtyř až šesti let, pozn. autora). Nabízejí srozumitelný, jasný obraz rozložení hodnot a sil ve světě. Postavy pohádek jsou pojaty jako jednoznačné, výrazné, konkrétní a názorné typy s vyhrocenými a nesmíšenými vlastnostmi – klady či zápory: kladný hrdina je hodný, statečný ... a krásný, záporný hrdina naopak. Stejně jednoznačné jsou jejich činy, pravidla, dle nichž se život v pohádce řídí. Zkušenosti dítěte odpovídá i princip: nedodržení příkazu či zákazu jednoznačně vede k trestu a neštěstí, dodržení ke zdaru a vítězství. Jednoznačné je i vyznění a morálka celku (dobrý konec, v němž sympatický hrdina jednoznačně vítězí a škůdci jsou potrestáni).“ (Richter 2004, s. 48)*

Ta skutečnost, že děti potřebují, aby pohádky byly jednoznačné, s sebou přináší zjednodušování. V pohádce není místo pro složité psychologicky propracované postavy. To jaká postava je vyplývá z jejího označení. Stejně tak není v pohádkách místo pro obsáhlé popisné pasáže.

Richter uvádí, že ve věku mezi šestým a desátým rokem života, vrcholí zájem dítěte o pohádku. Je to způsobeno nástupem do školy. Dítě začíná být schopno více abstraktně uvažovat, učí se zacházet se svými city, vůlí i sebeovládáním. Pro dítě

v tomto věku již pohádka není něco neměnného, ale naopak něco, co se vyvíjí, obměňuje. Pohádky už mohou být dlouhé a složité. Dětem v tomto věku plně vyhovují pohádky kouzelné, které nabízejí dětem vyhledávané napětí a dobrodružství. V odborné literatuře bývá uváděno, že ke konci desátého roku života dítě opouští pohádku a vrhá se do četby dobrodružné literatury.

Pohádka vznikla ještě dávno před tím, než bylo vymyšleno písmo, které ji zafixovalo na papír. Byla složena především k vyprávění. Protože právě vyprávění vyvolává v dětské duši různé obrazy, bouří dětskou fantazii. Umožňuje dítěti představovat si co chce, postavy takové, jaké se jemu samotnému objevují v mysli. Vyprávění vytváří mezi posluchačem – dítětem a vypravěčem – rodičem zvláštní pouto. Vytváří pocit sounáležitosti, spolubytí.

Co si vlastně takové malé dítě může z pohádky odnést? Naučí se rozeznávat zákonitosti, kterými se země pohádek řídí. Naučí se vystupovat v rolích. Poznává, jaké chování je žádoucí a tudíž je odměňováno. Jaké chování je nežádoucí a nese s sebou hrozbu trestu. (Lépe je napsat jen hrozbu trestu, protože ne ve všech pohádkách je záporná postava potrestána. Objevuje se řada pohádek, kde záporná postava dostala možnost polepšit se, napravit se.) Děti se tedy učí odměňovat a trestat, případně hledat jiné cesty, jak napravit zlé skutky. Mnohokrát již bylo napsáno, že základní funkcí pohádky v životě malého dítěte je vnášet smysl a řád do nesrozumitelného, až chaotického světa. Tuto situaci popisují následujícími slovy Michal Černoušek v knize Děti a svět pohádek. „*Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka předvádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech. To je asi ta nejdůležitější funkce pohádky: strukturovat skutečnost.*“ (Černoušek 1990, s. 9)

Kromě toho se děti naučí i slovní obraty, kterými pohádky začínají a končí. Tyto obraty, ustálená spojení, pak dítěti pomáhají rozvíjet své vlastní příběhy. Pokud dítě zná nějakou formuli, od které může začít odvíjet svůj příběh, dá pravděpodobněji průchod své fantazii a samo vymýšlí příběhy, než kdyby tato spojení neznalo.

Pohádky rozvíjejí přirozenou dětskou představivost, vzbuzují zvědavost a zvědavost. Tím napomáhají rozvoji inteligence a poznávání. Malé dítě má menší vědomosti a fantazie mu nahrazuje právě nedostatek vědění. Pro děti není problém nechat ožít všechny věci v okolí. K oživení židle, stolu, tužky, medvídky, zkrátka všech věcí, použije dítě nějaké magické slovo nebo kousek magie. Zkrátka všechno kolem dítěte v sobě má životodárného ducha.

V pohádkách se setkáváme s jakýmsi terapeutickým rysem. V čem se tento rys projevuje? Pohádka poskytuje člověku naději ve spravedlnost. Slabému dává víru, že i on se může stát silným. Nemocnému dává víru v uzdravení, poctivému naději, že nepoctivost bude napravena, ukřivděnému víru v nápravu křivdy.

Pohádka umožňuje dětskému čtenáři představit si sebe sama jako jednu z postav. Dítě se vžije do osudu hlavní postavy, případně do osudů postav, se kterými sympatizuje. Ve většině případů se děti ztotožňují s kladnými postavami. A to proto, že kladná postava je jednoduchá, vyhraněná, přímočará. Dítě si neuvědomuje, že hrdina je ctnostný, ale hrdina je takový, jakým by chtělo být dítě. V některých případech se dítě dokáže vcítit i do role negativní postavy. Dochází tedy k soužití postavy a dítěte. Dítě tak vnáší do pohádky své zkušenosti a znalosti.

V pohádkách děti částečně nacházejí odpovědi na otázky, které se jim vybavují v mysli, když se setkávají s okolním světem a začínají nad ním více přemýšlet. Jedná se o otázky zobrazující podstatné problémy lidského bytí. Proč žijeme? Odkud člověk vznikl? Co je po smrti, když zemřeme? Jak si získat přízeň silnějšího? Jak se stát ochraňujícím? Proč se někteří lidé nemají rádi?

Jan Červenka ve stati Pohádka a výchova dítěte vyděluje pět typů pohádkových textů. Toto dělení lidových vyprávění zvolil v závislosti na jejich výchovných hodnotách.

Prvním typem jsou pohádkové texty, které chtějí ukázat vítězství spravedlivého, poctivého, hodného hrdiny. Nezáleží na původu hrdiny, ale na jeho kladných charakterových vlastnostech. Často takovýmto hrdinou bývá nejmladší z bratrů, případně nejmladší sestra, sirotek, potomek z prvního manželství jednoho z rodičů, častěji otce a podobně.

Druhý typ pohádkových textů má výrazně výchovné zaměření. Hlavní roli hraje záporná postava. Z těchto vyprávění si má čtenář odnést takovou zkušenost, že kdo krade, podvádí, je závistivý, neopatrný, nenasytý, ten musí být potrestáný.

Ve třetím typu pohádkových textů vystupuje postava charakteristická svou chytrostí nebo přirozenou moudrostí. Často v těchto pohádkách vítězí postava z lidu nad panstvem. U tohoto typu Červenka poukazuje na problematičnost. Postava může dosáhnout svého za použití lsti. Což z výchovného hlediska nemusí působit kladně na dětského čtenáře.

Čtvrtý typ pohádkových textů „organizuje zkušenosti dítěte a umožňuje dětskému posluchači, aby poznával zákonitosti života, morální vztahy, společenské

formy, vznik přírodních jevů a vztahů ap. Často se zde ukazuje, že dobro vítězí nad zlem i za okolností zdánlivě beznadějných, vyjadřuje se demokratický názor na uspořádání společnosti a představa spravedlivého krále.“ (Červenka 1960, s. 292)

Pátý typ pohádkových textů nemá nijak výraznou výchovnou tendenci, má za úkol spíše dítě pobavit nebo pozlobit.

V pohledu na pohádku se setkáváme se dvěma názory. Jeden názor podporuje to, co je uvedeno výše. Tedy, že používat pohádky ve výchově dítěte je vhodné. Druhý názor se naopak obrací proti využití pohádky jako prvku ve výchově. A co může podle těchto odpůrců působit negativně na dítě? Především fantastičnost pohádky a zdánlivá krutost, která podle odpůrců neblaze působí na duševní vývoj dítěte.

Dále odpůrci poukazují především na ten fakt, že pohádka nebyla původně určena dětem. Protože byla pohádka původně literaturou pro dospělé, objevují se v ní i erotické motivy, motivy podvodu a lsti, záměrné lži a smrti. Toto jsou motivy, se kterými se má dítě setkat až ve chvíli, kdy nasbírá dostatek vědomostí a zkušeností s okolním světem. Michal Černoušek ve své knize Děti a svět pohádek uvádí, že není potřeba se bát krutostí, zla, agresivity v pohádkách. Na děti tyto obrazy nemají žádný vliv, protože tyto projevy bývají potrestány. Jsou nedílnou součástí vyprávění, zobrazují realitu, skutečnost takovou, jaké je. Ale protože se těchto krutostí většinou nedopouští hrdina, můžeme předpokládat, že budou spíše odstrašující.

Kromě iracionality, fantastičnosti se v pohádkách objevuje i odraz skutečnosti. V čem se tato skutečnost v pohádkách odráží? V rodinných vztazích, ve společenských poměrech. I když některá lidová vyprávění vyjádřením reality poněkud zastarala, cítí dítě, že je něco podobně, jak to bývalo u jeho prarodičů, rodičů, jak je to u jeho kamarádů a v neposlední řadě i u něj samotného.

V pohádkách se setkáváme s charakterovými vlastnostmi, vnějšími a jinými rysy, které jsou vystupňovány na nejvyšší možnou míru. Princezny jsou krásné, čarodějnic šeredné, nejmladší ze sester nejhodnější, ostatní sestry zlé, kruté, lidé jsou velmi bohatí nebo velmi chudí. Dítě pak srovnává situaci pohádkové postavy se svou vlastní. Podle toho, jak situaci vyhodnotí, pak s postavou sympatizuje, nebo ji zavrhně. Pokud najde dítě nějaký společný rys s pohádkovou postavou, začíná její život a dobrodružství více prožívat. Přenáší samo sebe do role jednající postavy a dopřává si pocit vítězství. Většina dětí se projektuje do kladných postav. Pohádkový svět

představuje pro dítě možnost utéct do fantazie, umožňuje mu vyřešit své problémy například s použitím kouzel.

Výše uvedené povídání o pohádce by se dalo shrnout do následujících funkcí pohádky. Luděk Richter ve své knize Pohádka ... a divadlo hovoří přibližně o patnácti funkcích.

1. funkce zábavná. Důležitá především proto, že pohádky jsou první zkušeností dítěte.
2. funkce mravně výchovná.
3. funkce hodnotově poznávací – kladné a záporné hodnoty. Co je dobro a co je zlo.
4. funkce poznávání a upevňování vědomostí o řádu ve světě. Důležitá především pro děti předškolního a mladšího školního věku. Dítě se teprve začíná orientovat v mnohdy chaotickém světě. Pohádka vnáší do tohoto chaosu řád.
5. funkce psychosociální. Poznávání zákonitostí v mezilidských vztazích. Řešení problémů, učení se vzorcům chování. Hledání způsobů, řešení konfliktů.
6. pohádka posiluje sociální citění.
7. pohádka pomáhá rozvíjet citové prožívání. Nutí dítě přiklonit se na stranu jedné z jednajících postav.
8. pohádka vytváří a upevňuje ideály.
9. funkce estetická.
10. pohádky rozvíjejí představivost a fantazii. Dítě, které je schopné rozvíjet svoji fantazii, je otevřenější novým věcem, dokáže snáze řešit problémy, prokazuje tvořivé myšlení apod.
11. funkce poznávací. Pohádky pomáhají najít cestu k řešení problému. Problém samotný neřeší, ale pouze vedou člověka nějakým směrem.
12. funkce jazyková. Dítě si rozšiřuje slovní zásobu. Seznamuje se s náležitostmi žánru.
13. funkce psychoterapeutická.
14. pohádka umožňuje identifikaci se vzory.
15. funkce vyjadřovací. Dítě se učí používat obrazná vyjádření a jiné prvky slovesného projevu.

PRAKTICKÁ ČÁST

Následující část diplomové práce pojednává o přípravě, struktuře, tvorbě a využití interaktivní čítanky světových pohádek. Interaktivní čítanka, respektive čítanka světových pohádek, na českém knižním trhu s učebnicemi chybí. Vytvářené materiály mají sloužit jako pomůcka při vyučování českého jazyka a slohu na základní škole. Půjde o soubor pohádkových textů z přibližně 35 zemí světa. O jejich stručnou charakteristiku a navržení práce s těmito texty.

V pracovních listech jsou používány metody aktivního učení, které směřují k naplňování základních kompetencí žáků základní školy. Metody aktivního učení, se kterými je možno se seznámit níže, vyplývají z projektu RWCT, neboli čtením a psaním ke kritickému myšlení. Cílem škol, které se do tohoto projektu zapojily, je především naučit žáky přemýšlet v souvislostech, vyjadřovat se, formulovat své názory, číst s porozuměním. Metody učí žáky, jak pracovat s texty různých typů, orientovat se v textu a odpovídat na položené otázky.

9. Seznámení s připravovanou interaktivní čítankou světových pohádek

Na trhu s učebnicemi a jiným učebním materiálem je čítanek k dispozici hned několik od různých nakladatelství. Avšak čítanka, která by pojednávala zcela o světových pohádkách, zatím vydána nebyla. Tato připravovaná čítanka by chtěla aspirovat na to, aby se stala platným materiálem při výuce českého jazyka a literatury, především na druhém stupni základní školy. Navíc se nejedná pouze o čítanku, ale texty jsou doplněny pracovními listy, které se dají volně tisknout, upravovat, kopírovat.

9.1 Výběr literatury

Na počátku rozvažování o tom, pohádky kterých národů budu analyzovat, jsem navštívila Jihočeskou vědeckou knihovnu v Českých Budějovicích, kde jsem do elektronického katalogu zadala heslo pohádky. Samozřejmě počítač vygeneroval několik set záznamů. Jako rozhodující pro výběr knih jsem zvolila jejich titul. Pokud se v titulu knihy objevil název cizí země, zařadila jsem tuto do svého zkoumaného vzorku. U některých zemí (např. Rusko, Německo, Japonsko) bylo k dispozici několik různých pohádkových knih. Pak jsem volila tu nejrozsáhlejší z nich. V řadě případů (Etiopie, Indonésie) byl k dispozici pouze jeden titul. Nakonec jsem získala soupis třiceti pěti pohádkových titulů, které využiji pro připravovanou čítanku světových pohádek. Po výběru literatury následovala fáze rozvažování struktury jednotlivých kapitol.

9. 2 Struktura kapitol

Kapitolou se rozumí kompletně zpracované informace o jedné zemi, včetně pracovních listů. Každá z kapitol interaktivní čítanky světových pohádek bude mít následující strukturu. Strukturu je možno si prohlédnout i v praktických ukázkách týkajících se pohádek Itálie a Řecka níže v tomto textu.

9. 2. 1 Zeměpisné údaje

V rámci propojování předmětů jsou na začátku kapitoly zařazeny zeměpisné údaje o daném státě. Snažila jsem se vybrat takové údaje, které by zemi dostatečně charakterizovaly. Nevěnuji prostor historickému vývoji zemí, protože toto není tématem mé diplomové práce. Pevnou součástí každé této části jsou údaje o rozloze, počtu obyvatel, hlavním městě, úředním jazyce, měně a státním zřízení. Pevnou kapitolou jsou Zeměpisné údaje, kde je podána stručná charakteristika země, její poloha a vymezení vůči ostatním státům. Dále pak je v různé míře věnován prostor údajům z průmyslu, zemědělství, lesnictví, dopravy, informace o podnebí, nerostném bohatství, energetice.

9. 2. 2 Ukázka celé pohádky

Z každé analyzované knihy jsem vybrala jednu pohádku, kterou jsem v plném znění přepsala. Za pohádku jsem doplnila údaje o autorovi, překladateli, o tom, jak a kde byly pohádky sbírány, ale i o překladu, do jaké míry překladatel do překladu zasahoval apod.

9. 2. 3 Stručné obsahy dalších vzorkových pohádek

V této části je uvedeno devět obsahů dalších analyzovaných pohádek. U každého obsahu je ocitována první a poslední věta. To z toho důvodu, že v jedné z následujících částí nazvané Typologie pohádek se zabývám právě začátky pohádek. Ne u všech národů začínají pohádky stejně.

9. 2. 4 Slovníček

Do slovníčku jsem vybírala slova podle dvou kritérií. V textech jsem vyhledávala slova, která překladatel záměrně nepřekládal do češtiny, aby zdůraznil ráz jazyka a kulturní odlišnosti, případně slova, pro která nemáme český jednoslovný ekvivalent, případně se ani nedají opsat v krátkém slovním spojení. Dalšími vyhledávanými slovy pak byla ta, o kterých jsem se domnívala, že by mohla být „dnešním“ dětem neznámá.

9. 2. 5 Typologie pohádek

V této části vyvozují různé shodné prvky zkoumaných pohádek jednoho národa. Hledám, jak se v pohádkách odráží daná kultura, jaké barvy, zvířata, pokrmy, zvyky jsou jejich součástí. Zda se v textu objevují verše, refrény a podobně. Případně porovnávám zkoumané národní pohádky s jinými národními pohádkami, pokud je tato podobnost evidentní.

9. 2. 6 Něco o jazyce

Část, kterou jsem původně do své práce nezahrnula. Vznikla až v procesu tvorby jednotlivých kapitol. Inspirovala mě k tomu až kapitola v knize Etiopské bajky a pohádky, která pojednávala právě o jazyce etiopských pohádek amharštině. Rozhodla jsem se proto zařadit do každé kapitoly stručné informace o daném jazyce.

9. 2. 7 Pracovní listy

Jde o volně širitelný materiál, který má sloužit učitelům jako pomůcka při vyučování českého jazyka, literatury a slohu. Součástí některých pracovních listů jsou křížovky, osmisměrky, doplňovací cvičení, cvičení na procvičování gramatických jevů, souhrnná opakování a podobně. U textů, u kterých je to možné, zapojím cvičení využívající aktivní metody učení. Některé z těchto metod jsou vyjmenovány a popsány ve stejnojmenné kapitole, kterou naleznete níže v tomto textu.

10. Tvorba a struktura CD-Romu

Idea o grafické podobě CD-Romu, na kterém bude čítanka publikována, se rodila s postupem práce na jednotlivých kapitolách. Nejdůležitější je, aby veškerý materiál na CD-Romu byl vytvořen v programech kompatibilních s většinou používaných operačních systémů. Text DP a jednotlivých kapitol je vytvořen v programu Word 2003, následně převeden do formátu PDF.

Po vložení CD do mechaniky, se uživateli zobrazí navrhovaná titulní stránka, obsahující politickou mapu celého světa. V levém spodním rohu pak může uživatel zvolit z nabízených možností. „Kliknutím“ na ikonu knihy se uživatel dostane do Čítanky. Přes tento odkaz bude přístup pouze k jednotlivým pohádkovým textům. Uživatel si bude moci vybrat třídění pohádek podle země nebo podle názvu. Obě tyto nabídky budou abecedně seřazené.

Přes ikonu s otazníkem se uživatel dostane do oddělení pouze pracovních listů. Pracovní listy budou rozděleny podle oblastí, o kterých budou pojednávat, na český jazyk a literaturu. V rámci tohoto dělení pak ještě podle zaměření na jednotlivé procvičované jevy. Pod ikonou zeměkoule se zobrazí pouze zeměpisné údaje jednotlivých zemí.

Pokud si uživatel vybere nějakou zemi z politické mapy a klikne na její území, objeví se kompletní kapitola, zpracovávající informace o dané zemi.

Návrh vzhledu titulní strany CD-Romu je zobrazen jako Příloha č. 1.

11. Metody aktivního učení

V současném školství je kladen důraz na aktivní přístup žáků k výuce. Ustupuje se od klasické frontální výuky. Učitel je jen vůdcem, který poskytuje materiály, ukazuje cestu, ale „neučí“. Žáci si vyhledávají informace, čtou texty, spolupracují a tím se sami učí. Výuka už nemusí nutně probíhat v lavicích, ale na koberci, v laboratořích, v terénu apod. Nejvíce si žák zapamatuje z toho, co si sám vyhledá.

Na následujících řádcích jsou představeny některé metody aktivního učení, které jsou dnes v hodinách používány.

11. 1 Myšlenková mapa

Metoda, která podněcuje k přemýšlení v souvislostech mezi pojmy, událostmi, myšlenkami. Učitel napíše na tabuli nebo na velký arch papíru základní slovo. Následně se zaznamenávají všechny myšlenky, které žáky ve spojení s tímto slovem napadají. Propojují se jednotlivá slova, jak nejvíce spolu souvisejí. Při zapisování myšlenek se nápady nehodnotí, pouze se zapisují. Stejně tak se nehodnotí pravopis. Po vypršení času, případně vyčerpání tématu, může dojít k zhodnocení myšlenkové mapy. Vyzvednutí věcí, které jsme prostřednictvím mapy chtěli skutečně zjistit. Zjišťování, proč žáci napsali zrovna to slovo, které napsali apod.

11. 2 Pětilístek

Tato metoda umožňuje vystihnout stěžejní myšlenky daného tématu. Má podobu básničky o pěti verších. Skládá se tedy z pěti řádků. Na první řádek učitel napíše téma, o kterém chce přemýšlet. Na druhý řádek se zapisují charakteristiky. Učitel dá pokyn: „Na druhý řádek napiš dvě přídavná jména. Tedy jaký, jaká, jaké to téma je nebo může být. Na třetí řádek píšeme slovesa. Napiš tři slovesa. Tedy co téma dělá, nebo co se s ním děje. Na čtvrtý řádek patří souvislý výraz o čtyřech slovech. Na pátý řádek pak jedno slovo, které vystihuje dané téma.“

Diplomka

Obtížná Zajímavá

Stojí Přibývá Rozčiluje

Diplomová práce o pohádkách

Zkušenost

11. 3 Volné psaní

Metoda, která umožňuje vytvářet souvislý text k určitému tématu. Učitel zvolí časový úsek. Nejčastěji pět až deset minut. Musí s časem žáky seznámit předem. Vysvětlí, co mají dělat. „Položte tužku na papír. Začněte psát, pište všechno, co vás napadá. Neoddalujte hrot pera od papíru. Pořád pište. Přesně tak, jak se vám honí myšlenky v hlavě. Pokud nevíte co napsat, tak to ale zachyťte také na papír. Možná vám pak naskočí nové myšlenky. Například: Tak mám psát o tom, jaké je to u nás ve třídě. Ale mě nic nenapadá. Kde mám začít. No mě se tu líbí, ale co mám napsat teď ... Já nevím, prostě mě nic nenapadá. Tak třeba o Honzíkovi ... Není důležitý pravopis, ani krása písma. Důležité je vyjadřování myšlenek. Nevracejte se nazpátek k tomu, co jste již napsali. Nic neškrtejte, nic neměňte.“ Po vysvětlení pravidel učitel odstartuje a píše spolu s žáky. Po uplynutí stanovené doby dá učitel žákům možnost texty přečíst. Kdo nechce svůj text číst, nemusí. S textem se dá následně pracovat. Vylepšovat, hledat pravopisné či stylistické chyby apod.

11. 4 Brainstorming

Jde o činnost, při které jednotlivci, dvojice, skupina píše všechno, co vědí o daném tématu. Tato činnost trvá obvykle pět minut. Kromě faktů mohou žáci sami klást otázky, pokud něco z tématu neví a chtěli by se dozvědět.

11. 5 Klíčová slova

Učitel vybere z textu několik (čtyři nebo pět) klíčových slov. Napíše je na tabuli. Žáci ve dvojicích mají pět minut na to, aby vymysleli, jak spolu mohou tato slova souviset. Když se na nějakých souvislostech dohodnou, učitel jim poskytne text, z kterého tyto pojmy vybral. Žáci si text pozorně pročítají a zjišťují, zda se jejich závěr potvrdí, nebo je v textu souvislost mezi slovy jiná.

11. 6 I. N. S. E. R. T.

Žák si pomocí této metody potvrzuje nebo vyvrací vědomosti, které má. Metoda využívá při čtení. Žáci si dělají v textu značky tam, kde se jim to zdá důležité. Používají se značky plus, mínus, otazník, fajfka. Plus se použije pokud v textu najdete odpověď, kterou jste před tím naznali. Mínus znamená, že informace, kterou čtete je v rozporu s tím, co víte nebo jste slyšeli. Otazník použijte tam, kde je informace, které nerozumíte, nebo o které byste se chtěli dozvědět více. Fajfka je k označení té informace, kterou jste znali nebo si mysleli, že znáte. Po přečtení textu pak žák ve

dvojici s partnerem diskutuje o tom, co text potvrdil nebo naopak vyvrátil. Nakonec si každý vytvoří tabulku. Do té zanese nejdůležitější informace a zařadí je pod jednotlivé značky.

+	-	?	√

11. 7 Učíme se navzájem

Jde o metodu, při které žáci pracují ve čtyř až sedmičlenných skupinách. Učitel dá každému žákovi ve skupině stejný text. Každý žák má za úkol text si potichu přečíst. Každý z žáků bude nějakou dobu učitelem v dané skupině. Ten žák, který je právě učitelem, má za úkol: shrnout, co se v úryvku dočetl, formulovat otázku vztahující se k textu a požádat ostatní, aby ji zodpověděli, vysvětlit to, čemu někdo ze skupiny nerozuměl, pokusit se odhadnout, jakým směrem se bude text odvíjet v následující části a určit, jaká část textu se bude dál číst.

11. 8 Poslední slovo patří mně

Učitel požádá žáky, aby si z textu, který přečetli, vybrali jednu nebo dvě pasáže, které se jim zdály zajímavé. Žák si vybranou pasáž, vybrané pasáže doslovně opíše na papírek (uvedou přesné znění textu, číslo stránky, odstavec, řádek). Na druhou stranu papírku napíše žák svůj názor na citát. Co si o něm myslí, proč si vybral zrovna ten, souhlasí-li nebo nesouhlasí, může citát doplnit, rozvést. To vše v podobě souvislého textu, nikoliv jen bodů. Učitel vyzve některého z žáků, aby své výpisky přečetl. Včetně uvedení stránky, odstavce, věty. Následně učitel vyzve ostatní žáky, aby se pokusili odhadnout, proč si jejich spolužák vybral zrovna tuto větu. Žák, který četl citát, pak vysvětlí, proč se rozhodl pro danou větu, jak se na problematiku dívá a tím se diskuse nad jeho úryvkem uzavírá. Žák měl tedy poslední slovo.

Pokud žáci komentují citát, který si vybral někdo jiný, měli by hovořit přímo k němu. Výběr nemá být zesměšněn. Žák nemá říkat, co si o tom citátu myslí on, ale proč si myslí, že si ho spolužák vybral. Kdo předčítal citát sám volí další aktéry diskuse.

11. 9 T-graf

Jednoduchá metoda k vyjádření názoru ano/ne, pro/proti, plus/mínus. Žáci zaznamenají na část papíru pro a na druhou část proti. Po uplynutí určeného času si se spolužákem porovnají své názory. Lze použít i pro celou třídu.

ANO	NE	PRO	PROTI

11. 10 Diskusní pavučina

Je metoda, která má zaručit, že se ke slovu dostane každý žák. Uvádí se, že tato metoda je vhodná pro větší skupiny (šestnáct a více žáků). Využívá výše uvedený T-graf.

Nejprve se položí otázka na kterou se dá odpovědět kladně i záporně. Žáci ve dvojici napíší tuto otázku doprostřed svého papíru a vymyslí čtyři argumenty pro a čtyři argumenty proti. Pokud mají tuto práci hotovou, připojí se k další dvojici. Prodiskutují společně všechny argumenty a dospějí k nějakému názoru. Utvoří společný plakát, kde budou vyjádřeny jejich argumenty. Ostatní skupiny by měly dostat možnost podívat se na argumenty svých spolužáků.

11. 11 Pětiminutové pojednání

Je používáno na konci hodiny, kde byla vykládána nová látka. Učitel tak umožní žákům utřídit si nově získané poznatky. Žák má uvést nejdůležitější poznatek, který si z hodiny odnáší. Zároveň má vyslovit otázku, která pro něj zůstala nezodpovězena a týká se probírané látky. Z tohoto pojednání pak učitel zjistí, jakým směrem orientovat další hodinu.

11. 12 Skládankové učení

Učitel rozdělí třídu do skupin po čtyřech. (Velikost skupiny závisí na počtu žáků ve třídě a na počtu zjišťovaných jevů.) V rámci každé skupiny se pak žáci rozpočítají na čísla jedna, dva, tři, čtyři. Následně učitel rozdá žákům texty rozdělené na části jedna až čtyři. Všechny jedničky se sejdou na určitém místě, všechny dvojky, všechny trojky, všechny čtyřky. Jedničky čtou pouze část textu označenou jedničkou, dvojky dvojkou atd. Důležité je, aby žáci pochopili, že budou muset informace získané z textu předložit svým kamarádům z původní skupiny. Po přečtení dané části textu si všechny jedničky utřídí informace a domluví se, co a jak předloží svým spolužákům. Poté se odeberou zpět do původní skupiny. Zde učí spolužáky tomu, co si přečetl v textu a připravil společně s ostatními jedničkami. Nakonec všichni žáci ví stejné informace. Ač četli pouze jednu část textu, ví co bylo obsahem částí ostatních.

11. 13 Řízené čtení

Jde o metodu, kdy je čtení doprovázeno pokyny. Žákům je předložen text, který je rozdělený na části. Pokračování textu může být zakryto. Žáci si přečtou text, který vidí. V pauze jsou jim kladeny otázky. Na závěr může následovat diskuse.

11. 14 Čtení s předvídáním

Metoda je založena na otázce, jak bude asi text pokračovat. Žáci jsou vyzváni učitelem, aby se o své pokračování a důkazy podělili s ostatními. Máme-li více předpovědí, je poté zajímavější, jak se skutečné pokračování a zakončení odkrývá.

11. 15 Kmeny a kořeny

Žáci jsou rozděleni do skupin po pěti. V rámci skupiny si pak žáci zvolí jednoho, který bude zapisovat na papír. Ten žák je kmenem. Ostatní žáci, kořeny, se rozeběhnou po třídě. Učitel zadá do každé skupiny jednu otázku. Kořeny z každé skupiny se na odpověď zeptají libovolného počtu spolužáků. Získané odpovědi pak nosí ke kmenu,

který je zapisuje. Po uplynutí určité doby nebo vyčerpání všech možností k odpovědi se kořeny vrátí ke kmeni a společně sestaví prezentaci možných odpovědí na otázku, kterou měli zadanou.

11. 16 Čtyři rohy

Do čtyř rohů ve třídě jsou umístěny balicí papíry. Na každém je učitelem zapsána jedna otázka. Žáci se libovolně pohybují po třídě a zapisují odpovědi. Mohou se k jednotlivým papírům vracet a podívat se, co napsali jejich spolužáci.

11. 17 Lite rární kroužky

Je metoda, při které všichni žáci plní nějakou roli. Žáci jsou rozděleni do pětičlenných skupin. V každé skupině plní určitou roli. Touto rolí může být vedoucí diskuse, spisovatel, umělec – ilustrátor, badatel – pátrač po neznámých slovech a vyhledávač úryvků. Toto rozdělení rolí zaručuje, že si text přečtou všichni žáci. Po uplynutí stanoveného času na práci, vystoupí každý žák v pětičlenné skupině se svým příspěvkem do diskuse.

Role vedoucího diskuse je přidělena jako první. Vedoucí diskuse by měl zvolit učitel podle toho, jak jednotlivé žáky zná. Pokud se ostatní členové nemohou dohodnout, jakou roli budou plnit, měl by vedoucí toto rozhodování moderovat. Když jsou role rozděleny, čte si vedoucí text společně s ostatními. Připraví si několik otázek k textu. Když jsou ostatní členové skupiny připraveni prezentovat své úkoly, začne diskuse. Vedoucí diskuse hlídá, aby s příspěvkem vystoupil každý ze skupiny, aby nebyl překročen stanovený čas příspěvku, aby někdo nezastiňoval svou aktivitou ostatní členy skupiny, aby nikdo nezůstával pozadu. Pokud nejsou během diskuse zodpovězeny otázky, které si vedoucí diskuse na začátku připravil, předloží je skupině a nechá členy, aby otázky prodiskutovali. Vedoucí si pořizuje stručný záznam z diskuse. Zachycuje zajímavé nápady a otázky, které si skupina položila.

Role spisovatel spočívá v napsání dopisu jedné z postav v příběhu. Může psát sám za sebe nebo za jinou postavu z příběhu. Spisovatel při diskusi přečte svůj dopis a nechá ostatní, aby se k jeho příspěvku vyjádřili. Teprve když je vyzván vedoucím diskuse, se vyjádří k případným otázkám, vysvětlí svůj text apod. Role spisovatele je velice variabilní. Záleží na záměru učitele. Může spisovatele instruovat tak, aby byl v opozici k postavě příběhu. Aby vymyslel báseň, kde bude prožívat zvolená postava svá dobrodružství. Aby vymyslel postavě jiné dobrodružství apod.

Další rolí je umělec – ilustrátor. Jeho úkolem je výtvarně ztvárnit nějakou podstatnou část příběhu. Při skupinovém sdílení pak ilustrátor mlčky předvede svůj výtvar. Nechá ostatní diskutující, aby se vyjádřili, aby hádali, co ilustrace znamená, co se snaží sdělit. Případně aby našli v textu přímo úryvek, který ilustrátora inspiroval. Ilustrátor se do diskuse zapojí až na výzvu vedoucího a objasní, co svým obrázkem sledoval, co jím „myslel“.

Role badatele spočívá ve vyhledávání neznámých slov. Pokud badatel nalezne v textu slovo, které nezná, nebo si myslí, že ho nebudou znát ostatní ze skupiny, vypíše si ho. Badatel musí mít při ruce zdroj, z kterého bude čerpat významy slov. Například internet, encyklopedie, slovníky. Badatel nejprve předloží před spolužáky seznam, ti se snaží přijít na to, co jednotlivá slova znamenají. Teprve potom předloží badatel slovníkový význam.

Vyhledávač úryvků má za úkol najít v textu ty části, které mají pro celý příběh velký význam. Najde je, připraví si k nim otázky. Při společném sdílení pak přečte zvolený úryvek a nechá ostatní, aby se k němu vyjádřili. Až na výzvu vedoucího diskuse objasní, proč zvolil zrovna tento úryvek, v čem je pro příběh důležitý.

Výše uvedené metody aktivního učení jsou převzaty ze Sborníku lekcí s využitím metod aktivního učení, vydaného Občanským sdružením Kritické myšlení v roce 2009.

12. Ukázka z čítanky č. 1 - ITÁLIE

Rozloha:	301 225 km ²
Počet obyvatel:	60 115 625 (údaje z roku 2009)
Hlavní město:	Řím (2 817 277 obyvatel)
Úřední jazyk:	Italština
Měna:	Euro (1 euro = 100 centů)
Státní zřízení:	Republika

Zeměpisné údaje

Alpský masiv se rozprostírá od pobřeží Středozemního moře přes Francii, Švýcarsko a Rakousko, s nimiž tvoří přírodní hranici, dále pak ke Slovinsku. Nejvyšší vrcholky Alp se nacházejí severozápadně, v blízkosti vrcholu Monte Rosa (4 634 m), nejvyšší horou je Mont Blanc de Courmayer (4 748 m). V Alpách se nachází velké množství jezer ledovcového původu. Největší z nich jsou Garda, Maggiore a Como. Druhým horským celkem, který se táhne Italskou republikou, jsou Apeniny. Ligurské Apeniny vyplňují jižní okraj Itálie a rozprostírají se až k jižní Kalábrii. Nejvyšší hora Apeninského pohoří je Monte Corno (2 914 m). Na západ a na východ od Apenin je povrch Itálie nížinatý. Nejvýznamnější nížina, Pádská, se nachází na severu Apeninského poloostrova. Nejdelší italskou řekou je Pád (652 km).

Podnebí

Jih Itálie a ostrovní části mají středomořské klima, podnebí na severu nabývá více kontinentálního charakteru. Klima italské části Alp se podobá švýcarským Alpám, ale je vlhčí. Léta v Pádské nížině jsou horká a slunná, avšak zimy mohou být chladné. Letní období trvá na jihu déle než na severu. Nížiny při pobřeží mají horká léta, klima na západním pobřeží je vlhčí než na východním.

Zemědělství

Orná půda zabírá 4% povrchu Itálie, 17% se užívá pro pastevecké účely. Okolo 6% ekonomicky aktivního obyvatelstva pracuje v zemědělství. Pšenice je hlavní obilovinou, ale v nížinách se pěstuje hlavně kukuřice a rýže. Pádská nížina je hlavní pěstitelskou oblastí obilovin, zeleniny, cukrové řepy, tabáku a konopí. Pěstování vinné révy je rozšířeno převážně v provinciích Piemonte, Benátsko, Toskánsko, Lazio a Sicílie. V jižních provinciích se pěstují olivy. Itálie je největším světovým dodavatelem vína a olivového oleje. Jablka, hrušky a broskve se pěstují na severu Itálie. Citrusové plody pocházejí ze Sicílie a Kalábrie. Důležitou součástí zemědělské výroby je mlékárenství. Gorgonzola a Parmezán jsou dvě obchodní značky známých sýrů. Na jihu se chovají ovce a kozy.

Průmysl

Většina odvětví italského průmyslu se rozvinula na severu a trojúhelník Turín, Milán, Janov je hlavní průmyslovou oblastí. Neapol a Tarano na jihu se vyznačují množstvím oceláren. V alpské oblasti se daří chemickému průmyslu a strojírenství. Textilní průmysl se rozšířil do všech severních průmyslových měst a do Salerno na jihu Itálie. Rozšířen je také průmysl potravinářský.

Nerostné bohatství

Ze země se vyváží rtuť a síra. Dále se zde těží zinek a olovo. Naleziště železné rudy se nachází v provincii Valle d'Aosta, bauxit pochází z Abruzzie. Domácí těžba nepokryje potřeby průmyslu, a tak se musí suroviny dovážet. Vyváží se mramor.

Itálie – Dar od Severáka

Jeden sedlák, jménem Pepan, bydlel na statku jednoho převora, vysoko na kopci, kde Severák ustavičně srážel všechny plody a spolehával obilí, takže chudák Pepan a jeho rodina se nikdy pořádně nenajedli. Jednoho dne se sedlák rozhodl: „Půjdu si promluvit s tím větrem, co nás pořád trápí.“ Rozloučil se s manželkou a dětmi a vydal se do hor.

Došel k zámku a zabušil na dveře. Z okna se vyklonila manželka severního větru. „Kdo to klepe?“

„Já jsem Pepan. Váš manžel tu není?“

„Šel trochu zafoukat mezi buky a hned se vrátí. Pojd'te dál a počkejte si tu na něj.“ Pepan tedy vstoupil do zámku.

Za hodinu se Severák vrátil domů. „Dobrý den, větře.“

„Kdo jsi?“

„Jsem Pepan.“

„Co tu chceš?“

„Rok co rok mě připravuješ o úrodu, to přece dobře víš, a tvou vinou umíráme s celou rodinou hlad.“

„A proč jsi za mnou přišel?“

„Protože jsi mi způsobil tolik zla, přišel jsem tě požádat, abys to nějak napravil.“

„A jak?“

„To záleží na tobě.“

Severákovi se hnulo srdce soucitem a řekl Pepanovi: „Vezmi si tuhle krabici, a až budeš mít hlad, otevři ji, poruč si, co budeš chtít, a přání se ti vyplní. Ale nikomu tu krabici nedávej; přijdeš-li o ni, nedostaneš už nic.“

Pepan poděkoval a odešel. V půli zpáteční cesty dostal v lese hlad a žízeň. Otevřel krabici, řekl: „Přines mi chléb, víno a něco k tomu chlebu!“ a v krabici se objevil krajíc chleba, šunka a láhev vína. Pepan se v lese pořádně najedl a napil a šel dál.

Než došel domů, potkal ženu a děti, které mu přišly naproti.

„Jak jsi pořídil?“

„Dobře, moc dobře,“ odpověděl Pepan a odvedl všechny domů. „Posad'te se ke stolu.“ Potom řekl krabici: „Chléb, víno a něco na chleba pro všechny!“ a všichni se pořádně naobědvali. Když dojedli a dopili, řekl Pepan manželce: „Nezmiňuj se převorovi, že jsem ti přinesl tuhle krabici. Mohl by na ni dostat zálsuk a vyfouknout mi ji.“

„Já že bych něco řekla? Chraň bůh!“

Hned nato si převor zavolal Pepana: „Pepane, slyšel jsem, že máš velice drahocennou krabici. Ukážeš mi ji?“ Pepan to chtěl popřít, ale když už jeho žena všechno prozradila, ukázal knězi krabici i to, co dovede.

„Pepane,“ řekl převor, „tu krabici mi musíš dát.“

„A co mi zbude?“ odpověděl Pepan. „Víte, že jsem přišel o celou úrodu a nemám co jíst.“

„Když mi dáš tu krabici, dám ti obilí, kolik budeš chtít, vína, co budeš chtít, zkrátka všechno, co budeš chtít a kolik toho budeš chtít.“

Chudák Pepan musel souhlasit; a co za to dostal? Převor mu dal sotva pár pytlů bídného osiva. Pepan třel bídu s nouzí a je třeba říci, že tentokrát vinou své ženy. „Je to tvá vina, že jsem přišel o krabici,“ vyčítal jí, „a to mi Severák důrazně kladl na srdce, abych nikomu nic neříkal. Jít teď k němu znovu už nemám odvalu.“

Nakonec se přece jen odhodlal a šel do zámku. Zaklepal a z okna se vyklonila Severákova manželka. „Kdo je?“

„Pepan.“

Z okna vyhlédl i Severák: „Co chceš, Pepane?“

„Vzpomínáš na tu krabici, kterou jsi mi dal? Pán mi ji vzal, nechce mi ji vrátit a já už zase třeš bídu s nouzí.“

„Přece jsem ti říkal, abys krabici nikomu nedával. Jdi si s pánembohem, já ti už nic nedám.“

„Smiluj se, jenom ty můžeš nějak napravit tohle neštěstí.“

Severákovi se podruhé hnulo srdce: vytáhl krabici ze zlata a dal ji Pepanovi.

„Tuhle krabici otevři jen tehdy, když budeš mít velký hlad. Jinak tě neposlechne.“

Pepan poděkoval, vzal krabici a vracel se do údolí. Když už nemohl vydržet hladu, otevřel krabici a řekl: „Postarej se o mne.“

Z krabice vyskočil chlapík s holí v ruce a ubohého Pepana zmlátil, div mu nezpřerázel kosti.

Když se trochu vzpamatoval, zavřel Pepan krabici a vlekl se domů, celý potlučený a pohmožděný. Ženě a dětem, které mu přišly kus cesty naproti a ptaly se, jak pořídil, odpověděl: „Dobře, přinesl jsem ještě lepší krabici než minule.“ Doma posadil všechny ke stolu a otevřel zlatou krabici. Tentokrát z ní vyskočili ne jeden, ale dva chlapíci s holí a rány jen pršely. Žena a děti prosily o smilování, ale chlapíci nepřestali, dokud Pepan krabici nezavřel.

„Teď jdi k převorovi a řekni mu, že jsem přinesl mnohem krásnější krabici, než byla ta první,“ nakázal Pepan manželce.

Žena poslechla a převor se jako obvykle vyptával: „Už se Pepan vrátil? A co přinesl?“

Žena odpověděla: „Představte si, pane převore, že přinesl ještě lepší krabici, než byla ta první: je celá ze zlata a připravuje nám hotová jídla, lahůdky, až se sbíhají sliny. Ale tuhle krabici nechce nikomu dát.“

Kněz si dal Pepana ihned zavolat: „Ach, to mě těší, Pepane, těší mě, že ses vrátil a přinesl novou krabici. Ukaž mi ji.“

„Kdepak, sebral byste mi i tuhle.“

„Ne, nevezmu ti ji.“

Pepan ukázal tedy převorovi třpytivou krabici. Kněz byl chtivostí celý bez sebe: „Pepane, dej mi ji, vrátím ti tu starou. Co bys ty dělal se zlatou krabicí? Dám ti za ni tu starou a ještě něco přidám.“

„Tak dobrá, vraťte mi tu starou a já vám dám tuhle.“

„Platí.“

„Ale dejte pozor, pane převore, tuhle krabici smíte otevřít, jen když budete mít veliký hlad.“

„To se mi právě hodí,“ řekl převor. „Zítra přijede na vizitu biskup a mnoho dalších kněží. Nechám je celé dopoledne o hladu a potom otevřu krabici a předložím jim velkolepý oběd.“

Ráno, když odsloužili mši, začali se všichni ti kněží rojit kolem převorovy kuchyně. „Dnes nám nechce dát najíst,“ říkali si mezi sebou, „oheň je vyhaslý a nejsou tu ani žádné zásoby.“

Ti zasvěcenější však odporovali: „Uvidíte, až přijde čas k obědu, převor otevře krabici a dostane, co bude chtít.“

Převor přišel a pěkně všechny rozesadil kolem stolu, na kterém stála krabice, a všichni se na ni užasle dívali. Potom převor otevřel krabici a vyskočilo z ní šest chlapíků s holemi v ruce a pustili se hlava nehlava do všech kněží kolem stolu. Při tom krupobití vypadla převorovi krabice z ruky a zůstala otevřená, a tak těch šest chlapíků pokračovalo ve výprasku. Pepan, který se schoval nablízku, přiběhl a krabici zavřel, jinak by snad byli všichni ti kněží umláceni k smrti. Dostali tedy místo oběda výprask a vypadalo to, že se do nešpor nevzpamatují. Pepan si nechal obě krabice, nikomu je nepůjčil a žil si jako pán.

(Ukázka z Calvino, I. *Italské pohádky*. 1. vyd., Praha: Odeon, 1982., s. 189 – 192)

Italo Calvino, byl první autor, který sesbíral italské lidové pohádky do ucelené sbírky. V Itálii až do roku 1956 vycházely pohádky v různých krajo­vých nářečích. Nářečí se od sebe tak lišila, že se pohádky nedaly šířit po celé Itálii. Calvino se tedy rozhodl přepsat pohádky z původních dialektů do italštiny. Nejsou tedy přesným přepisem, ale volným zachycením lidových vyprávění. Celá Calvinova sbírka obsahuje dvě stě pohádek z celé Itálie.

Český výbor z Calvinoých pohádek je tvořen devadesáti pohádkami. Překladatel Vladimír Hořký vynechal z knihy i různé krajo­vé variace téhož typu pohádky.

Stručné obsahy dalších „vzorkových“ italských pohádek

Dívka z jablíčka (místo sběru Toskána – Florencie)

Byli jednou jeden král s královnou a byli nešťastní, protože neměli děti. (Calvino 1982, s. 193) Královna se často ptávala, proč nemůže rodit děti tak snadno, jako jabloň jablka. Až se jí jednoho dne narodilo krásné jablíčko. Uložili ho s manželem na zlatý podnos na terasu. Naproti tomuto hradu byl hrad jiný. Král z protějšího hradu vídával na terase krásou dívku, která si myla a česala si vlasy. Král se tedy vydal za rodiči a chtěl od nich to krásné jablíčko. Po dlouhém přemlouvání mu královna jablíčko dala. Od té doby se král s jablíčkem zavíral v pokoji. Z jablíčka se totiž vždy ráno vyklubala ona krásná dívka. S králem žila na hradě ještě macecha. Když odjel král na vojnu, chtěla přijít na to, proč se král zamyká v pokoji. Dala opium do vína sluhovi, který se měl o jablíčko starat, a vzala mu klíče od pokoje. V pokoji našla krásné jablko. Rozřízla ho dýkou a začala z něj téci krev. Macecha se lekla a utekla. Když se sluha vzbudil, běžel hned do pokoje, kde spatřil spoustu krve. Běžel tedy za svou tetou kouzelníci. Ta mu dala dva prášky, na očarování jablka a na zakleté dívky. Sluha se vrátil k jablku a posypal je práškem. Vyskočila z něj dívka samá náplast a obvaz. Když se vrátil král z vojny, dívka mu vše vypověděla. A byla svatba. Jen bez macechy, ta utekla a nikdo ji již neviděl.

Vlk a tři dívky (místo sběru Cago di Garda)

Žily byly tři sestry a ty sloužily v jedné vesnici. (Calvino 1982, s. 46) Dívky se dozvěděly, že jejich matka je těžce nemocná. Všechny tři se postupně vydávaly na její návštěvu. Nesly s sebou čtyři lahvová vína a čtyři dorty. Každá narazila na vlka a vedly s ním stejný dialog: „Kam tak spěcháš, honí tě snad stádo býků? Na samotu u tří fíků, matka má smrt na jazyku. A co máš v tom košíku? Něco na zub, milý vlku. Hned mi to dej a bez křiku, nebo tě sním v okamžiku.“ (Calvino 1982, s. 46) Nejstarší a prostřední dívka daly vlkovi vždy, co chtěl. Nejmladší si pro vlka připravila dort s hřebíky. Vlk ho snědl a slíbil dívce, že se jí pomstí. Když došla nejmladší k matce, už místo ní ležel v posteli vlk, který matku snědl. Snědl i dívku a vyběhl z chalupy ven. To už ho ale viděli vesničané a umlátili ho lopatami. Rozpárali mu břicho a z něj vyskočila matka s dcerou.

Muž, zelený jako mořská tráva (místo sběru Ligurie)

Jeden král dal všude na náměstích vyhlásit, že se bohatě odmění tomu, kdo mu přivede zpátky ztracenou dceru. (Calvino 1982, s. 9) Byla už prohledána všechna místa na zemi, a tak hodného kapitána napadlo, hledat princeznu na moři. Nikdo se ale nechtěl do tak odvážného podniku pouštět. Nikdo nechtěl jít první na palubu. Až na Jendu Ráhna. Po něm se přidali i ostatní. Po několika dnech se rozhodla posádka Jendy zbavit. Vysadili ho na šalupu u pustého ostrova. Dopluh ke skaliskům a vplul do jeskyně. Na jejím konci byla připoutaná princezna. Unesla ji chobotnice, která se mění v parmu a racka. Jenda Ráhno parmu chytil, ta se proměnila v racka, bouchnul tedy racka pádlem a racek se proměnil v obrovskou chobotnici. Jenda ji umlátil. Princezna mu z vděku dala prsten s diamantem. Pádlovali po širém moři, aby se dostali zpět na pevninu. Potkali ale tu loď, ze které byl Jenda vysazen. Námořníci shodili Jendu do moře a princeznu odvezli s sebou. Kapitán předal princeznu králi a chtěl se stát jejím manželem. Překazil mu to ale muž, celý obalený v zelených chaluhách. Byl to Jenda Ráhno, kterého kapitán shodil z loď. Ukázal prsten s diamantem a stal se princezniným manželem.

Princezna, která se nemohla nabažit fíků (místo sběru Romagna)

Jeden král dal rozhlásit, že dá svou dceru za ženu tomu, kdo dokáže, aby se přejedla fíků. (Calvino 1982, s. 90) O králově zvláštním úkolu se dozvěděli i tři bratři, které už

nebavilo orat na poli. Nejstarší ani prostřední bratr však neuspěli. Až nejmladšímu se to podařilo. Když šel na zámek potkal, stejně jako jeho bratři, souseda. Ten každého prosil o jeden fik. Nejstarší a prostřední bratři ho odmítli. Nejmladší mu jeden fik dal. Soused mu za to dal hůlku, která vždy přičarovala do košíku nové fiky. Nejmladší bratr si tedy zasloužil princeznu. Jenže místo princezny dostal tři úkoly. Přivést princeznu tetu, která bydlí za mořem. Vylovit zlatý prsten z moře. A po tři dny a tři noci pást tři zajíce. S pomocí souseda a jeho daru, trumpety, mladík všechny úkoly splnil. Nakonec měl mladík naplnit pytel pravdou. Vyprávěl všem, co zažil při hlídání zajíců a pytel se naplnil. Princeznina teta, princezna i král totiž v převlečení odkoupili od mladíka jednoho zajíce, aby nemohl úkol splnit. Mladík ale vždy zatroubil na trumpetu a zajíc utekl a vrátil se k němu. Když mladík splnil opravdu všechny úkoly, musel mu dát král svou dceru za manželku.

Kočí pohádka (Otranto)

Jedna žena měla dvě dcery: jednu vlastní a jednu nevlastní a na tu nevlastní nakládala práce jako na osla. (Calvino 1982, s. 266) Matka poslala svoji nevlastní dceru natrhat čekanku. Místo čekanky dívka našla velký květák. Tahala, tahala, až ho vytrhla a pod ním našla velikou díru. Vešla do ní a přišla k domu, kde bydlely samé kočky. Všechny kočky pobíhaly a pracovaly. Dívka se pustila do práce s nimi. V poledne přišla kočí matka a zvala k obědu všechny ty, které pracovaly. Kočky matce prozradily, že nejvíce pracovala neznámá dívka. Dostala tedy všechno jídlo, které měly dostat kočky. Ale dívka se s nimi podělila. Po jídle uklidila a umyla nádobí. Matka Kočka ji obdarovala nádhernými šaty, botami, šperky. Když se dívka vrátila domů, musela matce všechno vypovědět. Ta druhý den poslala matka svoji vlastní dceru. Ta vytrhla květák, došla do domu a kočkám jen ubližovala. Matka Kočka ji odměnila roztrhanými šaty, sešlapanými dřeváky. Matka se na svou dceru tak rozzlobila, až z toho zemřela. Dcera pak zemřela také, vzteky. Nevlastní sestra si vybrala za muže hezkého mladíka. A tak spokojeně žijí a spolu jim to sluší, můžete je zaslechnout, když nastražíte uši. (Calvino 1982, s. 268)

Kuřátko (Otranto)

Byli jednou muž a žena a měli sedm dětí. (Calvino 1982, s. 269) Rodina to byla velmi chudá. Rodičům umíraly děti před očima. Otec se tedy rozhodl vzít je do lesa a nechat je tam všechny. Plány rodičů ale vyslechl nejmladší syn – hrbáček Kuřátko. Když druhý den vedl otec děti do lesa, sbíral Kuřátko bílé kamínky, kterými si značil cestu lesem. Když tatínek nechal děti v lese, Kuřátko je dokázal přivést nazpátek. Maminka děti ráda viděla, ale otec nedal jinak, a zanedlouho je znovu odvedl do lesa. Tentokrát už si dal na Kuřátka pozor. Ten i tentokrát značil cestu. Používal ale drobečky chleba, které mu sezobali ptáčci. Otec nechal děti v lese. Kuřátko vylezl na strom a viděl světlo. Došli až k chalupě a z té vylezla čarodějnice. Děti pozvala dál a ukryla je před manželem lidožroutem. Ten, když přišel domů, cítil člověčinu. Čarodějnice mu řekla o lidských dětech, které spějí v posteli s jejich dětmi. Kuřátko si všiml, že ty druhé děti, mají na hlavách věnečky. Přišlo mu to divné. Nasadil tedy věnečky na hlavy svých bratrů. Za okamžik přišel lidožrout a děti bez věnečků snědl. Kuřátko vzbudil bratry a honem z chalupy utekli. Schovali se v jeskyni. Ráno našli před jeskyní tvrdě spícího lidožrouta. Ubodali ho nožem na chléb. Obuli si jeho boty a šli za čarodějnici se zprávou, že loupežníci zajali lidožrouta a čarodějnice má zaplatit vším drahým, co doma má. A tak Kuřátko přivedl své sourozence domů, s sebou přinesli bohatství a rodiče už nemuseli své děti zabíjet.

Tři sirotci (místo sběru Kalábrie)

Jeden muž dostal zlou nemoc a umřel. (Calvino 1982, s. 290) Zbyli po něm tři synové. Všichni se rozhodli jít do světa. Nejprve odešel nejstarší, po něm prostřední. Ale ani

jeden z nich nedokázal splnit přání poslušnosti u pána, který jim nabídl práci. Nejmladší bratr se vydal hledat své sourozence. Práci mu nabídl stejný pán. Dostal i stejný úkol. Dovézt dopis na koni a nedotknout se uzdy. Kůň zavezl mladíka na okraj strže, přes řeku, do hustého lesa, přes ohnivý oblouk hlídaný lvy. A až ke klečící ženě. Mladík předal dopis, nasedl na koně a odjel. Pán, který mu dal zaměstnání byl samotný Kristuspán. Jako odměnu za poslušnost si mohl sirotek vzít z hromady zlatáků, kolik chce. Vzal si jeden zlaták a odešel. Když šel druhý den nakoupit, celý zlaták utratil. Ale v kapse se mu hned objevil další.

Umrličí hnát (místo sběru Trentino)

V jedné vesnici měli takový obyčej, že když zemřel bratr, sestra musela tři noci bdít u jeho hrobu na hřbitově, a když zemřela sestra, musel bdít zase bratr. (Calvino 1982, s. 82) Jednomu bratrovi z vesnice zemřela sestra. Když čekal u jejího hrobu, vylezli ze země tři umrlci. Zlákali mladíka, aby s nimi šel hrát kuželky. Mladík vyhrál, a tak se to opakovalo ještě dvakrát. Připravil umrlce o všechny peníze a oni mu zaplatili umrlčím hnátem. Hnát zabije každého, koho se jím dotkne. Mladík dal vyhrané peníze otci a s hnátem ve vaku odešel do světa. Přišel do města zahaleného do černé barvy. Dozvěděl se, že na černém zámku žijí čarodějové, kteří chtějí, aby jim lidé z města posílali každý den živého tvora. Ze zámku už odešly všechny ženy včetně princezny. Aby čarodějové odešli, musel vydržet mladík na zámku po tři noci. Každou noc sváděl mladík souboj s jedním čarodějem a nakonec je všechny zabil umrlčím hnátem. Vysvobodil všechny ženy a princeznu získal za ženu.

Palác opic (Toskána – Pistoia)

Byl jednou jeden král a ten měl dva syny – dvojčata: Jana a Antonína. (Calvino 1982, s. 145) Protože král nevěděl, jaký ze synů se narodil první, poslal je oba do světa, aby si sami našli nevěsty. Králem se stane ten, jehož nevěsta dá králi lepší dárek. Jan dojel do krásného města, kde se zasnoubil s markýzou. Antonín jel daleko a dlouho, až dojel doprostřed hlubokého lesa, kde stál zámek. Zámek plný opic. Antonín se zde ubytoval a v noci k němu promlouval ženský hlas. S hlasem se domluvil, že se vezmou. Musel ale po měsíc každý den posílat otci dopisy. Po měsíci hlas sdělil Antonínovi, že druhý den pojedou k otci. To, že si Antonín přivezl domů opici, vzbudilo v království povzbuzení. Všichni ale souhlasili. Ve svatební den ráno Antonín zjistil, že opice je vlastně krásná princezna. Všechny opice, které přišly s dopisy se také proměnily v lidské bytosti. Princezna přinesla Antonínovi věnem svůj zámek. A Jan zdědil zámek po otci.

Slovníček

markýza – 1. ženský šlechtický titul

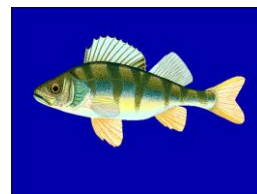
2. lehká konstrukce nad vchodem, oknem nebo balkonem

tyl – druh jemné textilie

jeseter – je rod chrupavčitých ryb. Vyznačuje se protáhlým tělem pokrytým velkými kostěnými štítky, které se nacházejí v pěti podélných řadách - jedna na hřbetě, jedna na každém boku a dvě na břišní straně těla. Ocasní ploutev je značně nesouměrná, horní lalok je výrazně delší než spodní. Rypec je značně protáhlý a je opatřen čtyřmi vousky.

okoun – je rod dravých ryb z třídy paprskoploutví. Okoun je hojná dravá ryba. Jeho průměrná délka je okolo 20 cm, trofejní kousky se pohybují okolo 40 cm, jen velmi zřídka nad 50 cm.

cípal – mladé rybky se živí planktonem, dospělé drobnými živočichy žijícími u dna. Má dlouhé vřetenovité tělo. Poměrně malou hlavu s malým ústním otvorem, bez zubů s tlustým horním rtem. Tělo pokrývají velké šupiny. Dvě hřbetní ploutve. Tmavý hřbet, boky světlé se 7 – 8 podélnými tmavými pruhy. Dosahuje hmotnosti 4 až 5 kg. Cípalové žijí v mělkých pobřežních vodách nad dnem porostlým řasami.

parma – je svojí anatomií uzpůsobena k životu v tekoucích vodách, zejména u dna. Má štíhlé, válcovité tělo. Její rypec je poměrně dlouhý, s masitou tlamou ve spodním postavení, která je vybavena čtyřmi vousky. Dorůstá obvykle do délky 50 cm a hmotnosti 1–2 kg. Největší exempláře však mohou měřit až 100 cm a vážit i 10 kg.

fíky, fikovník – je české rodové jméno používané pro několik málo druhů rodu Ficus z čeledi morušovníkovité - většinou druhů tohoto rodu v češtině přísluší rodové jméno fikus. Nejznámějším fikovníkem je fikovník smokvoň, jehož plody, nazývané fíky, jsou oblíbeným ovocem užívaným jak k přímé konzumaci, tak k přípravě složitějších pokrmů a nápojů.

čekanka – je vytrvalá, až jeden metr vysoká bylina s tuhým stonkem. Kvete od července do října, přičemž její květy jsou 3-4cm široké, obvykle jasně modré. Právě díky modré barvě květů pravděpodobně vznikl i český název této rostliny - čekanka, kdy modré květy čekanky lidem připomínaly modré dívčí oči, které marně čekají na návrat svého milého z vojny. Čekanka je velice cennou léčivou bylinou.

šalupa – jednostěžňová plachetnice určená především k pobřežní plavbě

opium – omamná látka získaná z máku setého, přesněji z pryskyřice nezralých makovic

makaróny – jsou těstoviny podlouhlého tvaru, jsou duté a kratší než špagety

Typologie italských pohádek

V italských pohádkách není děj zakotvený na určité místo. Nenajdeme zde žádná konkrétní jména vesnic, měst, království. V začátku se nejčastěji setkáme s představením postav. Také ale nejsou uváděna téměř žádná jména. Pouze můžeme v textu najít: „Byl jednou jeden král a ten měl dva syny“, „Byli jednou muž a žena a měli sedm dětí“. Zcela výjimečně jsou postavy pojmenovány: „Byl jednou jeden král a ten měl dva syny – dvojčata Jana a Antonína“. V pohádce Muž, zelený jako mořská tráva má dokonce hrdina i příjmení – Jenda Ráhnno. V úvodní pohádce této kapitoly se také setkáváme se jmény postav. Pepan a Severák. Jde v našem vzorku o výjimečný případ, kdy je pojmenován jak hrdina, tak další „soupeřící“ osoba.

Úvodní výpověď se většinou skládá ze souvětí o dvou, případně třech větách. Jen v případě pohádky Umrlčí hnát zní následovně: V jedné vesnici měli takový obyčej, že když zemřel bratr, sestra musela tři noci bdít u jeho hrobu na hřbitově, a když zemřela sestra, musel bdít zase bratr.

Pohádky vyprávějí často o třech bratrech. Cíle ve všech případech dosáhne nejmladší z bratrů. Nejprve začne jednat nejstarší, po něm prostřední a až poslední nejmladší bratr. Ten je vždy odměněn za své slušné chování, za to že se rozdělí apod. Král s královnou, příp. muž a žena jsou často sužováni problémem s neplodností. V pohádkách je patrný rozdíl mezi bohatými a chudými, kteří se často potýkají s hladem a se smrtí. V pohádce Kuřátko se rodiče rozhodnou zabít své děti, protože nemají dostatek prostředků, aby je uživil. Dalšími variantami jsou pohádky, kde vystupují dva bratři, příp. dvě sestry.

V italských pohádkách vítězí dobro nad zlem. Potrestání záporné postavy často není vůbec zmíněno. Pohádky končí radostnou svatbou, získáním majetku apod. Je-li zápornou postavou zvíře, zemře zásahem člověka. Je-li zápornou postavou člověk, někdy se mu podaří trestu uniknout, někdy zemře. Nikdy ne ale přičiněním druhého člověka.

I italské pohádky pracují s veršovaným textem. Většinou jde o dialog ústřední postavy s postavou zápornou. Například: „Cítím tu pach člověčiny,/ někoho tu ženo máš!/ Sbíhají se mi už sliny,/ přede mnou ho neschováš!“ nebo „Zabili jsme hodně lidí,/ teď je řada na tobě!/ Zabil jsi nám tři bratry,/ teď je řada na tobě!“ případně „Kam tak spěcháš, honí tě snad stádo býků?/ Na samotu u tří fiků, matka má smrt na jazyku./ A co neseš v tom košíku?/ Něco na zub milý vlku./ Hned mi to dej a bez křiku, nebo tě sním v okamžiku.“ Případně se veršičky objevují na konci celé pohádky. Jako závěrečná slova vypravěče. „Jedli, pili, hodovali,/ a mně skoro nic nedali./ Dali mi jen drobeček,/ ten mi sebral vrabeček.“ „A tak spokojeně žijí/ a spolu jim to sluší,/ můžete je zaslechnout,/ když nastražíte uši.“

Nejčastějším pokrmem postav v italských pohádkách jsou fíky a nejvíce se vypije vína. V některých pohádkách jsou pro postavy pochoutkou makaróny.

Něco o jazyce

Italština

Italština je románský jazyk, kterým mluví asi 70 milionů rodilých mluvčích, žijících převážně v Itálii.

Italština je úředním jazykem v Itálii, San Marinu a švýcarských kantonech Ticino a Grigioni. Je také po latině druhým oficiálním jazykem ve Vatikánu a v některých částech Slovinska a Chorvatska, kde jsou italské menšiny. Mluví jí také skupiny imigrantů v Lucembursku, USA, Venezuele, Brazílii, Argentině, Kanadě a Austrálii. Je také rozšířena na sousední ostrov Malta a v Albánii. Díky bohatému rozšíření je italština společně s němčinou nejrozšířenějším jazykem Evropy.

Nářečí

Mezi uznávané dialekty patří toskánský, piemontský, sardinský, abruzzský, apulský, umbrijský, lazijský, marchigianský, cicolansko-reatonsko-aqualský, moliský a další. Kromě nich se dá hovořit o dialektech i v souvislosti s každým městem.

Abeceda a výslovnost

velké: A À Á B C D E È É F G H I Ì Í J K L M N O Ò Ó P Q R S T U Ù Ú V W X Z

malé: a à á b c d e è é f g h i ì í j k l m n o ò ó p q r s t u ù ú v w x z

- přízvukné slabiky (většinou předposlední) následované souhláskou a samohláskou, skupinou r + souhláska nebo st se vyslovují dlouze, jinak krátce.
- c se čte jako k před a, o, u, souhláskou a ve skupinách che, chi.
- c se čte jako č před e, i a ve skupinách cia [ča], cio [čo], ciu [ču].
- g se čte jako g před a, o, u, souhláskou a ve skupinách ghe, ghi.
- g se čte jako dž před e, i a ve skupinách gia [dža], gio [džo], giu [džu].
- scia, sce, sci, scio, sciu se čte š [ša, še, ši, šo, šu]
- z se čte někdy jako c, někdy jako dz (neexistuje přesné pravidlo, nutná praxe)
- zdvojené souhlásky (bb, ss, tt,...) se čtou dlouze

Použitá literatura

Calvino, I. *Italské pohádky*. 1. vyd., Praha: Odeon, 1982.

Internet:

<http://zivazeme.cz/atlas-ryb/cipal>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/It%C3%A1lie>

Pracovní list č. 1 – Český jazyk

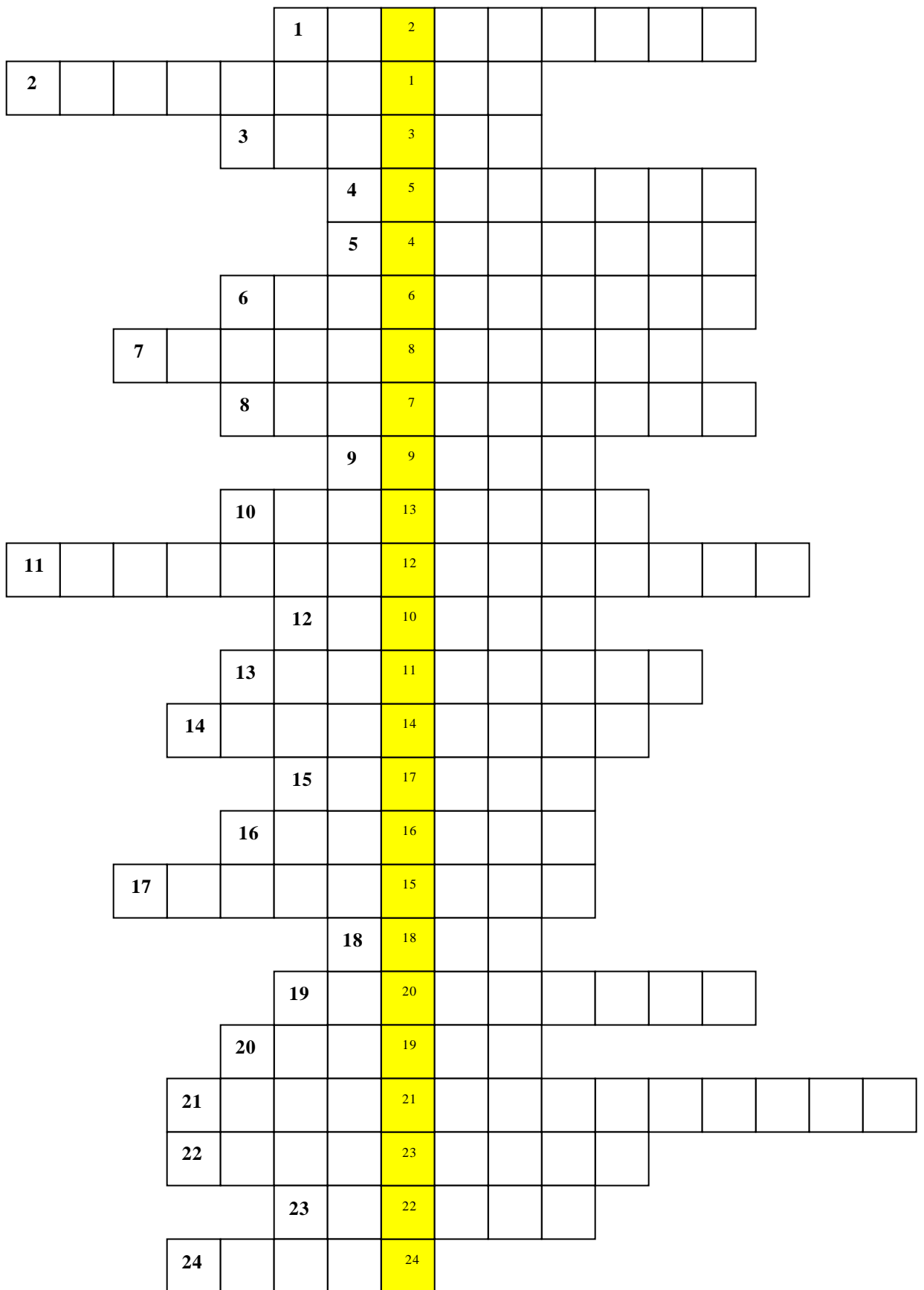
List je myšlen jako motivační část hodiny. Např. při opakování před testem, příp. při probírání nové látky – číslovky.

☺ **Úkol: Vylušti křížovku. Poskládej pís mena tajenky od 1 do 24.**

Legenda ke křížovce

1. Základní skladební dvojici tvoří podmět a
2. Jakým větným členem je podstatné jméno ve 4. pádu?
3. Dopln přísluví chyby.
4. Utvoř 5. pád od letadlo.
5. Nikdo, nic, nijaký, ničí, žádný jsou zájmena
6. Ten, ta, to jsou zájmena
7. Předmět, podmět, přívlastek, přísudek ve větě nazýváme
8. Utvoř 6. pád, čísla množného od slova autobus.
9. U podstatných jmen určujeme pád, číslo, rod a
10. Dopln řadu: být, bydlit,, byt, příbytek.
11. Přídavná jména dělíme na tvrdá, měkká a
12. Vzor pro tvrdá přídavná jména je
13. Najdi ve větě předmět: Tatínek by chtěl modrého trabanta.
14. Slovo se z kořene,, přípony.
15. Kočičí, orlí, psí, bobří jsou přídavná jména se vzorem
16. Kdo, co? Koho, čeho? Komu, čemu? Jsou otázky.
17. Urči druh vedlejší věty: Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.
18. U slovesa určujeme osobu, číslo, způsob, čas, rod,, třídu a vzor.
19. Někdo, něco, leckdo, ledajaký, málokterý, kdosi, cokoli, každý jsou zájmena
20. Utvoř 7. pád, čísla množného od slova myši.
21. Utvoř 5. pád, čísla jednotného od slova předseda.
22. Můj, tvůj, náš, váš, jeho, její, jejich, svůj jsou zájmena
23. Vosí, oslí, gorilí jsou přídavná jména
24. Urči vzor u slova lopatka.

TAJENKA

Pracovní list č. 2 – literatura, sloh

☺ Úkol: Vysvětli rozdíl ve významu.

Hnát zabije každého, koho se jím dotkne.

Hnát zabije každého, kdo se ho dotkne.

Hnát zabije každého.

☺ Úkol: Vysvětli rozdíl ve významu. Červenou pastelkou spoj věty, které k sobě podle významu patří.

Ze zámku už odešly všechny ženy včetně princezny.

Ze zámku už odešly všechny ženy vyjma princezny.

Ze zámku už odešly všechny ženy i s princeznou.

Ze zámku už odešly všechny ženy bez princezny.

☺ Úkol: Přečti si úryvek z pohádky Dar od Severáka. Do textu jsou zapletena i slova, která do něj nepatří. Slova si vypiš na řádky pod text.

Jeden dva sedlák, jménem Pepan, bydlel na statku pod jednoho převora, vysoko na kopci, kde Severák ustavičně srážel hora všechny plody a spolehával obilí, takže chudák Vašek Pepan a jeho rodina se nikdy pořádně nenajedli. Jednoho dne se sedlák rozhodl: „Půjdu si promluvit s tím bouří větrem, co nás pořád trápí.“ Rozloučil se s manželkou a dětmi a vydal se do hor.

Došel k zámku a zabušil zasadil na dveře. Z okna se vyklonila manželka severního větru fazole. „Kdo to klepe?“

☺ Úkol: Ze slov, která jsi si vypsál/a, vymysli vlastní příběh o sedmi větách.

☉ **Úkol: Rozlušti slova a napiš, co znamenají.**

KÝMARZA

NYKARÓMA

LUPAŠA

CELUMR

☉ **Úkol: Vysvětli co znamenají slova. Použij je ve větách.**

Bdít

Živého tvora

☉ **Úkol: Přečti si krátký obsah pohádky Kuřátko. Poznáš, jaké pohádce je tato podobná? Zodpověz otázky pod textem.**

Byli jednou muž a žena a měli sedm dětí. (Calvino 1982, s. 269) Rodina to byla velmi chudá. Rodičům umíraly děti před očima. Otec se tedy rozhodl vzít je do lesa a nechat je tam všechny. Plány rodičů ale vyslechl nejmladší syn – hrbáček Kuřátko. Když druhý den vedl otec děti do lesa, sbíral Kuřátko bílé kamínky, kterými si značil cestu lesem. Když tatínek nechal děti v lese, Kuřátko je dokázal přivést nazpátek. Maminka děti ráda viděla, ale otec nedal jinak, a zanedlouho je znovu odvedl do lesa. Tentokrát už si dal na Kuřátka pozor. Ten i tentokrát značil cestu. Používal ale drobečky chleba, které mu sezobali ptáčky. Otec nechal děti v lese. Kuřátko vylezl na strom a viděl světlo. Došli až k chalupě a z té vylezla čarodějnice. Děti pozvala dál a ukryla je před manželem lidožroutem. Ten, když přišel domů, cítil člověčinu. Čarodějnice mu řekla o lidských dětech, které spějí v posteli s jejich dětmi. Kuřátko si všiml, že ty druhé děti, mají na hlavách věnečky. Přišlo mu to divné. Nasadil tedy věnečky na hlavy svých bratrů. Z okamžik přišel lidožrout a děti bez věnečků snědl. Kuřátko vzbudil bratry a honem z chalupy utekli. Schovali se v jeskyni. Ráno našli před jeskyní tvrdě spícího lidožrouta. Ubodali ho nožem na chléb. Obuly si jeho boty a šli za čarodějnici se zprávou, že loupežníci zajali lidožrouta a čarodějnice má zaplatit vším drahým, co doma má. A tak Kuřátko přivedl své sourozence domů, s sebou přinesli bohatství a rodiče už nemuseli své děti zabíjet.

1. Jak se jmenuje česká pohádka s podobným motivem?
2. Jak se jmenovali postavy z naší české pohádky?
3. V čem se od sebe obě pohádky liší?

13. Ukázka z čítanky č. 2 - ŘECKO

Rozloha:	131 944 km ²
Počet obyvatel:	11 018 000
Hlavní město:	Atény (3 096 775 obyvatel, údaje z roku 2005)
Úřední jazyk:	Řečtina
Měna:	Euro (1 euro = 100 centů)
Státní zřízení:	Republika

Zeměpisné údaje

Řecko se rozkládá na jižním konci Balkánského poloostrova a na asi dvou tisících ostrovech, které tvoří okolo 20% celkové rozlohy země. Většina území Řecka je tvořena vápencovými skalami. Pobřeží je velmi členité a dlouhé přibližně 4000 kilometrů. Jsou zde tři hlavní pohoří. Od Albánie k Peloponésu se táhne pohoří Pindos. Dále na východ se nacházejí masivy pobřežních pohoří, jejichž vrcholem je nejvyšší hora Řecka Olymp (2917 m). Třetím hlavním pohořím jsou Rodopy, ležící na severovýchodě území a tvořící hranici s Bulharskem. Nejrozsáhlejší nížiny se nacházejí v oblasti Soluně a v Thesálii. Největším z řeckých ostrovů je Kréta (8336 km²). Hlavním souostrovím jsou Kyklady, ležící v jižní části Egejského moře. Kyklady jsou tvořeny asi dvěma stovkami vesměs malých ostrovů.

Podnebí

Řecko má středozemské klima s horkými, suchými léty a mírnými, vlhkými zimami, avšak na severu má klima pevninský charakter s horkými léty, většími srážkami a chladnějšími zimami. Průměrná teplota v Aténách je +28°C v červenci a +10°C v lednu. Ročně zde napadne 400 milimetrů srážek. V létě jsou zde tři skutečně suché měsíce. Na severu v Soluni je průměrná teplota +26°C v létě a +5°C v zimě. Na ostrově Korfu dosahují srážky místy až 13 000 milimetrů. Sníh padá pravidelně v horách na severu Řecka.

Doprava

V Řecku je 2650 kilometrů železničních tratí a 5500 kilometrů cest, z nichž více jak čtvrtina nemá zpevněný povrch. Řecké loďstvo je druhé největší na světě. Hlavními přístavy jsou Eleusis a Pordus poblíž Atén, dále pak Soluň a Volos.

Zemědělství

Práce v zemědělství je hlavní činností obyvatel Řecka. Hlavní plodinou je pšenice, která roste v zimě a využívá tak zimních srážek. Dalšími plodinami pro potravinářský průmysl jsou brambory, cukrová řepa a ve vlhčích oblastech rýže. Pro vývoz se pěstuje především tabák, bavlna, vinná réva a olivy. Vinice jsou zakládány zejména na jihu, tabák se pěstuje na severu. Rozšířené je i pěstování oliv a Řecko je třetím největším dodavatelem olivového oleje na světě. Dalšími důležitými plodinami jsou mandarinky, pomeranče a citrony. Na pastvinách jsou chovány kozy a ovce.

Průmysl, nerostné bohatství a energetika

Většina průmyslu byla vždy spojována se zemědělskou produkcí nebo s lodním průmyslem. Postupně se rozvinul i průmysl textilní, chemický a hutní.

V horách jsou malé zásoby mnoha různých surovin, včetně azbestu, bauxitu, chromu, uhlí, železa, olova, manganu a niklu. 72% elektrické energie se vyrábí v tepelných elektrárnách, které využívají i dovážené palivo. 28% produkují vodní elektrárny.

ŘECKO – Bazalka

Kdysi dávno žili muž a žena. Neměli žádné děti. Žena prosila Boha:

„Bože můj, dej mi dítě, i kdyby to měl být květináč s bazalkou.“

Bůh ji vyslyšel a žena porodila květináč s bazalkou. Jak šly roky, květináč s bazalkou rostl, až byl tak velký jako džbán a bazalka stejně velká jako révový keř. Květináč stál na okně. Jednoho dne procházel pod oknem princ a bazalka se mu zalíbila. Zaklepal na dveře a otevřela mu žena.

„Dej mi ten květináč s bazalkou,“ poprosil ji. „Dám ti peněz, kolik budeš chtít.“ Žena váhala, ale protože byla chudá, nakonec souhlasila. Řekla si o sto tisíc zlatých. Princ se vrátil do zámku, poslal jí sto tisíc a dostal květináč s bazalkou. Postavil si ho do okna ve svojí komnatě a každé ráno i večer ho zaléval.

Princ měl ve zvyku obědovat a večeřet ve své komnatě. Jednoho večera mu jídlo přinesli zase nahoru, ale zbytky po jídle zapomněli odnést. Princ se po večeři pokochal svojí bazalkou, pak si lehl a usnul. U hlavy mu hořela lampička a u nohou svíčka. Sotva usnul, z bazalky vystoupila dívka, jejíž krása se na světě nemohlo nic vyrovnat. Dobře se najedla a potom přenesla lampičku k princovým nohám a svíčku mu dala k hlavě.

Ráno, když se princ probudil, vidí, že je jídlo dojedeno a že má svíčku u hlavy a lampičku u nohou. Bylo mu to divné, protože dveře byly celou dobu zavřené na petlici. Další noc se to opakovalo. Třetí noc se tedy princ rozhodl neusnout a hlídat. Když dívka opět vystoupila z bazalky, nechal ji najíst, ale když se chystala vzít lampičku od jeho hlavy, chytil ji za ruku a řekl:

„Proč se, světlo moje, neobjevíš ve dne a děláš všechno v skrytu noci?“

„Teď jsem tvá,“ odpověděla mu. „Ale nikomu, prosím, nikomu mě neprozrad.“

„Dobře, nikomu nic neřeknu,“ slíbil princ. A přikázal služkám, aby mu nosily více jídla.

Uběhlo mnoho měsíců a princ musel jít společně se svým otcem do války. Poprosil matku, aby každé ráno i večer bazalku zalévala. A služky ať dál nosí do jeho komnaty jídlo. Nikdo cizí tam ale nesmí vkročit a klíč ať má matka stále u sebe, ať sama odemká a zamyká. Dívce řekl:

„Musím do války. Jídlo ti budou nosit dál a bazalku bude zalévat moje matka. A ty, až se budeš ukládat ke spánku, nezapomeň zastrčit petlici. Čekej, dokud se nevrátím z války. A neboj se, vrátím se brzy.“

Princ odjel a královna odemkala komnatu, služka prostírala stůl a královna za ní zase zamykala. Ráno i večer chodila královna bazalku zalévat.

Princ byl zasnouben s vezírovou dcerou, ale od té doby, co se mu zjevila dívka z bazalky, na svoji snoubenku dočista zapomněl a vůbec za ní nechodil. Vezírově dceři se to zdálo divné. Chtěli je oddat, ale princ se vymlouval, že ještě není ten pravý čas, a nakonec odjel do války.

Když byl ve válce, přišla vezírova žena s dcerou na návštěvu do královského paláce. Trochu poseděly a pak je královna provedla po komnatách. Vezírova dcera chtěla, aby jí královna odemkla komnatu jejího snoubence.

„Ach, dceruško,“ řekla královna, „tvůj snoubenec přísně zakázal, aby kdokoli vstoupil do jeho komnaty.“

„Pro mě to přece uděláš,“ naléhala vezírova dcera.

Královna jí nechtěla zkazit radost a dveře odemkla.

Vezírova dcera vstoupila dovnitř do princovy komnaty a obě matky zůstaly venku. Dívka z bazalky zrovna seděla u okna a česala se. Vlasy, které si vyčesala, házela do moře. V moři se její vlasy proměňovaly v zlaté rybky.

Když ji vezírova dcera spatřila, řekla si v duchu: „Aha, tak můj snoubenec má u sebe v komnatě nějakou dívku a já o tom nic nevím!“

Zprudka do dívky v okně strčila a svrhla ji dolů do moře. Naštěstí ale právě v tu chvíli zapadalo slunce, zachytilo dívku do svých paprsků a odneslo ji ke své matce. Vezírova dcera vyšla z komnaty a královna za ni zase zamkla. Když šla potom královna zalít bazalku, našla ji povadlou. Divila se tomu, ale večer jako obvykle odemkla služce s jídlem. Ráno šla zase zalít bazalku, ale ta byla uschlá a jídlo bylo netknuté.

Uběhly dva tři měsíce a král s princem se vrátili z války. Královna vrátila princovi klíč a princ běžel rovnou do své komnaty. Odemkl a co nevidí! Bazalku je úplně suchá.

Rozplakal se a zavolal svou matku:

„Proč jsi moji bazalku nezalévala a nechala ji uschnout?“

„Zalévala jsem ji,“ bránila se matka, „nevím, proč uschla.“

„Tak musel být v mojí komnatě někdo cizí,“ řekl princ. „Kdo tam byl?“

„Jednou přišla na návštěvu tchyně s tvojí snoubenkou a tvoje snoubenka mě prosila, aby se mohla podívat do tvé komnaty. Nechtěla jsem jí zkazit radost, a tak jsem ji pustila dovnitř.“

„Ach, to kvůli ní bazalka zvadla. Proč jsi jí otvírala?“

Princ z hlubokého žalu těžce ochorel. Když ho pak vezírova dcera chtěla navštívit, vyhnal ji ze zámku.

Dívka z bazalky se každý večer ptala slunce:

„Co dělá můj princ? Už se vrátil z války?“

„Ještě ne,“ odpovídalo slunce.

Až jednou večer slunce na její otázku odpovědělo:

„Princ se už vrátil, ale onemocněl. Král pozval ty nejlepší lékaře, ale oni princovu nemoc vyléčit neumějí. Oči stále upírá jenom na uschlou bazalku a vypadá to, že umře.“

„Moc tě prosím,“ řekla dívka, „až půjdeš zítra svítit světu, vezmi mě do svých paprsků a vrať mě do bazalky. Moc tě prosím.“

Ráno ji slunce vzalo do svých paprsků a přeneslo ji do bazalky. Bazalka přišla k sobě a zase se zazelenala. Jakmile princ spatřil, že se bazalka zase zazelenala, nemoc ho přešla. Hned poslal všechny ven z komnaty. Mysleli si, že se zbláznil. Když mu večer prostřeli stůl, zavřel dveře na petlici a dívka vystoupila z bazalky. Princ se jí hned ptal, co se s ní stalo, že se mu ztratila, a jak se dostala zpátky.

„Jednou, když jsem seděla u okna,“ řekla mu, „a česala si vlasy, otevřely se dveře, vešla nějaká dívka, strčila do mě a já padala do moře. Slunce, které zrovna zapadalo, mě zachytilo do svých paprsků a odneslo mě ke své matce. Každý večer jsem se slunce ptala, co s tebou je. Když jsem se dozvěděla, že je s tebou zle, poprosila jsem ho, aby mě zaneslo zpátky do bazalky.“

„Ta, co tě shodila do moře,“ řekl princ, „je vezírova dcera a moje snoubenka. Co chtěla udělat tobě, uděláme teď my jí.“

Druhého dne řekl princ matce, aby vystrojili veselku, že si vezme vezírovu dceru. Ozámili to také vezírovi, aby nevěstu přivedl. Večer, když svatebčané dorazili, odvedl princ vezírovu dceru do své komnaty a shodil ji z okna dolů do moře, aby ji sežraly ryby. Ven z komnaty s ním vyšla dívka z bazalky a všichni mysleli, že je to vezírova dcera. Podali si ruce a v neděli jim nasadili věnec. Já tam byl taky a dělal jsem křoví.

(Ukázka z Šourek, P. *Řecké pohádky, bajky a anekdoty*. 1.vyd., Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-7272-017-1 (brož.) s. 41 – 44)

Autoři českého překladu Petr Šourek a Denis Kostomitsopoulos v ediční poznámce knihy uvádějí, že čerpali ze tří zdrojů. Z díla Neoellinika laografika keimena. Ze sbírky klasických pohádek Ellinika paramythia a ze sbírky Ta paramythia tou laou mas. Autoři se snažili českému čtenáři předložit především ty motivy, které nejsou příliš známé.

I mezi řeckými pohádkami se objevuje Šípková Růženka nebo kocour v botách. V některých případech autoři použili výrazové prostředky českých pohádek pro navození atmosféry. Řecké pohádky jsou na výrazové prostředky chudé. Ve většině případů ale dodržovali překlady přísně podle originálů.

Stručné obsahy dalších „vzorkových“ řeckých pohádek

Dcera černokněžky

Kdysi dávno žil jeden král, který se jmenoval Janek (Šourek 2000, s. 108). Matka ho nutila, aby se oženil, ale on si chtěl vzít jediné ženu jako krev a sníh. Tak mu matka poradila, že má sestoupit do Podsvětí, tam, že najde nevěstu, kterou hledá. Princ tedy sestoupil do Podsvětí a našel dceru černokněžky. Byla opravdu taková, jakou hledal. Dcera černokněžky u sebe prince schovala, protože matka by ho jinak snědla. Když se dosyta najedla jiného jídla, mohl princ vylézt ze skrýše. Matka se ještě chvíli zdržela a pak odešla. Nechala prince s dcerou Maryškou doma samotné. Janek s Maryškou ale neváhali a dali se na útěk. Když matka zjistila, že Maryšku utekla, začala ji pronásledovat. Proměnila se v černý mrak. Aby je černokněžka nenašla, přeměnili se Janek s Maryškou nejdříve v kostelík s ikonkou, poté v pramen s vodou a do třetice v moře s kachničkou. Matka ale poznala v kachničce svoji dceru. Řekla jí, že až se princ vrátí k matce, zapomene na ni. Matka ho umyje a učeše mu vlasy a on na Maryšku zapomene. Tak se také stalo. Janek zapomněl a zasnoubil se s jinou dívkou. Maryšky se zatím ujala stařenka. Když Maryška zjistila, že se Janek bude ženit, vytvarovala z těsta tři ptáčky a poslala mu je. Ptáčci začali zpívat písničku o tom, jak princ zapomněl na Maryšku, když ho matka umyla a učesala. To mu otevřelo mysl a vzpomněl si, že Maryšku miloval. Těžce ochořel. Nikdo mu nedokázal pomoci. Když Janek Maryšku opouštěl, nechal jí prsten, medailon a náušnice. Maryška upekla pro prince krocana a dala do něj prsten. Stařenka krocana donesla do paláce. Janek našel prsten. Odměnil stařenku a nechal si přinést další jídlo. Maryška připravila zeleninovou pitu a do těsta dala medailonek. Když našel princ v pitě medailonek, chtěl od stařeny vědět, kde dívku ukrývá. Stařenka to princovi prozradila. Vydal se Maryšku hledat a přivezl si ji domů jako nevěstu. A byla svatba a veselice, pili, hodovali převelice. (Šourek 2000, s. 112)

Hoře

Kdysi dávno žili král a královna a měli syna a dceru. Sloužila u nich služka, která na všechno říkala: „Né! Hoře!“ (Šourek 2000, s. 104)
Jednoho dne se jí princezna zeptala, proč pořád říká Né! Hoře! Služka jí odpověděla, že se nemá ptát nebo ho sama pozná. V tom na ulici někdo zvolal: „Prodám hoře!“ Princezna si tedy hoře koupila. V krabičce si domů přinesla malého červíka. Krmila ho, až se z něj stala obrovská přišera. Přišera sežrala krále, královnu. Zpustošila celou vesnici. Jen princeznu ušetřila. Ta si sbalila všechny své věci a vydala se na cestu. Vylezla na strom, pod kterým byla studánka. Ke studánce se přišel napít princ a uviděl v hladině krásnou princeznu. Odvedl si ji domů a vzal si ji za ženu. Mladý král musel odjet do války. Svěřil tedy svoji ženu do rukou matky. Mladá královna mezi tím porodila první dítě. Přišla ji ale navštívit obluda a dítě snědla. Když se tchyně ptala, co je s dítětem, královna odpověděla, že měla obrovský hlad a dítě snědla. Tak se stalo i s dalšími dvěma dětmi. Obluda přišla, snědla miminko a královna vykřikla: „Né! Hoře!“ Když zmizelo i třetí dítě, rozhodla se tchyně říci synovi pravdu. Že totiž jeho žena všechny děti snědla. Když to král uslyšel, poslala královnu tam, odkud přišla. Nezbývalo jí nic, než odejít. Odešla do hor. Tam se znovu potkala s obludou a doufala, že už konečně sní ji, aby nemusela tak trpět. Hoře jí ale přišlo vrátit všechny děti. Tolik si vytrpěla, ale obludu neprozradila. Hoře se propadlo do země a už nikdy ho královna neviděla.

Bratr a sestra

Kdysi dávno žili bratr a sestra. Byli chudí. Bratr kácel v lese dřevo a sestra se starala o domácnost. Uklízela a vařila, když měla co. (Šourek 2000, s. 41) Jednou bratr vypomohl cizímu člověku, který mu za pomoc zaplatil tři měďáky. Za tři měďáky bratr koupil tři sardinky a donesl je sestře. Měla je schovat k večeři. Bratr odešel do lesa. Na dveře chaloupky zaklepaly tři ženy. Chtěly si odpočinout a tak je dívka pustila dovnitř. Neměla je čím pohostit. Přinesla jim tedy tři sardinky s octem a vodou. Odvděčily se jí tím, že změnily její osud. Když se česala, padaly jí z vlasů perly. Umyvadlo, ve kterém se umývala, přetévalo rybami. Když se sušila, ručník byl plný voňavých růží. Když se bratr vrátil večer domů z lesa, viděl místo tří sardinek velké ryby. Lekl se, že je sestra ukradla. Ta mu ale vypověděla příběh se sudičkami. Druhý den šel do města prodat perly. Kupci mu ale nevěřili, že jsou perly jeho. Převedli ho před krále. Bratr králi vypověděl vše o své sestře. Král se chtěl sám přesvědčit. Nechal si sestru přivést do paláce. Pokud bude všechno, co mu bratr pověděl, pravda, vezme si dívku za ženu. Při cestě po moři se dívce udělalo nevoľno. Na pomoc jí přispěchala Cikánka. Když slyšela, kam má dívka namířeno, bodla ji do hlavy jehlicí. Dívka se proměnila v malého ptáčka. Cikánka se převlékla do dívčinych šatů a zakryla si obličej tak, že ji ani bratr nepoznal. Když král viděl, jak je dívka šeredná, zalekl se. Vymluvila se, že je tak ušmudlaná z dlouhé cesty. Umyla se, učesala, usušila, ale stále byla černá. Když ji král znovu spatřil, rozkřičel se. Bratra dal uvěznit a sestra měla hlídat krůty. Aby se uklidnil, vyšel si do zahrady. Na stromě seděl ptáček. Zpíval králi o krásné dívce, které padaly perly z vlasů, v umyvadle, kde se myla plavaly ryby, a když se sušila byly v ručníku růže. Král si zavolal zahradníka a ptáčka chytily. Král hladil ptáčka po hlavě a zavadil prstem o jehlicí. Vytáhl ji a z ptáčka se stala krásná dívka. Bratra propustili z vězení a cikánku rozsekali na kousky. (Šourek 2000, s. 44)

Trpělivý kámen

Kdysi dávno žil jeden princ a ten umřel neumřel. (Šourek 2000, s. 123) Byl uložen ve zlaté truhle, na prsou mu ležela kniha. Prince probudit mohla jediná dívka, která by mu čtyřicet dní a čtyřicet nocí četla z knihy života. Žádné z dívek se nechtělo knihu tak dlouho číst. Až se odhodlala jedna chudá, chytrá dívka. Sedla si vedle postele a začala číst. Četla již třicet devět dní a nocí. Tu za ní přišla černoška a namluvila jí, že si může odpočinout. Že ji vzbudí, až se princ bude probouzet. Protože byla dívka velmi unavená, souhlasila. Lehla si na koberec a usnula tvrdým spánkem. Princ se probudil a spatřil černošku. Řekla mu, že to ona mu po čtyřicet dní četla knihu života a ta dívka, co leží na zemi, je jen její služebná, která jí dělala společnost. Princ se tedy oženil s černoškou. Po svatbě se vydal do dalekého města. Zeptal se, co má manželce přivést. Chtěla drahé šaty, šperky, klobouk a voňavky. Protože byl král hodný, zeptal se i služky, co by chtěla přivést. Přála si trpělivý kámen a vražedný nůž. Na cestě zpátky se králi konečně podařilo sehnat i věci pro služebnou. Prodavač králi řekl, že musí sledovat toho, kdo tyto dary dostane. Až se bude chtít zabít, má s ním princ mluvit. Předal tedy všechny dary a viděl, jak dívka s trpělivým kamenem a vražedným nožem utíká do sklepa. Tam se chtěla zabít, ale princ na ni promluvil. Zeptal se jí, proč se chtěla zabít. Vyprávěla mu svůj příběh a konečně vypověděla, že černoška není ta, která princovi četla. Princ vzal dívku do náruče a černošku nechal přivázat na koňský ocas a vláčet po celé zemi. Pak se oženil s chudou dívkou a žili dobře a my tady ještě líp. (Šourek 2000, s. 125)

Královna oslice

Kdysi dávno žili dva bratři. (Šourek 2000, s. 94) Po smrti otce si spravedlivě rozdělili pole. Ale jednomu bratrovi se dařilo dobře a druhému špatně. A tak se ten nešťastný vydal hledat svoji sudičku. Na cestu se ptal lišky, řeky a nakonec hory. Ta mu poradila, že svou sudičku najde tam, kde vychází slunce. Putoval tedy dál. Nakonec narazil na

vysoký dům. Spatřil u něj ženu, která pekla chléb. Byla to sestra jeho sudičky. Mužova sudička ležela doma na lenošce a hrála si se zlatým jablkem. Muž tedy poprosil o pomoc druhou sudičku. Poradila mu, aby se vkradl do komnaty její sestry a odnesl klec se slepicí. Slepice mu bude každý den snášet jedno zlaté vejce a on bude boháč. Muž tak učinil, vrátil se se slepicí domů a celá rodina žila v blahobytu. Náhle ale muž onemocněl a zemřel. Žena se znovu provdala. Nový manžel na ni naléhal, aby mu prozradila, odkud bere peníze. Ukázala mu tedy slepici. Chtěl ji jen pro sebe. Žena mu ji ale nechtěla dát, chtěla ji dát svým dětem. Muž se rozčílil a zakroutil slepici krkem. Poručil ženě, aby slepici uvařila a všechny vnitřnosti mu nechala. Děti přišly domů ze školy, a aby otčím nepoznal, že slepici jedly, snědly hlavu, srdce a játra. Chlapec, co snědl slepičí hlavu, byl najednou velmi moudrý. Ten, co snědl srdce, viděl do lidských srdcí. A ten, co snědl játra, nacházel každé ráno pod polštářem zlatáček. Bratři se vydali do světa. Na rozcestí se pak vydal každý vlastní cestou. Jeden z nich došel do království, kde princezna dával svým nápadníkům hádanky. Pokud je neuhádli, sama je zabila. Chytrému bratrovi položila hádanku: „Který strom nikdy neuschne a nese dva druhy hrušek? Bílé nejbělejší, černé nejčernější?“ (Šourek 2000, s. 97) Mladík odpověděl, že stromem je čas a hruškami den a noc. Protože to byla správná odpověď, musela si princezna vzít mladíka za muže. Po čase jí dokonce prozradil své tajemství. A ona se ho rozhodla zabít. Chtěla jeho zlatá játra. Shodila mladíka do strže. Mladík se ale po několika dnech probudil. Hledal něco k snědku a narazil na fíkovník se světlými a tmavými fíky. Když snědl tmavý, stal se z něj osel. Když světlý, byl znovu člověkem. Mladík donesl fíky i princezně. Ochutnala tmavý a změnila se v oslici. Chlapec ji hnal před sebou pryč od paláce. Setkal se se svými bratry a vypověděl jim vše, co se stalo. Král slyšel o chytrosti bratrů a vydal se za nimi prosit o pomoc. Hledal totiž svoji dceru. Když za nimi tedy přišel, věděli bratři, co dělat. Dali oslici světlý fík. Změnila se znovu v princeznu a z vděčnosti padla mladíkovi k nohám. Když král viděl, že jeho dcera dostala rozum, znovu je oddal a od té doby žili všichni dobře a my ještě líp. (Šourek 2000, s. 98)

Apollónios a Archistráta

Žil jednou jeden král. Jmenoval se Apollónios a za ženu měl královnu jménem Archistráta. (Šourek 2000, s. 60) Vypluli na dalekou cestu po moři a na palubě lodi královna porodila krásnou dcerku. Z těžkého porodu královna tak zeslábla, že si všichni mysleli, že je mrtvá. Položili ji do zlaté truhly a vhodili do moře. Truhla doplula až ke klášteru, kde ji vylovili z vody mniši. Když truhlu otevřeli, královna Archistráta procitla. Vzpomněla si, co se stalo. Zůstala v klášteře a stala se jeptíškou. Král se zatím s dcerou vrátil na panství. Musel ale odjet do války. A tak svěřil svou krásnou dceru do rukou souseda vezíra Strongýla. Ten měl však dceru velice ošklivou. A ta ošklivá záviděla krásné její krásu. Rozhodla se tedy krásnou princeznu zabít. Poručila sluhovi, aby dívku odvezl co nejdál do moře a tam aby ji utopil. Sluhovi se dívky zželelo a vysadil ji na opuštěném pobřeží. Princezna se vydala cestou po pobřeží a uviděla psy a pastýře. Ptala se jich na cestu do města. Poradili jí. Cestou ji přepadli loupežníci, kteří ji prodali do otroctví. Měla svému pánovi prostitutci vydělat peníze. Každého ale prosila, že je panna, aby ji nechali. Jednou ji spatřil král, a protože byla moc krásná, zamiloval se do ní. Když se Apollónios vrátil z války, dozvěděl se, že jeho dcera zemřela. Zdrčen smutkem nastoupil na loď s černou plachtou a nechal se hnát větrem. Vítr ho dovezl až do města, kde byla jeho dcera otrokyní. Protože byl přemožen smutkem, s nikým nemluvil. Pán, u kterého byla princezna otrokyní, jí slíbil, že když dokáže, aby muž promluvil, propustí ji na svobodu. Dívka muži zazpívala píseň o svém původu a král v ní poznal svou dceru. Promluvil. Princ, který byl do princezny zamilovaný, požádal o její ruku. Společně odjeli z města. Nasedli na loď a jejich cesta vedla kolem kláštera. Vešli do kláštera pomodlit se a král Apollónios se znovu setkal se svou královnou

Archistrátou. Zlého Strongýla a jeho dceru nechal zamknout v domě a celý dům zapálil. Všichni uhořeli. Princ s princeznou se vzali a žili šťastně a vedlo se jim dobře a nám ještě líp. (Šourek 2000, s. 64)

Kmotr Cháros

Jednou se jednomu člověku nechtělo umřít, a rozhodl se proto vyhledat Chárose, zkmotřit a spřátelit se s ním, aby ho potom, až nastane jeho čas, ušetřil a neodnesl. (Šourek 2000, s. 72) Chárose skutečně našel, nechal ho pokřtít svého syna a spřátelili se. Vypověděl mu, co po něm chce. Cháros mu ale pověděl, že o tom, koho si odvede, nerozhoduje on. Může mu ale zajistit místo v Ráji. Když přišla mužova chvíle, dostavil se i Cháros. Skutečně muže odnesl do Ráje, ale říkal mu, že ať uvidí, co uvidí, nesmí nikomu v ničem radit a plést se do cizích věcí. Jinak že bude z Ráje vyhozen. Muž ho ale neuposlechl, a když viděl orače, který má zapřaženého jednoho volka před pluhem a druhého za pluhem, začal mu radit. Tu ho uchopila za rameno ruka a vyhodila za bránu Ráje. Tak se to opakovalo ještě dvakrát. Když viděl, jak se v jednom hrnci vaří tučné, olejem nasáklé jídlo a v druhém suché jídlo bez kapky oleje. A když viděl ženu, která ze stromu fíkovníku sbírala zralé i nezralé plody. Napotřetí už nedokázal ani Cháros vrátit muže zpátky do Ráje a odvedl ho tedy do pekla. A když se muž ptal, proč se v Ráji všechno dělo tak, jak viděl, dostal odpověď, že proto, že to tak stvořil Bůh. Pluh se dvěma voli, jedním před a jedním za, je rozhádaný manželský pár. Dva hrnce, jeden s mastným, druhý se suchým jídlem, jsou boháč a chudák. Žena, která trhá fíky bez rozdílu, je smrt. Smrt si nevybírá, koho si vezme. Mladého, starého či dítě. A co nakonec získal tím, že měl za kmotra Chárose? – Nic, stejně umřel a skončil v pekle. (Šourek 2000, s. 75)

Kristus a hodný syn

Žili jednou tři princové. Rodiče jim zemřeli. Předě dveřmi jejich domu rostl fíkovník obsypaný fíky. (Šourek 2000, s. 76) Každému z bratrů patřila jedna větev fíkovníku. A střídali se v hlídání stromu. Když hlídal nejstarší bratr, přišel za ním Kristus, převlečený za chudáka a chtěl dva fíky, protože mu vyschlo v krku. Bratr mu tedy dal fíky, ale z větve nejmladšího. Když hlídal prostřední bratr, vše se znovu opakovalo. Když hlídal nejmladší, přišel za ním chudák Kristus a bratr mu utrhl fíky se své vlastní větve. Když to Kristus uviděl, přijal nejmladšího za svého syna. Oba se spolu vydali na cestu. Došli do vesnice, kde se zrovna konala svatba. Když svatebčané viděli chudáky, dali jim najíst. Tu Kristus povídá, aby dali nevěstu jeho synovi. Dát mu ji nechtěli, protože byl chudák a ona bohatá. Tak jim Kristus řekl, aby zarazili do země pochodeň, když se do rána obsype plody, dají dceru jeho synovi. Pochodeň se skutečně do rána obsypala hrozny, jablky a hruškami. Dívka si tedy vzala chudáka. Kristus je vzal do jiné vesnice, kde jim postavil domek. Narodilo se jim dítě. Po nějaké době přišel do jejich domu žebrák znovu, zavšivený a plný boláků. Dívka ho pozvala domů, omyla ho, ošetřila. Vodu, ve které ho myla, neměla vylévat. K jídlu si chudák poručil kus opečeného masa z jejich dítěte. Mladík šel a uřízl kus masa z nohy dítěte. Když vzal Kristus ten kus masa do ruky, zmizel. Voda se proměnila ve zlato a noha dítěte byla netknutá. Tak manželé poznali, že se setkali s Kristem. Vyběhli ven a hledali hosta, ale nikoho nenašli. (Šourek 2000, s. 78)

Devět divokých labutí a krásná Helena

Kdysi dávno v jednom království žili král a královna. Měli devět synů a dceru Helenu. (Šourek 2000, s. 79) Maminka jim zemřela a otec se znovu oženil. Macecha neměla děti ráda. Chtěla se jich zbavit. Poradila jí stařena, že má prince začarovat v labutě. Ona tak také udělala. Princové létali každý den pryč z paláce a vraceli se jen na noc. To ale maceše nestačilo, chtěla je zabít. Labutě na nic nečekaly, upředly z rákosu kobereček a

na něm odnesly dívku pryč. Našly si místo daleko od lidí, kde byly v bezpečí. Princezna byla smutná, že nedokáže svým bratrům pomoci. Ve snu se jí zjevila stařena, která jí poradila, že má natrhat kopřivy, upříst z nich nit, z nitě udělat košile pro své bratry. Nesmí ale během práce s nikým promluvit. Pracovala dnem i nocí sama v jeskyni. Jednoho dne ale na její jeskyni narazil princ, který se vydal na lov. Dívka, kterou spatřil, byla tak krásná, že se do ní princ zamiloval. Nechal si ji odvést na svůj zámek. I tam ale princezna šila košile pro své bratry. V noci chodila pro kopřivy do zámeckého parku. Uviděla ji stařena, která řekla králi, že má v domě čarodějnici, co chodí trhat o půlnoci čarodějné bylí. Princ se chtěl sám přesvědčit a skutečně viděl, jak dívka v zahradě trhá kopřivy. Dal ji zavřít do vězení. I ve vězení dívka šila košile. Pomáhali jí myši, které jí podávaly kopřivové nitě. Čarodějnice měla být upálena. Na náměstí byla připravena hranice, princezna na ni byla přivedena. V tom se zvedl veliký vítr. Princeznini bratři přiletěli, princezna vyhodila košile do vzduchu. Každá z labutí chytila jednu košili do zobáku a proměnila se znovu v prince. V tom okamžiku už mohla princezna začít znovu mluvit a vyprávěla celý svůj příběh. Princ se zaradoval a odvedl si Helenu i její bratry do svého zámku a tam žili od té doby šťastně. (Šourek 2000, s. 81)

Slovníček

Apollónios – řecké mužské jméno (např. Apollónios z Rhodu, spisovatel nebo Apollónios z Pergy, matematik)

Archistráta – řecké ženské jméno

bazalka - Jednoletá bylina, 20 až 40 cm vysoká. Pochází pravděpodobně z Přední Indie, pěstována je však již od starověku, do střední Evropy se dostala v 16. století. Mladé listy bazalky se užívají k přípravě salátů a sušené listy jako koření zejména na maso, ryby, luštěniny, k ochucování tvarohu a uzenin, ale i do polévek a omáček. Silice získané z bazalky se také užívají při výrobě voňavek.

fíky, fikovník – je české rodové jméno používané pro několik málo druhů rodu *Ficus* z čeledi morušovníkovité - většinou druhů tohoto rodu v češtině přísluší rodové jméno fíkus. Nejznámějším fikovníkem je fikovník smokvoň, jehož plody, nazývané fíky, jsou oblíbeným ovocem užívaným jak k přímé konzumaci, tak k přípravě složitějších pokrmů a nápojů.

Helena - je v řecké mytologii dcerou nejvyššího boha Dia a jeho milenkou Lédy. Byla uznávána jako nejkrásnější z žen.

Cháros – jméno zřejmě inspirované Charónem. Jak vyplývá z pohádky Kmotr Cháros, plní Cháros podobnou funkci, jako Charón.

Podsvětí - v řecké mytologii se jinak říká *říše mrtvých*. Vládne jí bůh Hádes, bratr Dia. Na začátku vstupu do podsvětí projde duše kolem trojhavého psa, který do říše mrtvých nepustí nikoho živého. Duše poté potká převozníka, kterému musí zaplatit dvě ma mincemi. Převozník ji převezme přes řeku Styx. Na druhé straně se napije z řeky Léthé a zapomene na pozemský život. V podzemí si buď odpykávají tresty udělené bohy, nebo odpočívají.

pita – také známa jako arabský chléb, pšeničná placka, slouží jako příloha

rákos - je rod trav, tedy z čeledi lipnicovitých. Jedná se o vytrvalé byliny. Stébla dorůstají výškou zpravidla 0,5-4 m, vzácně až 10 m. Čepele listů jsou většinou ploché, vzácněji svinuté, 6-50 mm široké. Plodem je obilka. Celkově jsou známy asi 3 druhy, rod je rozšířen po celém světě.

vezír - vysoký politický poradce nebo ministr

Typologie řeckých pohádek

Řecké pohádky nás ve většině případů nezavádí na konkrétní místa. Začátek nás odkazuje do dávných dob. „Kdysi dávno žili dva bratři.“, „Kdysi dávna žil jeden princ a ten umřel neumřel.“ Případně se dozvídáme, že osoba existovala, ale nevíme v jaké době. „Jednou se jednomu člověku nechtělo zemřít.“, „Žil jednou jeden král.“ V pohádce Dcera černokněžky jsme zavedeni do Podsvětí, kde princ hledá svou vysněnou nevěstu. V pohádce Kmotr Cháros zase do Ráje a Pekla.

V řeckých pohádkách nacházíme přirozeně motivy, jména, místa, vycházející z řecké mytologie. Například již zmiňované Podsvětí. Setkáváme se s Chárosem, který odvádí lidi ze světa a podle jejich pozemských skutků je umísťuje do Nebe nebo Pekla. S králem Apollóniem a jeho ženou Archistrátou. A nesmí chybět krásná Helena, sestra devíti bratrů zakletých do labutí.

I v řeckých pohádkách, stejně jako v italských, je vidět rozdíly mezi bohatými princí, králi, královnami a chudými bratry, sestrami. Princové většinou získají to, co chtějí díky tomu, že uplatí penězi chudé. V naší vzorové pohádce získal princ svoji Bazalku za sto tisíc zlatých.

V řeckých pohádkách je zajímavé přeskokování v dějových liniích. V pohádce Apollónios a Archistráta je údajně mrtvá královna Archistráta zavřena do truhly a vhozena do moře. Chvilí ještě sledujeme osudy jejího manžela a dcerky. Pak nás ale vypravěč přeměruje na osud královny Archistráty. „Pojďme se ale podívat, co se stalo s královnou Archistrátou.“ Dozvíme se, co se s ní dělo, když mniši našli zlatou truhlu a vytáhli ji z vody. A znovu nás čeká zvrat a vracíme se k Apollóniovi a jeho dceři. Nakonec se osudy všech postav střetávají. V pohádce Královna oslice zase sledujeme, jak nevlastní otec zakroutil krkem slepici, která každý den snášela zlaté vejce. Matka musela slepici uvařit. Otec chtěl nechat vnitřnosti. Ale chlapci, když přišli ze školy, vnitřnosti snědli. Otec se velice rozhněval a chlapce proklínal. V tom nám vypravěč přesouvá od rodičů k dětem. „Pojďme si nyní podívat, co se dělo s chlapci.“

Záporné postavy bývají velmi krutě potrestány. Dobro vítězí nad zlem a zlo musí být potrestáno tak, jak si zaslouží. V pohádce Bazalka je zlá vezírova dcera vyhozena z okna. Je potrestána tak, jak ona chtěla ublížit Bazalce. V jiné pohádce je černoška přivázána na koňský ocas a tahána po celé zemi. V pohádce Apollónios a Archistrát uhoří záporné postavy v zapáleném domě. Na rozdíl od italských pohádek zemře záporná postava díky zásahu druhého člověka. Král Apollónios přikáže zavřít Strongýla a jeho dceru v domě a dům zapálit. Princ rozhodne přivázat černošku na koňský ocas. Princ sám strčí do vezírovi dcery, která vypadne z okna do moře.

I v řeckých pohádkách se objevují verše. Nejčastěji jde o píseň, kterou přednáší dívka muži. Chce mu tak vypovědět svůj příběh. V pohádce Bratr a sestra zpívá princezna zakletá do ptáčka tuto písničku: „Já jsem ten ptáček, zpěvák, / co když se češe, padají perly, / co když se umyje, skákají ryby, / co když se suší, padají růže.“ V pohádce Apollón a Archistráta zpívá princezna za doprovodu kytary píseň svému otci. „Ó pane Apollóne, Archistráta, moje máma, / byla, když porodila, v půli cesty moři dána. / Bud' proklet, Strongýlo, a s tebou ona strašná chvíle, / kdy mě můj otec nechal, u tebe, zrádče, na tvém sídle.“ A samozřejmě nechybí veršovánky v závěru. „A byla svatba veselice, / pili, hodovali, převelice.“

V pohádce Kmotr Cháros vystupuje Cháros nejen jako smrt, ale i jako hodnotitel situací. Reaguje různými průpovídkami na mužova neuposlechnutí v Ráji. „Sám nikdo nic nepořídí, ani v Ráji.“ „Střevo, co si potřebuje prdnout, si prdne, ať je kdekoliv.“ „Pita vpředu, pita vzadu, mluvit chci a dát vám radu.“

Něco o jazyce

Řečtina

Je indoevropský jazyk používaný především v Řecku a na Kypru, dále také v Turecku a některých emigračních zemích jako Austrálie, Spojené státy, Kanada aj. Současná řečtina je přímou pokračovatelkou staré řečtiny; tvoří samostatnou vývojovou větev indoevropské jazykové rodiny.

Přídechy se v řečtině dříve psaly před samohláskou na začátku slova. V současné řečtině se nepiší (původní rozdíl mezi samohláskami s přídechem a bez něj už zanikl).

- ostrý – ᾿ [h] – Ἄνα; ᾿α; ᾿ρ; α᾿υ; ε᾿υ; ο᾿υ
- jemný – [] – Αθηναί; ἀλφαί; αυ; ευ; ου

Přízvuk bývá vyznačen čárkou nad písmenem reprezentujícím přízvučnou samohláskou. U nápisů pouze velkými písmeny přízvuk vyznačen nebývá. Začíná-li slovo velkým písmenem a nad ním má být přízvuk, čárka se vyznačí před písmeno (např. ᾿Ε).

Základní pravidla čtení pro novořečtinu:

- αι = [e]
- οι = [i]
- ει = [i]
- υι = [i]

Je-li však nad ι dvojtečka (ϊ), pak se toto písmeno vyslovuje jako [j]: οϊ = [oj], αϊ = [aj] apod.

- ου = [u]
- ευ = [ef] nebo [ev] podle následující hlásky - pokud je neznělá, výslovnost je [ef], pokud je znělá, výslovnost je [ev], např. *efcharisto* (ευχαριστώ, "děkuji"), ale *Evropi* (Ευρώπη, "Evropa")
- β = [v]
- μπ = [b] či [mb], u některých slov [mp]
- ντ = [d] nebo [nd], u některých slov [nt]
- γ = znělé ch (tj. tvoří se stejným způsobem jako ch, zároveň však zní hlas), ve spojení γε a γι však zní jako [j]
- γγ = obvykle [ng], někdy [g]
- γκ = [ng], někdy [g].

Místo otazníku se v řeckém textu užívá středník, českému středníku odpovídá v řečtině povýšená tečka, která se v řečtině téměř neužívá. Apostrof v řečtině naznačuje zkrácení slova o samohlásku v místě, kde se stýká se samohláskou jiného slova. Např. *ja afto* (για αυτό) → *j' afto* (γι' αυτό) ("pro to").

Použitá literatura

Šourek, P. *Řecké pohádky, bajky a anekdoty*. 1.vyd., Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-7272-017-1 (brož.)

Internet

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pods%C4%9B%C3%AD>

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_\(mytologie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_(mytologie))

<http://botanika.wendys.cz/kytky/K60.php>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1kos>

http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1kos_obecn%C3%BD

Pracovní list č. 1 – literatura a sloh

☺ Úkol: Vyškrtej v osmisměrce všechna slova.

A	B	Y	K	Í	F	C	Y	A	C	Apollónios
P	V	I	J	H	R	G	N	T	D	Fíky
O	X	E	V	Í	W	E	B	Á	Z	Bazalka
L	B	A	Z	A	L	K	A	R	Ch	Cháros
L	D	E	N	E	T	Č	M	T	L	Pita
Ó	V	Ch	H	Š	O	Y	N	S	O	Archistráta
N	B	S	Á	R	Ď	A	T	I	P	Helena
I	T	R	X	R	Q	C	K	Ch	L	Vezír
O	Í	Ř	K	T	O	Á	N	R	M	
S	K	F	I	H	E	S	D	A	B	

☺ Úkol: Ke každému slovu napiš, o jaký jde výraz. Použij max. 5 slov. Pokud nevíš, co některá znamenají, najdi si jejich významy ve slovnících nebo na internetu.

Apollónios

Fíky

Bazalka

Cháros

Pita

Archistráta

Helena

Vezír

☉ Úkol: Vymysli příběh, ve kterém použiješ slova vyškrtná z osmisměrky.

Pracovní list č. 2 – literatura a sloh

☺ **Úkol: Přečti si část pohádky Bazalka. Čti pozorně a odpověz na otázky pod textem.**

Bazalka

Kdysi dávno žili muž a žena. Neměli žádné děti. Žena prosila Boha:

„Bože můj, dej mi dítě, i kdyby to měl být květináč s bazalkou.“

Bůh ji vyslyšel a žena porodila květináč s bazalkou. Jak šly roky, květináč s bazalkou rostl, až byl tak velký jako džbán a bazalka stejně velká jako révový keř. Květináč stál na okně. Jednoho dne procházel pod oknem princ a bazalka se mu zalíbila. Zaklepal na dveře a otevřela mu žena.

„Dej mi ten květináč s bazalkou,“ poprosil ji. „Dám ti peněz, kolik budeš chtít.“ Žena váhala, ale protože byla chudá, nakonec souhlasila. Řekla si o sto tisíc zlatých. Princ se vrátil do zámku, poslal jí sto tisíc a dostal květináč s bazalkou. Postavil si ho do okna ve svojí komnatě a každé ráno i večer ho zaléval.

Princ měl ve zvyku obědovat a večeřet ve své komnatě. Jednoho večera mu jídlo přinesli zase nahoru, ale zbytky po jídle zapomněli odnést. Princ se po večeři pokochal svojí bazalkou, pak si lehl a usnul. U hlavy mu hořela lampička a u nohou svíčka. Sotva usnul, z bazalky vystoupila dívka, jejíž krása se na světě nemohlo nic vyrovnat. Dobře se najedla a potom přenesla lampičku k princovým nohám a svíčku mu dala k hlavě.

Ráno, když se princ probudil, vidí, že je jídlo dojedeno a že má svíčku u hlavy a lampičku u nohou. Bylo mu to divné, protože dveře byly celou dobu zavřené na petlici. Další noc se to opakovalo. Třetí noc se tedy princ rozhodl neusnout a hlídat.

1. Kam žena postavila květináč s bazalkou?
2. O kolik peněz si žena za květináč s bazalkou řekla?
3. Co se změnilo v princově pokoji, když dívka vystoupila z bazalky?

☺ **Úkol: Pokračování pohádky je rozděleno podle rolí. Každý si nejprve svou roli přečte potichu. Pak bude navazovat vždy tam, kde skončí role jeho kamaráda.**

Vypravěč 1: Když dívka opět vystoupila z bazalky, nechal ji najíst, ale když se chystala vzít lampičku od jeho hlavy, chytil ji za ruku a řekl:

Princ: „Proč se, světlo moje, neobjevíš ve dne a děláš všechno v skrytu noci?“

Dívka: „Teď jsem tvá, ale nikomu, prosím, nikomu mě neprozrad.“

Princ: „Dobře, nikomu nic neřeknu.“

Vypravěč 1: Slíbil princ. A přikázal služkám, aby mu nosily více jídla.

Vypravěč 2: Uběhlo mnoho měsíců a princ musel jít společně se svým otcem do války. Poprosil matku, aby každé ráno i večer bazalku zalévala. A služby ať dál nosí do jeho komnaty jídlo. Nikdo cizí tam ale nesmí vkročit a klíč ať má matka stále u sebe, ať sama odemyká a zamyká. Dívce řekl:

Princ: „Musím do války. Jídlo ti budou nosit dál a bazalku bude zalévat moje matka. A ty, až se budeš ukládat ke spánku, nezapomeň zastrčit petlici. Čekej, dokud se nevrátím z války. A neboj se, vrátím se brzy.“

Vypravěč 1: Princ odjel a královna odemykala komnatu, služka prostírala stůl a královna za ní zase zamykala. Ráno i večer chodila královna bazalku zalévat.

Vypravěč 2: Princ byl zasnouben s vezírovou dcerou, ale od té doby, co se mu zjevila dívka z bazalky, na svoji snoubenku dočista zapomněl a vůbec za ní nechodil. Vezírově dceři se to zdálo divné. Chtěli je oddat, ale princ se vymlouval, že ještě není ten pravý čas a nakonec odjel do války.

Vypravěč 1: Když byl ve válce, přišla vezírova žena s dcerou na návštěvu do královského paláce. Trochu poseděly a pak je královna provedla po komnatách. Vezírova dcera chtěla, aby jí královna odemkla komnatu jejího snoubence.

Královna: „Ach, dceruško, tvůj snoubenec přísně zakázal, aby kdokoli vstoupil do jeho komnaty.“

Vezírova dcera: „Pro mě to přece uděláš,“ naléhala vezírova dcera.

Vypravěč 1: Královna jí nechtěla zkazit radost a dveře odemkla.

Vypravěč 2: Vezírova dcera vstoupila dovnitř do princovy komnaty a obě matky zůstaly venku. Dívka z bazalky rovnou seděla u okna a česala se. Vlasy, které si vyčesala, házela do moře. V moři se její vlasy proměňovaly v zlaté rybky.

Vypravěč 1: Když jí vezírova dcera spatřila, řekla si v duchu:

Vezírova dcera: „Aha, tak můj snoubenec má u sebe v komnatě nějakou dívku a já o tom nic nevím!“

Vypravěč 2: Zprudka do dívky v okně strčila a svrhla ji dolů do moře. Naštěstí ale právě v tu chvíli zapadalo slunce, zachytilo dívku do svých paprsků a odneslo ji ke své matce. Vezírova dcera vyšla z komnaty a královna za ní zase zamkla. Když šla potom královna zalít bazalku, našla ji povadlou. Divila se tomu, ale večer jako obvykle odemkla služce s jídlem. Ráno šla zase zalít bazalku, ale ta byla uschlá a jídlo bylo netknuté.

© Úkol: Ted' si zahraj na tvůrce scénáře ty. Rozhodni, která postava pronáší jakou repliku a dopiš její jméno na správné místo. Dodržuj pravidelné střídání vypravěčů. (pozor na přerušování přímé řeči)

.....: Uběhly dva tři měsíce a král s princem se vrátili z války. Královna vrátila princovi klíč a princ běžel rovnou do své komnaty. Odemkl a co nevidí! Bazalku je úplně suchá.

.....: Rozplakal se a zavolal svou matku:

.....: „Proč jsi moji bazalku nezalévala a nechala ji uschnout?“

.....: „Zalévala jsem ji,“ bránila se matka, „nevím, proč uschla.“

.....: „Tak musel být v mojí komnatě někdo cizí,“ řekl princ. „Kdo tam byl?“

.....: „Jednou přišla na návštěvu tchyně s tvou snoubenkou a tvoje snoubenka mě prosila, aby se mohla podívat do tvé komnaty. Nechtěla jsem jí zakázat radost, a tak jsem ji pustila dovnitř.“

.....: „Ach, to kvůli ní bazalka zvadla. Proč jsi jí otvírala?“

.....: Princ z hlubokého žalu těžce ochořel. Když ho pak vezírova dcera chtěla navštívit, vyhnal ji ze zámku.

.....: Dívka z bazalky se každý večer ptala slunce:

.....: „Co dělá můj princ? Už se vrátil z války?“

.....: „Ještě ne,“ odpovídalo slunce.

.....: Až jednou večer slunce na její otázku odpovědělo:

.....: „Princ se už vrátil, ale onemocněl. Král pozval ty nejlepší lékaře, ale oni princovu nemoc vyléčit neumějí. Oči stále upírá jenom na uschlou bazalku a vypadá to, že umře.“

.....: „Moc tě prosím,“ řekla dívka, „až půjdeš zítra svítit světu, vezmi mě do svých paprsků a vrať mě do bazalky. Moc tě prosím.“

© Úkol: Než si přečteš závěr pohádky Bazalka. Pokus se sám vymyslet konec. Co tě napadne, napiš, nebo nakresli obrázek, který doprovodíš vyprávěním.

Ráno ji slunce vzalo do svých paprsků a přeneslo ji do bazalky. Bazalka přišla k sobě a zase se zazelenala. Jakmile princ spatřil, že se bazalka zase zazelenala, nemoc ho přešla. Hned poslal všechny ven z komnaty. Mysleli si, že se zbláznil. Když mu večer prostřeli stůl, zavřel dveře na petlici a dívka vystoupila z bazalky. Princ se jí hned ptal, co se s ní stalo, že se mu ztratila, a jak se dostala zpátky.

„Jednou, když jsem seděla u okna,“ řekla mu, „a česala si vlasy, otevřely se dveře, vešla nějaká dívka, strčila do mě a já padala do moře. Slunce, které zrovna zapadalo, mě zachytilo do svých paprsků a odneslo mě ke své matce. Každý večer jsem se slunce ptala, co s tebou je. Když jsem se dozvěděla, že je s tebou zle, poprosila jsem ho, aby mě zaneslo zpátky do bazalky.“

„Ta, co tě shodila do moře,“ řekl princ, „je vezírova dcera a moje snoubenka. Co chtěla udělat tobě, uděláme teď my jí.“

Druhého dne řekl princ matce, aby vystrojili veselku, že si vezme vezírovu dceru.

Oznámili to také vezírovi, aby nevěstu přivedl. Večer, když svatebčané dorazili, odvedl princ vezírovu dceru do své komnaty a shodil ji z okna dolů do moře, aby ji sežraly ryby. Ven z komnaty s ním vyšla dívka z bazalky a všichni mysleli, že je to vezírova dcera. Podali si ruce a v neděli jim nasadili věnec. Já tam byl taky a dělal jsem křoví.

► Byl tvůj vymyšlený konec podobný tomu řeckému? V čem se shodoval, v čem lišil?

► Dokážeš vyjmenovat všechny postavy z pohádky?

► Připomíná ti začátek pohádky Bazalka nějakou jinou, českou pohádku? Nakresli obrázek, který by zachycoval nějaký výjev z té pohádky.

ZÁVĚR

Pohádka hraje v životě každého člověka velmi důležitou roli. Pro literárního komparatistu znamená vhodný studijní materiál. Pro dospělého člověka symbolizuje návrat do dětství. Pro dítě pak svět, do kterého může utéci.

Existuje řada teorií, které si vysvětlují vznik a vývoj pohádky způsobem, jaký jim vyhovuje a jaký odpovídá jejich zkušenosti a dlouholetým výzkumů a praxi. Migrační teorie vychází z předpokladu, že existovala jakási pravlast, ze které se pohádky šířily migrací. Theodor Benfey zase vytvořil tzv. indickou teorii o původu fantastických pohádek. Tvrdil, že se pohádky do Evropy šířily z Indie, a to díky kočovným Mongolům. Etnografická teorie při studiu pohádek spatřila, že se v nich objevují zbytky pravěkých mytologií a řádů. Typologická teorie vychází s podobností jednotlivých pohádek, ze stejných zákonitostí, které se uplatňují při jejich tvorbě. Zřejmě nejrozsáhlejší popis pohádky podává psychologický výklad. Ten spatřuje v pohádkách jakési ukryté vzorce, které odrážejí lidské nevědomí, tzv. archetypy.

Pohádky jsou materiálem, který v prvních letech života dítěte hraje nezastupitelnou roli. Dítě, které se začíná orientovat ve světě, je plné nových poznatků, často velmi chaotických. Právě pohádky pomáhají dítěti strukturovat chaotický svět. Seznamují ho s tím, co je dobré a co je zlé, jak se má chovat, aby nebylo potrestáno. Ukazují mu kladné, ale i záporné, lidské vlastnosti. Rozvíjí dětskou fantazii, učí ho vyjadřovat se o světě. Vyprávění pohádek napomáhá upevňovat vztahy mezi rodiči a dítětem. Někteří autoři se domnívají, že pohádka má na děti naopak negativní vliv. Zavrhují právě její fantastičnost. Myslí si, že rozvíjet fantazii u dětí četbou pohádek je nevhodné. Dále pak poukazují na zápornost některých postav. Na to, že bývá zlo potrestáno. Na způsoby trestu. Ve většině případů ale vítězí pohled na pohádku jako na nejvhodnější prostředek pro výchovu dětí předškolního a mladšího školního věku.

Kromě popisu a teoretického vymezení pohádky představila diplomová práce tvorbu připravované interaktivní čítanky světových pohádek. Čítanky, která by měla vyplnit místo na trhu s učebnicemi. Měla by být alternativním zdrojem učebních textů. Nejdůležitější na tomto materiálu je jeho variabilita. Pracovní listy nabízejí sadu průpravných a motivačních cvičení, uplatnitelných při vyučování českého jazyka a literatury. Učitel může materiál převzít tak, jak je napsán nebo jej může upravit. Texty jsou vytvořeny v textovém editoru Word 2003. Počítačová gramotnost je nedílnou součástí kompetencí každého učitele. Dále je výhodou čítanky to, že má učitel pohromadě pohádkové texty a zeměpisné údaje, které se dají využít i v jiných souvislostech a předmětech.

V praktické části diplomové práce jsou také představeny metody aktivního učení. Současné školství směřuje k rozvíjení základních kompetencí u žáků, vyplývajících z rámcového vzdělávacího programu. Jednou z těchto kompetencí je i komunikační kompetence. Škola má vychovávat jedince, kteří umí vyjádřit své názory, umí vyhledávat informace, umí s nimi pracovat, umí je uplatnit v praxi. Učitel je v podstatě pouze jakýsi zprostředkovatel. Ukáže žákovi cestu, poskytne mu zdroje, ale jak si s nimi žák poradí, a co si odnese, je již na něm samotném. Existuje program RWCT (Reading & Writing for critical thinking), neboli Čtením a psaním ke kritickému myšlení, který právě využívá metody aktivního učení ve svých postupech. Všechny tyto postupy a metody učení jsou založeny na tom, že učitel má připraveny problémové otázky a žáci na ně hledají odpovědi. Liší se jen postup, jakým učitel otázky klade, a jak žáci odpovídají. Často si žáci sami řídí svoji vlastní práci a učitel jen dozoruje a vede žáky k žádoucím výsledkům.

Připravovaná interaktivní čítanka světových pohádek má být materiálem, který respektuje všechny aktuální tendence českého školství. Za použití metod aktivního učení zprostředkuje zajímavou látku světových pohádek žákům na druhém stupni základní školy. Usnadní učiteli práci, motivuje jej pro spolupráci se svými žáky a pomůže zefektivnění výuky českého jazyka a literatury.

LITERATURA

Závěrečná kapitola je věnována přehledu literatury k danému tématu. Obsahuje seznam jak knih, článků, tak internetových zdrojů. Dále je část kapitoly věnována výběhu z literatury, který předkládá seznam další publikací, věnovaných některému z témat, o kterém diplomová práce pojednává.

A. Literatura k teoretické části

Benová, M. K psychologii pohádky. In: Červenka, J. *O pohádkách (Sborník statí a článků)*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.

Corbineau-Hoffmanová, A. *Úvod do komparatistiky*. 1. vyd., Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-78-1.

Čapek, K. *Marsyas. Jak se co dělá*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Čermoušek, M. *Děti a svět pohádek*. 1. vyd., Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.

Červenka, J. *O pohádkách. Sborník statí a článků*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.

Frazer, J. G. *Zlatá ratolest*. 2. vyd., Praha: Nakladatelství Mladá Fronta, 1994. ISBN 80-204-0488-0.

Horálek, K. *Pohádkoslovné studie*. Praha: SPN, 1964.

Horálek, K. *Slovanské pohádky. Příspěvky ke srovnávacímu studiu*. 1. vyd., Praha: Univerzita Karlova, 1964.

Hrabák, J. *Literární komparatistika*. 1. vyd., Praha: SPN, 1971.

Klimeš, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-7235-023-4.

Lederbuchová, L. *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd., Jinočany: Nakladatelství H&H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

Luffer, J. Typologická klasifikace lidových pohádek a pověstí v mezinárodním kontextu. In: *Český lid*, 2006, roč. 93, č. 3, s. 287 – 302.

Mocná, D., Peterka, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd., Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

Nünning, A. *Lexikon teorie literatury a kultury*. 1. vyd., Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

Petiška, E. *Velká cesta k malým dětem*. 1. vyd., Praha: Albatros, 1984.

Propp, J. V. *Morfológia rozprávky*. 1. vyd., Bratislava: Tatran, 1971.

Richter, L. *Pohádka ... a divadlo*. 1. vyd., Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. ISBN 80-902975-2-8.

Sirovátka, O. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. ISBN 80-85010-06-2.

Tille, V. *O lidových pohádkách*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

Toman, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd., České Budějovice: Pedagogická fakulta JU Č. Budějovice, 1992. ISBN: 80-7040-055-2.

Von Franz, M.-L. *Psychologický výklad pohádek*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-260-2.

Zachová, A. Mýtus a mýtotvorné příběhy v četbě dětí a mládeže. In: Urbanová, S. a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-185-9.

B. Literatura k praktické části

Calvino, I. *Italské pohádky*. 1. vyd., Praha: Odeon, 1982.

Sborník lekcí s využitím metod aktivního učení. Občanské sdružení Kritické myšlení, 2009.

Šourek, P. *Řecké pohádky, bajky a anekdoty*. 1.vyd., Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-7272-017-1 (brož.)

C. Internetové zdroje – slovníková hesla a obrázky

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pods%C4%9Bt%C3%AD>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_\(mytologie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Helena_(mytologie))
<http://botanika.wendys.cz/kytky/K60.php>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1kos>
http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1kos_obecn%C3%BD
<http://zivazeme.cz/atlas-ryb/cipal>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/It%C3%A1lie>

D. Výběr z další literatury k tématu

Armstrong, K.: *Krátká historie mýtu*. 1. vyd., Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-750-1.

Bettelheim, B.: *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-290-1.

Campbell, J.: *Proměny mýtu v čase: vývoj mýtů od raných kultur až po středověké legendy*. 1. vyd., Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-397-8.

Cassirer, E.: *Filosofie symbolických forem. II, Mytické myšlení*. 1. vyd., Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-11-9.

Culler, J.: *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vyd., Brno : Host, 2002. ISBN 80-7294-070-8.

Čeňková, J.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury : adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. 1. vyd., Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X (brož.).

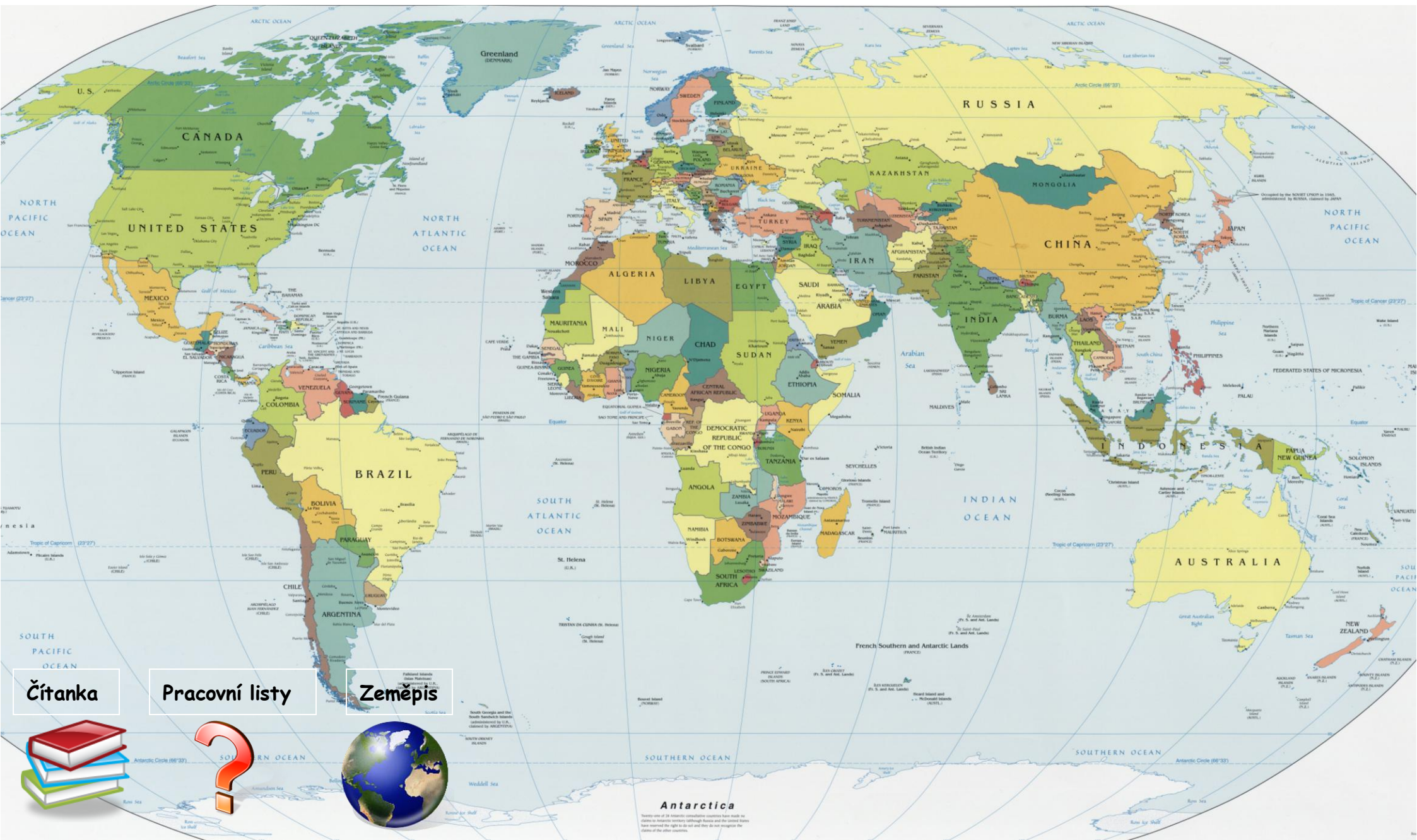
Fořt, B.: *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha : Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 2008 ISBN 978-80-85778-61-8 (brož.).

Fořt, B.: *Teorie vyprávění v kontextu Pražské školy*. 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4694-8.

- Hrabák, J.: *Literární komparatistika*. 1. vyd., Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- Jedličková, A., Sládek, O.: *Vyprávění v kontextu*. 1. vyd., Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-60-1.
- Kyloušek, P.: *Znak, struktura, vyprávění: výběr z prací francouzského strukturalismu*. 1. vyd., Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-016-3.
- Stanzel, F.: *Teorie vyprávění*. 1. vyd., Praha : Odeon, 1988.
- Striet, J.: *Proč děti potřebují pohádky*. 1. vyd., Praha: Baltazar, 1992. ISBN 80-900307-4-2.
- Tolkien, J. R. R.: *Netvoři a kritikové a jiné eseje*. 1. vyd., Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-788-9.
- Wellek, R.: *Koncepty literární vědy*. 1. vyd., Jinočany: H & H, 2005. ISBN 80-7319-037-0 (váz.).
- Wellek, R.: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-150-8.
- Wollman, S.: *Porovnávací metoda v literární vědě*. 1. vyd., Bratislava : Tatran, 1988.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Návrh titulního listu připravované interaktivní čítanky světových pohádek.

Čítanka

Pracovní listy

Zeměpis

Antarctica
Twenty-one of 52 Antarctic claimant countries have made no claim to Antarctic territory (although Russia and the United States have reserved the right to do so) and they do not recognize the claims of the other countries.